

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

УЧИТЕЛЮ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Н. П. Кидисюк

ЗБІРНИК ДИКТАНТІВ

з української мови

*Диктанти
різних видів*

*Тренувальні
та контрольні
вправи*

*Різнорівневі
завдання*

1-4

НАДІЙНИЙ ПОМІЧНИК УЧИТЕЛІВ
І ТУРБОТЛИВИХ БАТЬКІВ

УЧИТЕЛЮ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

**ЗБІРНИК
ДИКТАНТІВ**
з української мови

1-4

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

УДК [811.161.2:373.3](082)
ББК 74.268.1(4Укр)я71
К 38

Серія «Вчителю початкових класів»

Рецензент:

Ценова І. В. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у початковій школі ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.

Кидисюк Н. П.

К 38 Збірник диктантів з української мови. 1—4 класи / Н. П. Кидисюк. — Х. : Вид-во «Ранок», 2017. — 224 с. — (Серія «Вчителю початкових класів»).

ISBN 978–617–09–1026–4

Збірник відповідає оновленій програмі з української мови для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Продумана система навчальних та контрольних диктантів, послідовний добір орфографічного матеріалу роблять цей збірник корисним для всіх, хто навчає дітей рідної мови.

Тексти диктантів можна використовувати у класах з різним рівнем підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів з українською та російською мовами навчання.

Призначено для вчителів початкових класів і батьків.

УДК [811.161.2:373.3](082)
ББК 74.268.1(4Укр)я71

**Разом дбаємо
про екологію та здоров'я**

ISBN 978–617–09–1026–4

© Н. П. Кидисюк, 2015
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2017

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Мета цього збірника — дати вчителю систематизований матеріал до всіх основних тем української мови в початкових класах. Учитель може використовувати його для роботи на уроці під час вивчення теми, а також для контролю засвоєння навчального матеріалу з граматики та правопису. Тексти диктантів розраховані на класи з різним рівнем підготовки учнів.

Пропонований збірник забезпечує практичне засвоєння найголовніших орфоепічних та орфографічних правил. Продумана система навчальних та контрольних диктантів, послідовний і водночас гнучкий добір орфографічного матеріалу роблять цей збірник корисним для всіх, хто вчить дітей рідної мови. Ретельно підібрані зв'язні тексти, окремі речення, які пов'язані за змістом або граматичною темою, що вивчається, сприяють розпізнаванню смислових відтінків слів, розширюють знання про найуживаніші випадки багатозначності, про синоніми, антоніми, омоніми.

Збірник має чітку будову, що дає вчителю можливість швидко підібрати відповідний матеріал до уроку. Засвоєння програмового матеріалу відбувається на основі текстів із творів класичної української літератури, сучасних письменників, а також різних жанрів народної творчості. Усе це сприятиме формуванню національної свідомості молодших школярів, служитиме відродженню національної школи. Тексти народознавчого характеру мають багатогранні виховні можливості: життя українського народу, його побут, звичаї, традиції, високі моральні якості — все це стає ефективним засобом формування культури усного та писемного мовлення.

Збірник містить також роботу над словами, вимову і правопис яких слід запам'ятати (за програмою). Ці слова включені до різних видів диктантів.

Серед навчальних і тренувальних диктантів пропонуються словникові, вибіркові, пояснювальні, творчі, вільні, диктанти з обґрунтуванням, попереджувальні тощо. У кінці тематичних розділів відповідно до вимог і рекомендацій програми подані контрольні диктанти.

Словникові диктанти складаються зі слів на правило, яке вивчається. Учні записують слова під диктування вчителя.

Вибіркові диктанти мають на меті відпрацювати правопис слів на орфографічні правила, які вивчаються. Вони дозволяють за

короткий час повторити та закріпити великий за обсягом матеріал: учні виписують з прочитаного тексту слова у відповідності до завдання.

Зорово-слухові диктанти відрізняються від інших тим, що текст учні читають самостійно з дошки, намагаючись запам'ятати орфограми та пунктуаційні знаки. Текст закривається. Учитель диктує його, а учні записують. Потім діти самостійно перевіряють роботу, порівнюючи записане в зошиті з текстом на дошці.

Диктанти з обґрунтуванням сприяють розвитку самостійності учнів у засвоєнні програмового матеріалу. Текст записується без попереднього розбору, а пояснення орфограм проводиться після запису.

Творчі диктанти відрізняються від інших тим, що учні, звертаючись до опорних слів, самі складають текст. Ці диктанти сприяють розвитку мовлення і самостійності учнів.

Вільні диктанти цікаві тим, що учні повинні запам'ятати одночасно не одне, а декілька речень, пов'язаних однією думкою. Учням надається можливість самостійно добирати слова та словосполучення, зберігаючи основний зміст речень. Деякі слова на правила, що вивчаються, потрібно вжити обов'язково. Текст повинен бути нескладним, із сюжетом, який легко запам'ятати.

Попереджувальні диктанти використовуються для закріплення орфографічних навичок і повторення матеріалу. Учитель читає текст по одному реченню, повільно, а учень пояснює, які зустрілись орфограми і як їх треба писати. Після цього речення записується в зошит. Контрольні моменти підкреслюються.

Контрольні диктанти проводяться після вивчення кожної великої орфографічної теми. Їхня мета — контроль формування навичок правопису.

Оцінювання орфографічних і пунктуаційних умінь

Основною формою перевірки орфографічної та пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант, який проводиться один раз у кінці 2 класу та двічі на семестр у 3—4 класах.

Перевіряються вміння: правильно писати слова на вивчені орфографічні правила та словникові слова, визначені для запам'ятовування; ставити розділові знаки відповідно до опрацьованих правил пунктуації.

Перевірка здійснюється фронтально за традиційною методикою.

Матеріал для перевірки. Для контрольного диктанту використовується текст відповідно до програмових вимог для кожного класу.

Текст контрольного диктанту має містити достатню кількість вивчених орфограм. Слід уникати слів, правопис яких ще не вивчено. Якщо без них не обійтися, учитель виписує їх на дошці, звертаючи увагу на кожне під час диктування.

Одиниця контролю: текст, записаний учнем під час диктування.

Оцінювання. Диктант оцінюється однією оцінкою на основі таких критеріїв:

- орфографічні та пунктуаційні помилки оцінюються однаково;
- помилка в одному й тому самому слові, яке повторюється в диктанті кілька разів, вважається однією помилкою; помилки на одне правило, але в різних словах вважаються різними помилками;
- негрубими вважаються такі помилки: повторення тієї самої літери в слові; поодинокі випадки недописування літери в кінці слова (не за правилом); двічі підряд написане те саме слово в реченні. Дві негрубі помилки прирівнюються до однієї помилки;
- чотири виправлення (неправильне написання на правильне) прирівнюються до однієї помилки;
- орфографічні та пунктуаційні помилки на невивчені правила виправляються, але не враховуються (якщо вони не були виписані на дошку під час диктанту).

Нормативи оцінювання:

Рівень навчальних досягнень	Бали	Кількість припустимих помилок
Початковий	1	9 і більше
	2	8
	3	7
Середній	4	6
	5	5
	6	4
Достатній	7	3
	8	2
	9	1

Рівень навчальних досягнень	Бали	Кількість припустимих помилок
Високий	10	1 негруба помилка або 2—3 виправлення
	11	1 охайне виправлення
	12	—

Орієнтовна кількість слів у текстах, призначених для контрольних диктантів у кінці навчального року.

У школах з українською мовою навчання:

1 клас — 15—20 слів;

2 клас — 30—40 слів;

3 клас — 50—60 слів;

4 клас — 75—80 слів.

Система контролю знань учнів 1 класу чотирирічної початкової школи має деякі особливості, тому на цьому питанні слід зупинитися докладніше.

Перевірні фронтальні роботи в 1 класі проводять протягом року.

У кінці добукварного періоду виявляють якість засвоєння знань, умінь і навичок, визначених програмою. Завдання можуть бути усними та письмовими. Це робота в зошиті № 1: перевірка знання назв ліній сітки зошита, знаходження знайомих ліній на малюнку, виконання письмових вправ, у складі яких є основні графічні елементи, вивчені у добукварному періоді. Особливу увагу звертають на формування вміння виконувати гігієнічні правила письма.

У кінці першого півріччя визначають вміння писати літери, поєднувати їх, робити звуко-буквенний аналіз. Пропонують два завдання:

- а) списування з дошки вивчених літер (великі і малі літери, записані друкованим шрифтом в один-два рядки) або малюнковий диктант: добирають два предметні малюнки, скажімо, лося і рака (в одній із назв має бути м'який приголосний) або слона і відра (слова зі збігом приголосних). Попередньо треба з'ясувати з дітьми назви цих предметів;
- б) проведення звуко-буквенного аналізу двох слів типу *сова*, *літо*, *сана*, *відро*.

Починаючи з другого півріччя, у зошиті для письма № 2 та в додатковому зошиті слід періодично робити письмовий мовний розбір окремих слів. Наприклад, позначати голосні та приголосні звуки

(тверді, м'які), ставити наголос, ділити слова на склади (*овочі, батько, риба*).

У середині другого півріччя з'ясовують якість набутих за цей період знань, умінь, навичок. Тут можливі різноманітні завдання:

- а) диктант літер, складів, двоскладових слів, у яких звучання не розходиться з написанням;
- б) списування з дошки: вибір з друкованого тексту літер (великих, малих), складів (закритих, відкритих, не вживаючи цих термінів), дво-, трискладових слів;
- в) звуковий аналіз слова, виписаного з тексту або поданого вчителем в усній формі.

Підсумкову роботу проводять у кінці року для з'ясування набутих знань, умінь і навичок. Завдання рекомендуються такі:

- а) списування з дошки тексту (писаного) з трьох речень (не більше чотирьох слів у реченні, враховуючи прийменники);
- б) поділ слів на склади без виписування їх із тексту;
- в) звуковий аналіз слова, виписаного окремо, визначення в ньому наголосу.

1 КЛАС

Слова, значення, вимову й написання яких учні повинні засвоїти:

бабуся, бджола, виразно, влітку, ворота, гумка, ганок, гробо, грунт, гудзик, джміль, дзіга, дзьоб, дідусь, загадка (і загадка), зозуля, ім'я, їжак, квартира, Київ, лелека, лінійка, лялька, новий, олень, олівець, папір, парасолька, подруга, посередині, Україна, українська, фартух, цукерка, цукор, якір. (37 слів)

ПЕРЕВІРНІ ФРОНТАЛЬНІ РОБОТИ

Спишіть з дошки рукописними буквами, дотримуючись ліній сітки зошита, правильно поєднуючи букви у слові.

Буква до букви —
І виникло слово.
Слово до слова —
Звучить рідна мова.

(І. Січовик)

Дайте відповіді на запитання.

1. Из чого складається слово?
2. Из чого складається речення?

Спишіть з дошки рукописними буквами.

Голосиста буква А
Нашу книжку відкрива,
Не одна вона іде,
А всю азбуку веде.
Як веселочка жива,
З букв складаються слова.

(В. Гринько)

Відгадайте загадки, напишіть відгадки.

1. Дає здоров'я спорт,
Вагу — солодкий торт.

Мед — працюючі бджоли,
Знання глибокі — .
(Школа.)

2. Роками сусіди оці
Живуть у ставку і в ріці.
Занадто крикливі одні,
А другі якраз мовчазні.
 , .
(Жаби, риби.)

Знайдіть помилки. Запишіть правильні відповіді.

1. Рік пішов гуляти в сад.
Не дійшов, бо повз назад.
 (Рак.)
(І. Січовик)

2. Лисичка знає назубок
Смачненьку казку «Колобок» .
 («Колобок».)
(І. Січовик)

3. Соловей затьохкав швидко,
Як побачив гарну клітку.
 (Квітку.)

Поміняйте місцями склади у виділених словах так, щоб вийшло інше слово.
Запишіть рукописними буквами виділені та утворені слова.

1. Кошеня навкруг дивана
Ходить **рано-рано-рано**.
Сонні очки протира:
Де ...-...-...? (Нора.)
(І. Січовик)

2. Коли пиляли ясена два цапи,
Пораду добру білочка дала:
— Не підставляйте **лапи-лапи-лапи**,
Бо відпиля ...-...-...! (Пиля.)
(І. Січовик)

Спишіть з дошки рукописними буквами, правильно поєднуючи їх у словах.

Вітя — світла голова,
Вітя вчить нові слова.
Ви йому не заважайте,
Ви без нього погуляйте.

(Г. Чубач)

Зробіть звуко-буквений аналіз слів *світла, нові*.

Знайдіть м'які приголосні у першому реченні.

Спишіть з дошки рукописними буквами, правильно поєднуючи їх у словах.

Цілий день біля воріт
Вчив баранчик алфавіт,
Добре вимучив себе,
Та завчив лиш букву Б.

(І. Січовик)

Зробіть звуко-буквений аналіз слів *воріт, себе, букву*.

Знайдіть м'які приголосні у словах *день, біля, алфавіт*.

Чи знаєте ви слова ввічливості? Чи правильно ними користується Ясочка у вірші?

З ліжка Ясочка зіскакує,
До батьків гукає:
— Дякую!
Потім, з'ївши свій сніданок,
Проказала:
— Добрий ранок!

Як треба було сказати дівчинці? Навчіть її.

Відгадайте загадку, напишіть відгадку.

Перш ніж братись до науки,
Нумо, діти, вчити

(Звуки.)

(Є. Гуцало)

Вивчіть та розкажіть в особах.

— Що ти, донечко, шепочеш?
І чому це ти не спиш?

— Я, матусю, спати хочу,
 Але треба вивчить
 (Вірш.)

Запишіть відгадку.

Зробіть звуко-буквений аналіз слова *вірш*.

Скільки складів у цьому слові? Із чого це видно?

Спишіть з дошки рукописними буквами, правильно поєднуючи їх у словах.
 Слідкуйте за написанням літери *ґ*.

Загубила ґудзика ґава біля ґанку,
 І вчинила ґвалт вона
 Неймовірний зранку.
 З дерева за нею ґедзь спостерігав.
 Він порадив ґаві не ловити ґав.
 (І. Січовик)

Випишіть слова з літерою *ґ*.

Які ще слова з цієї літерою ви знаєте? Напишіть їх.

Напишіть один рядок великої і малої літер *Ґґ*.

Відгадайте загадки. Запишіть відгадки.

Зі мною ви знайомі, діти:
 Я шоста буква в алфавіті.
 (Е.)

А він працює на будові
 І носить плити стопудові.
 (Кран.)

Якщо з'єднати нас в одно,
 то ви побачите кіно.

 (Екран.)
 (І. Січовик)

Напишіть один рядок великої і малої літер *Ее*.

Скільки складів у слові *кран*?

Як це визначити?

Вставте пропущене слово.

Веселе місто Алфавіт.
Йому сьогодні наш привіт.
До нього нам лягає путь —
У ньому живуть.

(Літери.)

(Т. Коломієць)

Запишіть слово.

Поділіть слово на склади.

Скільки складів у цьому слові? Доведіть.

Знайдіть помилки. Запишіть правильно.

Просо висівав Микита,
Та чомусь вродило сито.
Рие нам з тобою дріт
Під землею перехід.
Пригріло сонечко як слід —
І на Дніпрі розтанув дід.
Кіно по вулиці іде,
Його товариш мій веде.

(І. Січовик)

Поміняйте місцями або вилучіть букви у виділених словах так, щоб вийшло інше слово.

Зварила Галя **суп-суп-суп**,
А він дістався ...-...-...! *(Псу.)*
Ми побігли по росі
Всі-всі-всі.
Я почув пташиний **спів**
І на землю просто ... *(сів)*.

(І. Січовик)

Посміхніться!

Язичок

Мене за довгий язичок
Батьки поставили в куток.

Поклявсь я татові і мамі
 Язик тримати за зубами.
 В куток я, мабуть,
 Знову стану:
 Заліз язик мій...
 У сметану.

Запасливий

— Знову мокрі черевики?! —
 Сварить Вову мати, —
 Ти, мабуть, в усіх калюжах
 Встигнув побувати?
 — Що ви, мамо, — каже Вова, —
 Не хвилюйтесь дуже:
 Ще й на завтра залишилось
 Чотири калюжі!

ПІДСУМКОВА РОБОТА В КІНЦІ НАВЧАЛЬНОГО РОКУ

Накресліть схему третього речення.

Котик

До кімнати забіг кіт. Він ходить м'яко. Ми любимо котика.

Виділені слова поділіть на склади.

Лисиця

Лисиця живе у лісі. Вона дуже хитра. Поїдає *красуня* мишей, зайців.

Підкресліть букви, що позначають м'які приголосні звуки.

Весна

Прийшла весна. У саду зацвів бузок. Цвітуть сливи, вишні.

Поставте наголос у виділених словах.

Квітка сонця

На *городі* виріс *соняшник*. Це велика квітка з жовтими пелюстками. Вона схожа на сонце.

Складіть звукові моделі виділених слів.

Віночок

Дівчата з квітів плетуть віночки. Кожна *квітка* у віночку щось *означає*. Наприклад ромашка — символ доброти та ніжності.

Зорово-слуховий диктант

Підкресліть букви, що позначають голосні звуки. Складіть звукові моделі слів.

Ґрунт	гудзик	дзиг'а	ґанок
щука	бджола	дзьоб	їжак
ім'я	Київ		

Спишіть з друкованого тексту.

Зійшло сонечко. П'є росу з трав. Дзвінко щебечуть пташки.
У лісі кує зозуля. Настає новий день.

Сьогодні чудовий ранок. Промені сонця щедро падають на
рясні роси. Вони сяють веселковими барвами.

Контрольний диктант

Сосна

Сосновий ліс світлий. Там пахне смолою. Деревата стоять
вільно, тіні мало.

У сосновому лісі багато ягід і грибів.

(19 слів)

2 КЛАС

Слова, значення, вимову і написання яких учні повинні засвоїти:

алфавіт, Батьківщина, ведмідь, вересень, вулиця, герой, диктант, диван, дитина, духмяний, дятел, жайворонок, завдання, заєць, календар, килим, медаль, метр, неділя, ознака, помилка, понеділок, портфель, предмет, середя, театр, учитель, читання, червоний, черговий, черевіки, четвер, шофер, ясен. (34 слова)

ТЕКСТ

Пояснювальні диктанти

Підкресліть слова, в яких висловлена головна думка тексту. Визначте тему тексту.

Сонце гріє, вітер віє, а вода тече.
Наша мати пшениченька
золоту сорочку тче.
А в тій золотій сорочці, як маля,
буде красуватися, буде усміхатися вся земля.

(Зі зб. «Наша мати криниченька»)

Визначте тип тексту. Дотримуйтесь абзаців.

Пихатий півень

Ходить півень по подвір'ю. Побачив він барвисту райдугу на небі та й сміється:

— У мене хвіст також барвистий, кращий, ніж райдуга.
Та ось пішов дощ. Замочив пихатому півню хвоста. Повис хвіст аж до землі.

Соромно стало півневі.

(В. Сухомлинський)

Творчі диктанти

Розташуйте речення в певному порядку, щоб вийшов текст. Доберіть заголовок.

1. Пливи, човнику, до синього моря!
2. Весело застрибав він на хвилях.
3. Вони змайстрували човник і пустили його у воду.
4. Сашко і Дмитрик гралися на березі річки.

З поданих частин побудуйте текст. Доберіть заголовок. Визначте (усно), де зачин, основна частина, кінцівка.

1. То мчать аж до верхівки ялини, то перестрибують з гілки на гілку.
2. Веселішого звірка немає в лісі.
3. Невтомно клопочуться білочки.

1. Шкода, що у цього журавлика крил немає. От би змайструвати йому крила! Був би крановертоліт!
2. Біля школи виростає новий дім.
3. Підйомний кран, мов працюючий журавлик, своїм дзьобом на довгій шиї подає робітникам цілі стіни з вікнами і дверима.

За поданими словами складіть невеличку розповідь, доповніть потрібними словами.

1. Осінь, холодні, настала, дні, діти, школа, до, приходять, йдуть, вчаться.
2. Урок, читають, школярі, школа, у, гарно, оповідання, цікаве, на.
3. Хлопчики, м'яч, грають, у, дворі, фізкультура, на, школі.
4. Екскурсія, сад, жовті, листочки, гербарій, назбирали, діти, на, в, учителькою, з.

Складіть текст.

1. За поданим зачином.
Наталя і Тетянка — подруги.
Після уроків вони часто...

2. За поданою основною частиною.

На зупинці зайшла бабуся. Дмитрик повернувся до вікна.
Андрійко швидко підвіся...

Визначте тип кожного тексту: розповідь, опис чи міркування. Спишіть один з текстів. Доберіть заголовок.

1. Люблю розглядати джерельце. Вода прозора. Дно застелене блакиттю неба. У синій глибині бачу віття сокорини.
2. Тарас і Борис розчистили джерельце. Дно обмостили камінням. І заспівала, задзвеніла вода!
3. Людина оберігає джерела, бо з них починаються ріки.
(1 — опис, 2 — розповідь, 3 — міркування.)

Доповніть текст. Замість крапок доберіть і запишіть необхідне слово.

Настала холодна ... Древа ... пожовкли. Діти ... до школи.
Перелітні ... відлітають у теплі краї.

Слова для довідки: *птахи, у саду, осінь, пішли.*

Визначте тип тексту. Доберіть заголовок.

Білка має видовжене тіло і пухнастий хвіст. На мордочці звіра виблискують круглі чорні очі. Вушка в неї маленькі й гострі. Хутро у тваринки руде, черевце біленьке.

РЕЧЕННЯ

Пояснювальні диктанти

Визначте кількість речень, кількість думок. Про що говориться в кожному реченні? Підкресліть наголошені склади.

1. Гнуться ясени по хвилі.
Гнуться явори і квіти.
Гнуться верби, гнуться лози.
Гнеться, хилиться комиш.

(*О. Олесь*)

2. Реве та стогне Дніпр широкий. Сердитий вітер завива.

(*Т. Шевченко*)

3. Попрощалось ясне сонце з чорною землею.
Виступає круглий місяць з сестрою зорею.
(Т. Шевченко)

4. На білу гречку впали роси,
веселі бджоли одгули.
Замовкло поле стоголосе
в обіймах золотої мли.
(М. Рильський)

Визначте тип тексту. Випишіть головні слова з першого речення.

Шпаки

Настала рання весна. З вирію прилетіли шпаки.
На подвір'ї росли два ясени. На них діти почепили дві
шпаківні. Шпаки наносили туди пуху і пір'я. Скоро виведуть
пташенят.

Шпаки — корисні птахи. Вони їдять черв'яків і гусениць.
(За В. Біанкі)

Ромашки

На лузі цвітуть білі ромашки. Ти йдеш лугом і зриваєш їх.
Вибираєш найбільші і найкращі. І так роблять усі люди. Що ж
на лузі залишиться? Найдрібніші й найгірші квіти. Найкращі
зникнуть. Наша земля повинна бути прекрасною. Бережи
рідну природу!

Визначте тип тексту. Випишіть головні слова з другого речення.

Зайчик

От і лісок. У ньому росте зелена ялинка. Біжить зайчик-
побігачик. А ось і вітерець дмухнув. Ялинка зашелестіла.
Зайчик злякався. Підвівся він на лапки і слухає. А в лісі знову
тихо.

Творчі диктанти

Поділіть текст на речення. Визначте кількість речень. Підкресліть головні
слова.

Бабуня сиділа біля вікна і шила Вітя з Людою вилзли на
канапу й гортали нову цікаву книжку у бабуні випала котушка

і застрибала по підлозі під стіл довго сперечались діти, кому котушку підняти а бабуня тим часом нагнулася і підняла котушку.

(За М. Щепенком)

З поданих слів складіть речення. Підкресліть у них головні слова.

1. Сніг, над, кружляє, вже, перший, землею.
Озерах, на, замерзла, вода.
2. Сонце, горою, за, лягло.
Зірки, засяяли, яскраво.
3. Час, вже, настав, вечірній.
Метелиця, на, мете, дворі.
4. Сніг, грає, сріблом, білий.
Молода, влітку, ялинка, виглядає, а, наче.
5. Осінь, і, надійшла, осьь.
На, листя, стежки, вона, сипле, золоте.

Доповніть речення.

- ... дає дітям молоко.
- ... навчає дітей у школі.
- ... вирощує дерева у садку.

Слова для довідки: *садівник, учитель, корова.*

Вибіркові диктанти

Запишіть спонукальні речення.

1. Встала весна,
Чорну землю
Сонну розбудила...
(Т. Шевченко)
2. Беріть, діти, кошики і гайда в ліс!
3. Дорогі діти! Підготуйтеся до конкурсу декламаторів віршів.
4. Не переходьте вулицю на червоне світло!
5. Любіть Україну, як сонце, любіть!
(В. Сосюра)
6. Заходьте дружно та сміливо, маленькі учні, в світлий клас.
(Д. Білоус)
7. Просим учнів, до зубріння звичних:
ви не бійтесь правил граматичних!
(Д. Білоус)

Запишіть питальні речення.

1. Де це ти порвав штани?
Лазив знов по кавуни?
— Кавуни не винні:
Лазив я по дині!

(Г. Войко)

2. Була у діда внучка —
велика «Чомучка»,
від ранку й до обіду
нема спокою діду.
— Куди повзе мурашка?
— А як росте ромашка?
— Куди зникає сонце?
— Хто загляда в віконце?

(С. Якименко)

3. — Намалюю пісню.
— А покажеш як?
— Бачиш, радіо навкруг,
а як у центрі — пісня.
Так.
— Намалюю тата.
— А покажеш як?
— Ось газета величезна,
А під нею тато.
Так.
— Намалюю маму.
— А покажеш як?
— Дуже холодно навкруг,
А у центрі — сонце.
Так.
— Намалюю щастя.
— Як?
— Всі здорові. Хліба вдосталь — кожному.
Ось так.

(Я. Петерс)

Попереджувальні диктанти

1. Стоїть сувора зима. Білий сніг уквив землю. А як цікаво в лісі взимку! Скрізь казкова тиша. Древа покриті снігом. Хто ж це заховався під кущем? То зайчик. Холодно йому в лісі. І їсти знайти не може.
2. Пухнастий сніг падає на землю. Скрізь біло, чисто. Після уроків учні пішли кататись на санчатах, на ковзанах. Чути сміх, галас дітей. А Тетянка не хоче кататись. Вона спостерігає за деревами. Ось злетіла пташка. Посипався сніг на голову, пальтечко... Весело Тетянці.

МОВА І МОВЛЕННЯ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ЗВУЧАННЯМ, НАПИСАННЯМ І ЗНАЧЕННЯМ СЛІВ У СПОРІДНЕНИХ МОВАХ

Зорово-слухові диктанти

українською	російською	білоруською
мати	мать	маці
батько	отец	бацька
син	сын	сын
дочка	дочь	дачка
брат	брат	брат
сестра	сестра	сястра
кішка	кошка	кошка

Різняться наголосом або не різняться.

українською	російською
мама	мама
учитель	учитель
книжка	книжка
школа	школа
верба́	ве́рба
о́лень	оле́нь
кропи́ва	крапи́ва

Різняться однією буквою.

українською	російською
четвер	четверг
фартух	фартук
буквар	букварь
пісня	песня
стіл	стол
ніж	нож
клас	класс
субота	суббота
кіно	кино
тінь	тень
вчора	вчера

Мають інше написання.

українською	російською
неділя	воскресенье
вересень	сентябрь
тато	папа
зошит	тетрадь
щоденник	дневник

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ

Вибіркові диктанти

Випишіть слова ввічливості.

Ключики до сердець (*Англійський народний вірш*)

До всіх сердець, як до дверей,
Є ключики малі,
Їх кожен легко підбере,
Якщо йому не лінь.
Ти, друже, мусиш знати їх,
Запам'ятать не важко:
Маленькі ключики твої —
«Спасибі» і «Будь ласка».

* * *

Піднімає джміль фіранку,
Каже:
— Доброго вам ранку!
Як вам, бджілко, ночувалось?
Чи дощу не почувалось?

(Л. Костенко)

Добрі слова

«Доброго ранку!» — мовлю за звичаєм,
«Доброго ранку!» — кожному зичу я.
«Доброго дня вам!» — людям бажаю.
«Вечором добрим!» — стрічних вітаю.
І посміхаються у відповідь люди,
Добрі слова ж бо для кожного любі.

Пояснювальні диктанти

Поясніть уживання розділових знаків при звертанні.

Берічко, берічко,
ти мавко лісова.
Зелені твої кіски
вітрисько розвива.

(Л. Забашта)

Ти, корівко, чому
все говориш «му» та «му»?
Певно їсти хочеш, Лиско?
На лужок піди, він близько.
Та гляди не забувай:
молочка, корівко, дай!

(М. Познанська)

МОВА ЯК ЗАСІБ ЛЮДСЬКОГО СПІЛКУВАННЯ

Вибіркові диктанти

Випишіть слова, у яких виражена головна думка вірша.

Не цурайтесь мови — мови тата й мами,
Мови діда й баби, предків наших всіх,
Бо її цуратись — сором непошани,
Бо її цуратись — перед Богом гріх!
На землі народів Бог створив багато
І подарував їм скарб усяких мов,
А у кожну мову, гарну і багату,
Вклав свою небесну ніжність і любов.
Всі народи світу — то Господні діти,
Всіх народів мови — то Господній дар,
Але мова мами — найрідніша в світі,
В ній є все: і святість, і краса, і дар.

(Р. Завадович)

Запишіть перше речення вірша. Поясніть значення виділених виразів.

*В землі віки лежала мова
І врешті вибилась на світ.
О мово, ночі колискові!
Прийми мій радісний привіт.
Навік пройшла пора безславна...
Цвіти і сяй, моя державна...*

(О. Олесь)

Запишіть слова, які автор вірша вважає наймилішими для кожного серця.

Хай звучить сьогодні рідна мова
І до нас вертається здаля.
Світле, чисте українське слово
Вперше вимовляє немовля:
Мама, тато, сонечко, родина —
Наймиліші серденьку слова,
В них вмістилась ціла Україна,
Пісня солов'їна ожива.

(Н. Лебідь)

СЛОВО

СЛОВА, ЯКІ ОЗНАЧАЮТЬ НАЗВИ ПРЕДМЕТІВ (ІМЕННИКИ)

Вибіркові диктанти

Запишіть слова у дві колонки за зразком: *(хто?) учень; (що?) школа.*

Зима, парта, учитель, дитина, учениця, клас, книжка, дівчинка, хлопчик, урок, пенал, діти.

Випишіть слова — назви предметів.

1. Струмок серед гаю, як стрічечка.
На квітці метелик, як свічечка.
Сонечко світить, квітують поля —
Добрідень тобі, Україно моя!

(П. Тичина)

2. На болоті журавель
Цілий день збирав щавель.
Назбирав собі на борщ,
Та якраз вперіщив дощ.

3. Сійся, родися, жито, пшениця,
Жито, пшениця, всяка пашниця.

(Л. Забашта)

4. Ой навіщо мені листя,
Коли вже іде зима,
Коли холодно вже стало
І пташок ніде нема.
Краще скину я листочки
І тихесенько засну.
Буду спати, буду ждати
Сонце, радість і весну.

(О. Олесь)

УЯВЛЕННЯ ПРО ОДИН ПРЕДМЕТ І БАГАТО ПРЕДМЕТІВ

Творчі диктанти

Змініть слова за схемою: один — багато.

Дитина — ..., учень — ..., книжка — ..., ручка — ..., місто — ...

Змініть слова за схемою: багато — один.

Диктанти — ..., вчителі — ..., шофери — ..., зайці — ..., ведмеді — ...

Від поданих іменників утворіть форму множини.

Вулиця, гудзик, ґанок, диван, диктант, медаль, заєць, дитина, олень, черговий, портфель.

Вибіркові диктанти

Випишіть іменники у множині, запишіть їх в однині.

Весною заспівають пташки. Вже сонячні зайчики залітають до класу. Їхні промені падають на книжки, парти.

Випишіть іменники в однині, запишіть їх у множині.

Осінь. Заклопотано стрибає між гілками білка. Зима вже близько. Нанизує білочка на суху гілку гриб. Шарудять сухі листочки.

ГРУПУВАННЯ ПРЕДМЕТІВ ЗА РОДОВИМИ ТА ВИДОВИМИ ОЗНАКАМИ

Творчі диктанти

Складіть з поданих слів речення, запишіть їх.

1. Вовк, білка, ведмідь, заєць, звірі, це.
2. Деревя, яблуні, берези, це, груші, сливи.
3. Посуд, миска, це, ложка, тарілка.
4. Свійські, це, корова, тварини, кінь, коза.

Згрупуйте слова за подібними ознаками. Складіть з них речення.

Зима, місяць, квітень, вересень, літо, осінь, березень, весна, троянда, липень, мальва, пори року, нарцис, маргаритка, квіти.

Доберіть самостійно іменники за групами.

1. Меблі: ...
2. Деревя: ...
3. Птахи: ...

4. Рослини: ...
5. Овочі: ...
6. Фрукти: ...

Запишіть іменники у три колонки за родовими ознаками.

Учень, мама, клас, школа, сонце, місяць, море, урок, книжка, ручка, олівець, дитина.

СЛОВА, БЛИЗЬКІ ТА ПРОТИЛЕЖНІ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Творчі диктанти

Згрупуйте слова, близькі за значенням. Складіть декілька словосполучень.

1. Буква, ураган, літера, абетка, буря, алфавіт, шторм, азбука.
2. Битва, військо, боець, бій, солдат, воїн.
3. Дощ, метелиця, злива, завірюха.
4. Батьківщина, робота, праця, воля, Вітчизна, незалежність, свобода, діло.

Знайдіть зайве слово. Складіть з ним речення.

1. Юнак, хлопець, дідусь, молодець.
2. Будинок, човен, хата, дім.
3. Книга, підручник, аркуш, посібник.

Доберіть слова, протилежні за значенням. Складіть декілька словосполучень.

Зима — ..., добро — ..., друг — ..., ніч — ..., небо — ...,
радість — ..., ранок — ..., любов — ..., тепло — ...,
щедрість — ..., світло — ..., тиша — ...

ВЕЛИКА БУКВА У ВЛАСНИХ НАЗВАХ

Словникові диктанти

Запишіть в алфавітному порядку.

1. Ліда, Галя, Ніна, Рая, Тамара, Люба.
2. Слава, Микола, Борис, Анатолій, Петро, Іван.
3. Шевченко, Тичина, Сосюра, Франко, Костенко, Довженко.
4. Харків, Київ, Миколаїв, Донецьк, Рівне, Одеса.

Випишіть окремо імена дівчаток та хлопчиків, поділивши їх на склади для переносу.

Олег, Іринка, Галя, Тамара, Оля, Оксана, Сергій, Валентин,
Ігор, Світлана, Сашко, Євген.

Письмо з пам'яті

Скоромовка

У кухаря Валерика
розварились вареники.
Розварились вареники —
варениці в Валерика.

(З народного)

Завдання на кмітливість

Дніпро і Дністер, Донець і Дунай...
Подумай над назвами, спільне шукай.

Пояснювальні диктанти

Підкресліть слова, які написали з великої букви. Поясніть їх правопис.

1. Тарас Григорович Шевченко — великий український поет.
2. У центрі саду імені Шевченка стоїть величний пам'ятник Тарасу Григоровичу Шевченку.
3. Ми дуже любимо вірші Володимира Сосюри.
4. Твори Павла Григоровича Тичини вічно житимуть у серцях читачів.

Вибіркові диктанти

Випишіть слова — клички тварин, поділяючи їх на склади.
Випишіть імена дітей.

На фермі

Мама Тетянки працює на фермі. Після уроків діти приходять туди. Вони доглядають тварин. Тетянка годує корову Лиску, Оля і Катруся — телятко Зірку, а Сашко і Миколка напувають водою лошат Орлика і Соколика.

Випишіть назви міст, вулиць, річок, країн.

1. Рече та стогне Дніпр широкий. (*Т. Шевченко*)
2. Пливе човен по Дунаю.
3. Київ — столиця України.
4. Ми живемо у місті Харкові.
5. Наша школа розташована на вулиці Данилевського.

Зорово-слуховий диктант

Над Дніпром широким, вільним,
 Де луги й степи цвіли,
 Наші прадіди поляни
 Оселились і жили.
 Де стоїть тепер наш Київ,
 Там була сама гора.
 Жив там першим Кий з Хоривом,
 Щек та Либідь — їх сестра.

(*О. Олесь*)

Попереджувальні диктанти

Хомка

Купила бабуся своїм онукам Толику і Сашкові хом'яка. Діти назвали його Хомкою. Узялися хлоп'ята годувати Хомку. Гриз він сухарі, морквину, бурячок. З'їв усе і кудись зник.

Одного разу Толик хотів взути гумові чоботи. Дивиться, а там чималий запас їжі. Це Хомка замість нірки чобіток пристосував.

(*За А. Бондарчуком*)

Рекс

До нашого під'їзду прийшов собака Рекс. У нього була перебита лапа. Борис і Сашко лікували Рекса, добре годували. Лапка швидко зрослася. Рекс став справжнім вартовим під'їзду.

Міста України

Столиця України — Київ. Названо його на честь засновника міста — князя Кия.

Велике старовинне місто Львів. І красиве. Його заснував князь Данило Галицький. І назвав ім'ям свого сина Лева.

Місто Харків стоїть на річці Харків.
Полтава стоїть на річці Лтава.

(З «Материнки»)

СЛОВА — НАЗВИ ОЗНАК (ПРИКМЕТНИКИ)

Вибіркові диктанти

Випишіть прикметники разом з іменниками.

1. Зима морозяна надворі,
Замети білі на землі.
Зоріють в небі ясні зорі.
Заснули зайчики малі.
(З «Української абетки»)
2. Є і чорна, і червона,
А поживна ж бо яка!
Зветься цей продукт чудовий
Не інакше, як ... (*ікра*).
3. У святковому залі
Стоїть, як картинка,
Весела, зелена
Красуня ... (*ялинка*).
4. Корінець пекучий дуже,
Та усім потрібний він.
Ти здогадуєшся, друже?
Ця рослина зветься ... (*хрін*).

Письмо з пам'яті

Мова наша, мова —
мова кольорова,
в ній гроза травнева
й тиша вечорова.

(Д. Білоус)

Прислів'я

1. Весняний день цілий рік годує.

2. Пізня весна не обдурить.
3. Ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють.
4. Маленька праця краща за велике безділля.

Зорово-слуховий диктант

Підкресліть прикметники разом з іменниками.

Загадки

1. Срібна зірка, біла-біла,
на долоню теплу сіла.
І як сіла, то й розтала,
голуба водиця стала.

(Сніжинка.)

2. За горами, за лісами
Золотий кружок встає.

(Сонце.)

3. В мене є великий хист,
Я співаю, як артист.
Спів мій радісний усюди
Дуже полюбляють люди.

(Соловейко.)

Творчі диктанти

Доповніть текст прикметниками, використовуючи слова з довідки.

У ... школі на ... стовпі серед ... подвір'я стоїть ... будинок.
З ... віконцями й дверима, немов ... теремок. Живуть у ньому
... голуби.

Слова для довідки: *сільській, ручні, маленькими, дерев'яний, високому, широкого, казковий.*

До поданих слів доберіть прикметники і утворіть словосполучення. З деякими складіть речення.

... клен, ... компот, ... день, ... літо, ... квітка, ... сонце, ...
пташка, ... учень, ... кошеня.

ПРИКМЕТНИКИ, БЛИЗЬКІ ТА ПРОТИЛЕЖНІ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Творчі диктанти

Доберіть слова, протилежні за значенням. Складіть кілька словосполучень.

Літній — ..., злий — ..., ворожий — ..., денний — ...,
сумний — ..., земний — ..., теплий — ..., близький — ...,
сухий — ..., товстий — ..., широкий — ..., щедрий — ...

Доберіть ознаки предметів, протилежні за значенням. Складіть кілька речень.

Теплий вітер — ... вітер. Прозора вода — ... вода.
Старий будинок — ... будинок. Свіжий хліб — ... хліб.
Сонячний день — ... день.

Доповніть речення прикметниками, протилежними за значенням.

Драп товстий, а капрон ...
Вата м'яка, а камінь ...
Дівчинка весела, а хлопчик ...
Донька маленька, а мама ...
Крейда біла, а вугілля ...
Хмарочос високий, а хата ...
Чай гарячий, а сік ...
Сіль солона, а цукор ...

Згрупуйте слова, близькі за значенням. Складіть кілька словосполучень.

1. Розумний, худий, хитрий, кмітливий, худорлявий, лукавий, мудрий.
2. Красивий, потворний, прекрасний, некрасивий, сирий, гарний, вологий, поганий, мокрий, чудовий.

Знайдіть зайве слово.

1. Веселий, смішливий, великий, радісний.
2. Великий, похмурий, довгий, здоровенний.
3. Ясний, сонячний, безхмарний, бездоганний.

Підкресліть слова — назви ознак. Порівняйте їх значення.

1. У Наталки чудове кучеряве волосся. На узліссі росло кучеряве дерево.
2. Діти дуже любляють цукерки «Гусячі лапки». Гусячі лапки червоного кольору.

3. Оленка прийшла з прогулянки. У неї були рум'яні щічки.
Влітку діти збирали рум'яні яблука.

ЗМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЗА ЧИСЛАМИ

Вибірковий диктант

Випишіть прикметники, визначте їх число.

Ми любимо весну зелену, чудесну,
Грімницю у тучі, і дощик співучий,
І луки широкі, і ріки глибокі,
І поле веселе, і рідні оселі,
І цвіт у маю — всю землю свою.

(*М. Стельмах*)

ПРИЙМЕННИК

Коментоване письмо

Народні прикмети

1. Кіт шкрябає підлогу — на вітер, дере стіну — на негоду, лежить черевцем догори — на відлигу, згорнувся в клубочок і ткнувся мордочкою в лапки — на мороз.
2. Тетерки і куріпки здіймаються з дерев і відлітають з галявин у глибину лісу — на завірюху.
3. Туман стелиться по воді — на ясну погоду, здіймається вгору — на негоду.

Диктанти з обґрунтуванням

Підкресліть прийменники.

1. Сонце гріє, вітер віє
з поля на долину,
над водою гне з вербою
червону калину.

(*Т. Шевченко*)

2. Світає,
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.

(Т. Шевченко)

Письмо з пам'яті

Прислів'я

1. Азбука — до мудрості дорога.
2. У листопаді зима з осінню бореться.
3. Вчення в щасті прикрашає, а в нещасті утішає.

Літо краснее минуло,
Сніг лежить на полі.
Діти з хати виглядають
В вікна... шкода волі!

(Леся Українка)

Пояснювальні диктанти

1. У лузі, під гіллястим дубом, багато років жила криниця. На дубі мостив гніздо соловейко. Біля криниці відпочивали подорожні.

(За В. Сухомлинським)

2. Гарно на світі жити, коли в тебе праця є. Навіть у похмурий день на душі світло й весело.

(За С. Пероняком)

3. У лісі посутеніло. Василько виїхав на узлісся. За лісом було поле. На полі біля лісу стояла хата лісника.

(М. Коцюбинський)

Творчі диктанти

Складіть речення-відповіді. Запишіть їх. Підкресліть прийменники.

1. Де сидить пташка?
2. Куди дівчинка ставить вазу?
3. Де живе мишка?
4. Куди біжить лисиця?
5. Де пасуться корови?
6. Куди біжить кінь?

Додайте слово, протилежне за значенням.

Ми послали по ялинку
Гриця в ліс,
а ... лісу нам ліщину
він приніс.

(З «Барвінку»)

Допишіть речення, використовуючи слова для довідки. Підкресліть слова, до яких не можна поставити питання.

1. Квітнуть груші (де?) ...
2. Жито досягає (де?) ...
3. Суниці ростуть (де?) ...
4. Полуниці ростуть (де?) ...
5. Гриби збирають (де?) ...

Слова для довідки: у полі, в садку, на галявині, у лісі, на городі.

Запишіть речення, вставляючи потрібні слова.

Кує й кує зозуля (на чому?) ... суку.
Он проліски синіють (де?) ... ліску.
Берізка вже (в чому?) ... зеленому пушку.

(З «Жайворонка»)

Слова для довідки: на, у, в.

Контрольні диктанти

Ромашки

На лузі цвітуть прекрасні ромашки. Ти йдеш лугом і зриваєш ромашки. Вибираєш найбільші і найкращі. І так

роблять всі люди. Що ж на лузі залишиться? Найдрібніші і найгірші квіти. Найкращі зникнуть. Наша земля повинна бути прекрасною. Бережи рідну природу.

(40 слів)

Заєць

Заєць — гризун великого розміру. У нього довгі ноги, великі вуха і короткий хвіст. Пухнасте хутро зайця влітку сіре, а взимку біле. Заєць живе на поверхні ґрунту. Він дуже рідко риє нори. Взимку все біле, от і зайчик білий.

(40 слів)

СЛОВА, ЯКІ ОЗНАЧАЮТЬ ДІЇ ПРЕДМЕТІВ (ДІЄСЛОВА)

Зорово-слухові диктанти

Загадки

1. Плавала, купалася,
сухенькою зосталася.

(Качка.)

2. Живе спокійно, не спішить,
вона ніколи не біжить.
Під панцирем без страху
гуляє ... (черепаша).

3. Люблю причаїтись,
На сонці погрітись.
Од людей ховаюся,
А люди лякаються.

(Гадюка.)

4. Мовчить, а багато людей навчить.

(Книга.)

Підкресліть дієслова. Усно поставте до них питання.

На устах радіє коліскова,
На руці дитина засина.

І рікою леться рідна мова
Вічна, мов Довженкова Десна.

Пояснювальні диктанти

1. Веселе сонечко блищить,
проміння щедро ле,
гайок привітно шелестить,
неначе кличе пригостить;
струмочок виграє.

(П. Грабовський)

2. Зійшли сніги, шумить вода,
весною повіва;
земля квіточки викида,
бує травка молода —
все мертво ожива.

(П. Грабовський)

3. Сніг ясним кришталем блище,
лютий холод допіка;
сонце вгору плине вище,
та не гріє здалека.

(Я. Щоголів)

4. Гроза зійшла... Зітхнули трави,
квітки головки підняли,
і сонце, тепле і ласкаве,
спинило погляд на землі.
Літає радість, щастя світить,
дзвенять пташки в садах рясних,
сміються знову трави, квіти...
І сльози ще тремтять на них.

(О. Олесь)

Письмо з пам'яті

Прислів'я

1. Хочеш їсти калачі, не сиди на печі.
2. Не вчи ученого їсти хліба печеного.
3. З ким поведешся, від того і наберешся.
4. Удар забувається, а слово пам'ятається.

5. Як сіно косять, то дощів не просять.
6. Дерево шанують, як добре родить, а людину — як добре робить.
7. Не погань криниці — захочеш напиться.
8. Хто завжди про поле дбає, паляниці добрі має.

Коментовані диктанти

Підкресліть дієслова. Усно поставте до них питання.

Народні прикмети

1. Рано замерзне — довго не розтане.
2. Потяглися хмари смугами — чекай дощу.
3. Вирує життя в мурашнику — дощу найближчим часом не буде.
Коли ж на поверхні мало мурах і ті кволо повзають, затягуючи нірки — чекай опадів.
4. Взимку сонце світить, та не гріє.

Вислови про мову

1. Хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам ви-
кликати повагу до себе. (*О. Гончар*)
2. Коли забув ти рідну мову —
біднієш духом ти щодня.
(*Д. Білоус*)

Вибіркові диктанти

Випишіть дієслова разом з іменниками. Ставте питання до дієслів.

1. І заквітне наше поле,
І зазеленіє, —
Знов його весна прекрасна
Квіточками вкриє.
(*Леся Українка*)
2. Осінь спати захотіла,
землю листям застелила.
Тільки вітер налетів,
гратись з листям захотів.
Осінь золото лічила,
під березами спочила.
(*М. Сингаївський*)

Творчі диктанти

Додайте до іменників дієслова за змістом.

Учень (*що робить?*) ...
 Пастух (*що робить?*) ...
 Льотчик (*що робить?*) ...
 Продавець (*що робить?*) ...
 Музикант (*що робить?*) ...
 Художник (*що робить?*) ...
 Кухар (*що робить?*) ...

Замість крапок доберіть дієслова за змістом.

До нас ... лелека
 з косою на плечі,
 води ... з глека
 та й ... на спориші.
 (М. Вінграновський)

Слова для довідки: *напився, сів, прийшов.*

Сонечко в краплинці

Вранці Марійка ... до школи. Біля дороги вона ... квітку.
 Марійка вже ... руку, щоб ... квітку. Та ... на краплинку роси
 на її пелюстках. А в краплинці ... сонечко.

Слова для довідки: *побачила, зірвати, йшла, простягла, горить, за-
 дивилась.*

ЧИСЛО ДІЄСЛІВ

Творчі диктанти

Змініть дієслова за зразком: *один — багато.*

Пише — ..., читає — ..., сидить — ..., малює — ...,
 спить — ..., гуляє — ..., говорить — ...

Змініть дієслова у відповідності з іменниками.

Липа (цвітуть) у липні. Учні (співає) у хорі. Книжки (стоїть)
 у шафі. Каченя (пливуть) до берега. Журавлі (летить) у вирій.

Замініть у тексті дієслова за змістом.

1. (Надійшов) морози, ріки (закував),
І березам коси інеєм (прибрав).
2. На білу гречку (впала) роси,
Веселі бджоли (одгула).

ДІЄСЛОВА, БЛИЗЬКІ ТА ПРОТИЛЕЖНІ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Творчі диктанти

Знайдіть зайве слово. Складіть з ним речення.

1. Йду, жартую, ступаю, крокую.
2. Говорю, розмовляю, бігаю.
3. Крокую, мчуся, бігаю, малюю.
4. Жартую, посміхаюся, веселюся, розмовляю.

Згрупуйте і запишіть дієслова, близькі за значенням.

1. Говорю, йду, розмовляю, ступаю, крокую, базікаю.
2. Міркую, думаю, сміюся, гадаю, веселюся, жартую.

До поданих дієслів доберіть дієслова, близькі за значенням.

Бачу, ..., ...
Чекаю, ..., ...
Біжу, ..., ...
Посміхаюся, ..., ...

Доберіть дієслова, протилежні за значенням, запишіть.

Сміється — ..., радіє — ..., зустрічає — ..., купує — ...,
віддає — ..., знайти — ..., згадати — ..., говорити — ...,
хвалити — ...

Пояснювальний диктант

Запишіть речення. Підкресліть дієслова. Порівняйте їх значення.

1. Хлопчик б'є м'яч. У сквері б'є фонтан.
2. Стоїть вартовий. Стоїть годинник.
3. Іде дощ. Іде хлопець. Іде годинник.

Попереджувальний диктант

На березі річки

На березі у високій траві росли великі лісові дзвіночки. У повітрі пахло різними квітами й теплою травою. Деся чулося рівне і тонке гудіння. Дзижчали бджоли. Сюрчали коники. Високо в небі літали ластівки.

(За І. Токмаковою)

ЗВУКИ І БУКВИ

ПЕРЕНОС СЛІВ З РЯДКА В РЯДОК

Запишіть слова, поділяючи їх для переносу.

Близький, сумний, любимо, донька, теплий, працює, письмо, радісний, піснями, місяць, шапка, сьогодні, портфель, Харків, район.

ЗВУКОВЕ ЗНАЧЕННЯ БУКВ Я, Ю, Є, Ї

Словникові диктанти

1. Їдальня, сміюся, яблуко, Євген, їжак, зеленіє, згряя, об'єднати, ясен, ясла, Юрій.
2. Подвір'я, виконує, якість, моя, стоїть, ясний, Яна, їжа, Юлія, ялинка.

Творчі диктанти

Змініть слова за питаннями. Підкресліть букви, які позначають два звуки.

1. Я милуюсь (*чим?*) зорею, ..., ...
(зоря, земля, квітка, гай, гора, осока, пісня).
2. Я (*що роблю?*) радію, ..., ...
(радіти, співати, списувати, малювати, допомагати, годувати).

Коментовані диктанти

1. Синє озеро розливається.
Ясне сонечко усміхається.
Жито силовньки набирається.

(З народного)

2. Дивлюсь, аж світає.
Край неба палає.
Соловейко в темнім гаї
Сонце зутрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.

(Т. Шевченко)

3. Тече вода із-за гаю
та попід горою.
Хлюпочуться качаточки
поміж осокою.
А качечка впливає
з качуром за ними,
ловить ряску, розмовляє
з дітками своїми.

(Т. Шевченко)

Народні прикмети

1. На горобині багато плодів — чекай суворої зими.
2. Коли тихої погоди шумить ліс — на грозу.
3. Опалий лист лягає долу — на теплу зиму.
4. Ластівки, літаючи низом, граються — на дощ і вітер.
5. Злива при дощі сповіщає, що завтра також можливий дощ.
6. Якщо квітневий дощ починається великими краплинами — то ненадовго.

Зорово-слухові диктанти**Загадки**

1. На дворі горою, а в хаті водою.

(Сніг.)

2. Хоч зубів багато маю,
та ніколи не кусаю.

(Кукурудза.)

3. У садках, гаях блукає,
жовті шати одягає,
Золотисту стелить постіль,
жде сестрицю білу в гості.

(Осінь.)

4. На небі біліє, світить, а не гріє.

(Місяць.)

5. Кругом вода, а з питвом біда.
Хто знає, де це буває?

(На морі.)

6. Сонце пече, липа цвіте,
Жито доспіває. Коли це буває?

(Улітку.)

Письмо з пам'яті

Прислів'я

1. Літній тиждень цілий рік годує.
2. Ложка дьогтю зіпсує бочку меду.
3. Однією рукою в долоні не заплещеш.

Линуть пtiчі зграї,
Шелестять гаї.
Школа відчиняє
Двері нам свої.

(М. Рильський)

Мови нашої слова —
наче музика жива,
наче житні зерна чисті
в хлібороба на руці.

(О. Пархоменко)

Пояснювальні диктанти**Андрійко**

У маленького п'ятирічного хлопчика Андрійка батько працює лісником. І хата їхня в лісі. Андрійко полюбляє гуляти в лісі. Він не боїться ні гущавини, ні дощу. В дощ можна сховатися під великим деревом.

(За В. Сухомлинським)

Зійшли сніги, шумить вода,
весною повіва;
земля квіточки викида,
бує травка молода:
все мертве ожива.
Веселе сонечко блищить,
проміння щедро лле,
гайок привітно шелестить,
неначе кличе пригостить;
струмочок виграє.

(П. Грабовський)

Попереджувальні диктанти**Равлик**

Під кущем малини живе маленький Равлик у кістяному будиночку. Вилазить він крізь маленьке віконечко, виставляє свої м'які ріжки, дивиться навкруги оченятами. Якщо немає поблизу ворогів, Равлик помаленьку лізе і будиночок несе з собою.

(За В. Сухомлинським)

Лисиця та їжачок

(Казка)

Захопив лисицю в полі дощ. Вимокла вона, похнюпила голову та й чапає по калюжах. Раптом побачила вона куц. А під куцем їжак клубочком згорнувся. Штовхнула лисиця їжача та завищала від болю. Каже лисиця їжачкові:

— Треба поголити оті голки, бо сусідам лячно.

А їжак відказує:

— Мої голки для ворогів, а не для друзів.

Контрольні диктанти

Осінь

Після жаркого літа в сади приходять хазяйнувати осінь. Вона потай від людей перемальовує на деревах листя на жовте, руде, червоне.

Обважнілий від плодів стоїть густий сад. Навіть підпірки довелося поставити під гілки.

Цього літа вродило фруктів дуже рясно.

(39 слів)

(*О. Копиленко*)

Зайчик

От і лісок. У ньому росте зелена ялинка. Біжить зайчик-побігайчик. А ось і вітерець дмухнув. Ялинка зашелестіла. Зайчик злякався. Підвівся він на лапки і слухає. А в лісі знову тихо. Зрадів зайчик і почав гризти кору на дикій яблуні.

(41 слово)

Їжачок

В лісі жив їжачок. Знайшов він собі кімнатку в дуплі старої липи.

Настала осінь. Падає жовте листя. Скоро зима настане.

Почав їжачок готуватися до зими. Наколов він на свої голочки сухого листя, приніс до своєї кімнати. Розіслав листя. Стало тепліше.

(40 слів)

(*За В. Сухомлинським*)

БУКВОСПОЛУЧЕННЯ *ЙО, ЇО*.
ПОЗНАЧЕННЯ М'ЯКОСТІ ПРИГОЛОСНИХ
ЗНАКОМ М'ЯКШЕННЯ, БУКВАМИ *І, Я, Ю, Є*

Словникові диктанти

Запишіть під диктовку.

1. Стіл, стілець, мед, мідь, ліс, лізь, лінь, лин, тінь, тин, сад, сядь.
2. Працьовитий, Йосип, сльози, сьогодні, його, майоріти, сьорбати, дзьобом, підйом, синього, пеньок, бадьорий, льон.

Запишіть слова у дві колонки: з *йо*, з *ьо*.

Сьомий, гайовий, Йосип, чотирьох, гайок, раннього, льодовий, пеньок, знайомий, бойовий, кольоровий, Воробйов, польовий, йому, дзьоб, йорж, Муравйов, вірровка, йод, літнього, деньок, сусідньому, майор, серйозний.

Підкресліть букви, які позначають м'якість приголосних звуків.

Берізки, боротьба, джміль, близько, дзюркотить, насіння, їдальня, радість, вугілля.

Коментовані диктанти

1. Вийшли в поле на зорі
молоденькі льонарі,
вибирають льон високий,
що рясніє на горі.

(Т. Шевченко)

2. Прекрасне слово, але що в ньому,
як не від серця йде воно?

(В. Мисик)

3. Йоржа впіймав на вудку Йосип,
Схопив і зойкнув: ой-ой-ой!
Не знав, напевно, Йосип досі,
Який колючий йоржик той.

(Н. Забіла)

Народні прикмети

1. Осінь ясна — зима холодна.
2. Кімнатні птахи мовчать перед замітллю.
3. Місяць на небі яскравий — на ясну погоду, блідий — на сніг.
4. Хмари пливуть низько — чекай відлиги.
5. Голуби туркочуть — тепло віщують.

Зорово-слухові диктанти

Загадки

1. Є у хаті рахівник,
Дні рахує цілий рік.

В нього кожен день-деньочок
Має цифру і листочок.

(Календар.)

2. Вірно людям я служу,
Їм дерева стережу,
Дзьоб міцний і гострий маю,
Шкідників ним здобуваю.

(Дятел.)

Поділіть слова на склади для переносу.

1. Синього, польові, сьогодні, серйозно, район, його, знайомий, мільйон.
2. Гілка, стежка, чайка, майка, синька, ліньки.

Письмо з пам'яті

Прислів'я

1. Зимую сонце крізь плач сміється.
2. Синиця пищить — зиму віщить.
3. Плаче жовтень холодними сльозами.
4. Осінь усьому рахунок веде.

Загадки

1. Горбатий мішок на чотирьох стовпах стоїть.
(Верблюд.)
2. Я у батька четвертий син, а дітей у нього сім.
(Четвер.)

Вільні диктанти

Петрик, собака й кошеня

Петрик ішов по саду. Бачить, біжить назустріч великий собака.

Петрик злякався, хотів тікати. Та раптом до його ніг при-тулилося маленьке кошеня. Воно ніби просило захисту від цього страшного звіра.

Петрикові стало соромно перед кошеням. Він узяв його на руки, розгнівався на собаку й пішов йому назустріч.

Собака зупинився, злякано подивився на Петрика й сховався в кущах.

(За В. Сухомлинським)

Треба ж врятувати волошки

Олесі п'ять років. Вона ніяк не діждеться, коли сповниться сім років, щоб до школи йти. Батько Олесин — механізатор. Сьогодні він прийшов додому рано.

— Завтра починаємо жнива, — сказав тато.

Спалося Олесі неспокійно. Вона прокинулася дуже рано. Тихо встала, одягла плаття й пішла на ниву. Дівчинка почала рвати волошки — рятувати їх.

(За В. Сухомлинським)

Попереджувальний диктант

Сніжинка

З неба летіла на землю сніжинка. Вона була легка, ніжна, мов пушинка. І красива, мов зірка.

На землі стояв хлопчик. Він бачив, як падає сніжинка. Хлопчик простяг долоню. Він захотів приголубити сніжинку. А вона впала на теплу, добру руку й розтала. Хлопчик із жалем подивився на руку. На долоні блищала крапелька, мов сльоза.

(За В. Сухомлинським)

КОРІНЬ СЛОВА. СПІЛЬНОКОРЕНЕВІ (СПОРІДНЕНІ) СЛОВА

Словниковий диктант

Поставте у словах наголос. Підкресліть ненаголошені склади. Усно доберіть перевірні слова.

Весілля, глибина, медок, списати, навесні, колесо, невеличкий.

Творчий диктант

Доберіть до поданих слів перевірні.

Гречаний — ..., живий — ..., веселий — ..., зимовий — ...,
зелений — ..., високий — ..., дерев'яний — ...,
глибокий — ..., медовий —

Коментовані диктанти

До виділених слів доберіть перевірні.

1. *Весна* надходить. Я побачив на вербі котики. То *верба* спіймала весну.
2. *Озеро* лісове. Яке ж воно прозоре! А біля озера ростуть ясени та інші *дерева*.
3. Під берізки, під дуби поховалися *гриби*.
4. Любіть Україну
У сні й наяву,
Вишневу свою Україну,
Красу її вічно живу і нову
І мову її солов'їну.
(*В. Сосюра*)
5. Очеретяна хатина біля річечки була.
І жила у ній родина не *велика*, не мала.
(*Н. Забіла*)

Зорово-слухові диктанти

Запам'ятайте написання днів тижня. Підкресліть ненаголошені склади.

- Понеділок — перший день тижня.
Середа — третій день тижня.
Четвер — четвертий день тижня.
Неділя — сьомий день тижня.

Прислів'я

1. Зима запитає, де літом був.
2. Зимом без снігу — літом без хліба.
3. Якби не зима, то літо було б довше.

Пояснювальні диктанти

Поставте іменники у множині і запишіть замість крапок.

- Дубовий клин — дубові ...
Живий лин — живі ...
Глибоке озеро — глибокі ...
Золоте перо — золоті ...
Цікавий лист — цікаві ...
Медоносна верба — медоносні ...

Білий гриб — білі ...
 Зелене жито — зелені ...
 Веселий чиж — веселі ...
 Лісова стежка — лісові ...
 Полив'яна миска — полив'яні ...
 Гострий меч — гострі ...
 Біла річка — білі ...
 Веселий стриж — веселі ...
 Зубатий кит — зубаті ...

Поставте іменники в однині і запишіть замість крапок.

Великі колеса — велике ...
 Пташині крила — пташине ...
 Мальовничі села — мальовниче ...
 Медоносні верби — медоносна ...

Попереджувальні диктанти

Вечір

Сонечко зайшло. Надворі почало темніти. На заході небо ще червоніло. На сході понад зеленим лісом воно ще синіло. Але ніч вже простелилась чорним сукном по селу. Блищали тільки білі стіни хат проти заходу. Все живе готувалося до сну.

(С. Васильченко)

Осінь

Прийшла осінь. Все нижче ходить над землею сонце. Листя пожовтіле з дерев летить на землю. Перелітні птахи відлітають у теплі краї. Тварини і рослини готуються зустріти зиму. Пустіють лани. На полях збирають кукурудзу, картоплю, буряки. Діти вчаться у школі.

(З «Барвінку»)

ЗВУКИ [ДЖ], [ДЗ]

Словникові диктанти

Запишіть слова у дві колонки: дж — дз.

Джем, дзвін, дзвоник, дзеленчати, джунглі, дзюркотіти, дзвінкий, джаз, бджілка, дзеркало.

Поділіть слова на склади для переносу.

Задзвенів, сиджу, посаджу, задзюркотів, задзеленькав, при-
ходжу, задзьобав, саджають.

Коментовані диктанти

Підкресліть слова з *дж*, *дз*. Визначте кількість букв і звуків у них.

1. На білу гречку впали роси. Веселі бджоли одгули.

(*М. Рильський*)

2. Пісенька джерельця

Світла стелиться стежинка,
Дзюркотить джерельце дзвінко:
— Я біжу, я біжу,
Срібне дзеркальце держу,
Щоб дивились в нього друзі,
Синьоока квітка в лузі.

(*Зі зб. «У світі чарівних букв»*)

3. Джмелі дуже корисні. Бджолиносять людям мед. Гедзь — шкідлива комаха.
4. Бджілка прокинулася від зимового сну.

Письмо з пам'яті

День у квітні довше сонця квітне.
Сніг розтав на вигрітій землі.
Малюки на ручаї блакитні
паперові носять кораблі.
Вилітають бджоли неспокійні
за найпершим взятком у бори.
І несуть в сади нові шпаківні
в день птахів турботні школярі.

(*В. Ткаченко*)

Прислів'я

1. Раді люди літу, а бджоли цвіту.
2. Бджола летить на всякий цвіт.
3. Як бджоли не кусають, а в них же мед беруть.

Зорово-слухові диктанти

1. Біля вулика бджоли
все дзижчать і дзижчать,
через гори і доли
все летять і летять.
Як же їм не летіти:
в полі квіти, як жар.
Бджоли, сівши на квіти,
п'ють солодкий нектар.

(Н. Забіла)

2. Жуки дзижчать в садочку літом,
по стежці жабка плиг та плиг!
Жоржини квітнуть жовтим цвітом,
кружляють бджоли біля них.

(Н. Забіла)

Вибірковий диктант

Запишіть відгадки, поділяючи їх рисками для переносу. Визначте кількість букв і звуків.

Загадки

1. Хто завжди каже правду?
(Дзеркало.)
2. Хто зубів багато має,
та нікого не кусає?
(Кукурудза.)
3. Із-під гірки, з-під крутої
прокрадається порою
та й до моря утіка
через лози по ярках.

(Джерело.)

ЗВУК [Г] І БУКВА Г**Словникові диктанти**

1. Агрус, гава, газда, газдиня, галаган, ганок, гатунок, гвалт, гвинт.

2. Гедзь, гелготати, гердан, гніт (у лампі), гогель-могель, гонта, гречний.
3. Грунт, гудзик, гуля, гума, дзиґар, легінь, сновигати, хуга, гринджоли.

Зорово-слуховий диктант

Загубила гудзика
 гава біля ганку,
 І вчинила гвалт вона
 неймовірний зранку.
 З дерева за нею
 гедзь спостерігав.
 Він порадив гаві
 не ловити гав.

(І. Січовик)

Письмо з пам'яті

Гава на ганку пекла запіканку. *(Скоромовка)*

Пояснювальний диктант

1. На дубі сиділа гава.
2. Голосно гелготали гуси.
3. Грунт скоро замерзне на полях, у садах.
4. У моєму саду гарно вродив смачний агрус.
5. Діти весело гралися дзиґою.

Вибірковий диктант

Гуля

Гриць вийшов на ганок. А тут гуси: га-га-га!
 О-о, хлопче, не лови гав, бо пропали штани. Якби Гриць зачинив двері на ганку, то й гуси заспокоїлися б. А він зчинив гвалт і ну тікати, а гуси за ним. Та так гелгали, що тато й мама у хаті почули. Гриць бігом за агрус. А там стояли граблі. Гриць наступив на зубці, і граблі вдарили його по лобі. Коли тато вибіг надвір, Гриць стояв за агрусом і чував велику гулю. А гуси повитягували вгору шиї і, гелгаючи, реготали.

(З «Материнки»)

Ф — ХВ

Словниковий диктант

Запишіть слова у дві колонки: ф—хв. Поділіть слова на склади. Поставте наголос. Визначте кількість букв і звуків у словах із хв.

Фартук, хвиля, фарби, хворий, хвіртка, фабрика, шофер, хвіст, сарафан, хвалитися, футболка, портфель, хватати, хвилинка.

Зорово-слухові диктанти

Федько знайшов фіалку синю:
— Яка ця квітка чарівна!
Фіалка — дівчинці Фросині,
бо іменинниця вона.

(З «Абетки»)

Загадка

Хвіст трубою, спритні ніжки —
плиг із гілки на сучок.
Носить все вона горішки
в золотий свій сундучок.

(Білка.)

Письмо з пам'яті

Прислів'я

1. Будуть на фермі корма — не страшна зима.
2. Ціни в жнива хвилину більше, ніж взимку годину.

Загадка

Хвостата, носата, руда і зубата,
уміє хвостата нечутно ступати,
в курник залізати, тягнути курчата.
Як злодійку звати?

(Лисиця.)

Вибірковий диктант

Гафійка й Федь із мамою
 Прийшли до зоопарку.
 Вони там зебру бачили,
 Фламініго і цесарку,
 Жирафів двох із Африки,
 І дрохву, й козенятко.
 І фазана з фазанкою,
 Й манюне фазанятко.

(А. Григорук)

БУКВА Щ**Словниковий диктант**

Дощ, щічки, щавель, щирій, щербече, щука, плащ, хрущ,
 щасливий, борщ, щедрий, кущі, ящірка, щітка, щедрівка,
 Батьківщина, кращій, щомить, щebetання, щастя.

Зорово-слуховий диктант

1. Ще дощ іде, періщить злива.
 Щенятко вимокло, як хлющ.
 А щиглик, щebetун щасливий,
 щербече, пурхнувши на кущ.

(А. Камінчук)

2. Дощ хлющить на зелен плющ.
 Під плющем сховався хрущ.
 Каже щиро хрущ плющу:
 — Не боюся я дощу!

(А. Камінчук)

Вибірковий диктант

Випишіть слова з буквою щ. Визначте в них кількість складів, букв, звуків.

1. Щebetала пташечка під віконечком.
 Сподівалась пташечка весни з сонечком.

(П. Грабовський)

2. Тече вода із-за гаю
Та попід горою.
Хлюпочуться качаточка
Поміж осокою.

(Т. Шевченко)

3. Уже скотилось із неба сонце,
Заглянув місяць в моє віконце.
Вже засвітились у небі зорі,
Усе заснуло, заснуло й горе.
Вийду в садочок та погуляю,
При місяченьку та й заспіваю.

(Леся Українка)

Письмо з пам'яті

Прислів'я

1. Щастя біжить, а нещастя лежить.
2. Не все те золото, що блищить.
3. Однією рукою в долоні не заплещеш.

ДЗВІНКИ І ГЛУХІ ПРИГОЛОСНІ

Словниковий диктант

Мідний, світ, книжка, бабка, казка, стежка, легко, доріжка,
ліжко, ягідки, берізка, ходьба, швидко, загадка, подружка,
рідко, рибка, шубка, ложка.

Коментовані диктанти

Народні прикмети

1. Не скинув листя дуб — буде люта зима.
2. Пухнастий іній взимку на деревах — буде погожий день.
3. Взимку без вітру шумить ліс — бути хуртовині.
4. Вранішня зірниця швидко гасне — на мороз.
5. Йде лапятий сніг — на тривалу непогоду і сльоту.
6. Якщо «заплачуть» вікна — мороз послабшає.
7. Хмари пливуть низько — буде холод.

1. Швидко минає короткий зимовий день.
2. Вже верба сережками розцвіла
і дзвенить над стежкою край села. (*К. Журба*)
3. Швидко, швидко ми побачимось, рідна матінко моя.
4. Микола сидів на горбку під кущем.

Зорово-слухові диктанти

Загадки

1. Сани біжать, а голоблі стоять.
(*Річка і береги.*)
2. Є шапка, але немає голови;
є нога, але без черевика.
(*Гриб.*)
3. Без рук, без ніг, а пнеться на батіг.
(*Квасоля.*)
4. Сивий кіт перевісився через пліт.
(*Гарбуз.*)
5. Летить птах через дах, сів на воротях у червоних чоботях.
(*Лелека.*)
6. Чашечка медку закопана в льодку до нового годку.
(*Озимина.*)
7. Загородив дід хлівець для п'ятьох овець.
(*Рукавиця.*)
8. Мовчить, а багато людей навчить.
(*Книжка.*)
9. Без рук, без олівця, а малює без кінця.
(*Мороз.*)
10. Стрімко вибігли на гору
Дві подружки білорі.
Дощик їм полоще кіски.
Звуть цих подружок ... (*берізки*).

Пояснювальні диктанти**Прислів'я, приказки**

1. Хліб-сіль їж, а правду ріж.
2. Краще гірка правда, ніж солодка брехня.
3. Восени і в горобця є питво.
4. У закритий рот муха не влетить.
5. Одна бджола мед не носить.
6. Гнила дошка цвяха не приймає.
7. Старого горобця на полові не обдуриш.
8. Хліб — народне добро, бережи його.
9. Легкого хліба не шукай.
10. Червона ягідка, а на смак гірка.

Попереджувальні диктанти**Як дзвенять сніжинки**

Це було темного зимового вечора. Сонце сховалося за обрій. Стало тихо-тихо. Раптом з півночі насунула чорна хмара. Пливе над снігами. Падають сніжинки на землю. Я прислухаюся до тихого снігопаду і чую ніжний дзвін.

Що воно дзвенить?

Вслухаюся і дивуюся. Дзвін лине від маленької ялинки. То дзвенять маленькі сніжинки. Вісять на ялинкових гілочках, немов срібні дзвіночки, і дзвенять, дзвенять.

(За В. Сухомлинським)

У лісі

Діти прийшли до лісу на прогулянку. Вони знайшли джерельце. Чиста й холодна вода дзюрчала веселим струмочком. Діти напилися води і залишили біля джерельця кухлик. Натраплять перехожі люди на джерело і покуштують холодної водички.

Живи, струмочку!

Равлик

Жодна жива істота на світі не носить на собі будиночка, як равлик. Будиночок його і від ворогів захищає. В ньому він і від дощу, і від спеки ховається. У будиночку й після обіду відпочиває. Куди господар — туди і будиночок.

(О. Бродський)

Контрольні диктанти

Перший льодок

Вчора ввечері на ставку хлюпотіли хвилі. А сьогодні мороз. Ставок узявся першим льодком. Тоненький, прозорий льодок. А під ним плаває маленький карасик. Пливе карасик, хоче глянути на берег, а льодок не пускає. Не розуміє карасик: «Що ж це таке?»

(41 слово)

(В. Сухомлинський)

Їжачок і світлячок

Ішов лісом їжачок. Ніс яблуко на своїх голках. Раптом бачить — щось світиться. А то такий пеньок. Дай, думає їжачок, візьму шматочок пенька, буду ввечері світити. Бо дітки маленькі в темряві бояться. Узав він світлячка, приніс додому.

(39 слів)

(В. Сухомлинський)

Для чого півневі гребінець

У нашого півня червоний гребінець. Уночі він бере свій гребінець і розчісує свого барвистого хвоста. Через те і хвіст у нього такий пишний. Півень кладе гребінець на голову. А вдень ходить, розпуштувши хвоста.

(37 слів)

(В. Сухомлинський)

ТВЕРДІ І М'ЯКІ ПРИГОЛОСНІ ПОЗНАЧЕННЯ М'ЯКОСТІ ПРИГОЛОСНИХ БУКВАМИ І, Я, Ю, Є, Ъ

Словникові диктанти

Підкресліть букви, які позначають тверді приголосні звуки. Визначте кількість букв і звуків у словах.

Літо, неділя, дятел, цибуля, ключ, сине, чотирнадцять, вересень, каюта, еднання.

Підкресліть букви, які позначають м'якість приголосних звуків.

1. Ліс, пісня, вулиця, блюдо, клюква, вечірне, одинадцять, світить, радість, зимне.
2. Ведмідь, лілія, любов, сюди, літне, медаль, місяць, сніг, зміна, день.

Зорово-слухові диктанти

Підкресліть м'які приголосні.

1. Рідна мова! Рідна мова!
Що в єдине нас злива?
Перші матері слова,
перша пісня колискова.

(О. Олесь)

2. Хотіла б я піснею стати
у сюю хвилину ясну,
щоб вільно по світі літати,
щоб вітер розносив луну.

(Леся Українка)

3. Темная діброва
стихла і мовчить;
Листя пожовтіле
З дерева летить.

(Я. Щоголів)

Коментовані диктанти**Народні прикмети**

1. Кімнатні птахи мовчать перед заметіллю.
2. Якщо восени нанесе рано снігу, то і весна буде рання.
3. Від першого снігу до санного шляху — півтора місяця.
4. Мерехтять зорі — кілька днів буде ясно і сухо.
5. Якщо перший сніг випав на мокру землю — залишиться, на суху — скоро зійде.
6. Соловейко співав усю ніч — перед погожим днем.
7. Грім на початку квітня — буде тепле літо.
8. Осінь ясна — зима холодна.
9. Яскравий місяць на небі — на ясну погоду.
10. Блідий місяць — на сніг.

1. Шумлять на вітрі явори,
із полем розмовляють.
Піснями жайвори з гори
вже землю засівають.

(В. Грінчак)

2. Руки в серпня пахнуть полем,
сонцем, житечком доспілим,
бо багато, як ніколи,
на жнивах у нього діла.

(Т. Коломієць)

3. Зимонько-снігуронько,
наша білогрудонько,
не верти хвостом,
а труси тихесенько,
рівненько, гладесенько
срібненьким сніжком.

(Л. Глібов)

Вибіркові диктанти

Запишіть лише відгадки. Підкресліть м'які приголосні.

Загадки

1. У затінку гілля мене
Ти влітку вихваляєш.
А букви тільки перестав —
І цілий ліс спиляєш.

(Липа — пила.)

2. На неї птах сідає,
Вона його гойдає.
А «г» на «б» змінить —
Звірятком стане вмиць.

(Гілка — білка.)

3. Всі мене завжди колотять,
За снопом ще сніп молотять.
А якщо з кінця читати,
Будуть миші враз тікати.

(Тік — кіт.)

4. На далекому я сході
І завжди в морській воді,
Коли «к» на «г» змінити,
Стану деревом тоді.

(Краб — граб.)

5. У воді я проживаю.
Хто турбує — тих кусаю.
А коли з кінця читати,
Буду птахом я кричати.
(*Рак — кар.*)
6. З «к» — дерева захищає
і на них вона завжди
з «н» — звірятко заховає,
коли треба, від біди.
З «г» за хмари виглядає,
шапку сніжну не скидає.
(*Кора — нора — гора.*)

Письмо з пам'яті

Прислів'я, приказки

1. Лінь гірше хвороби.
2. Без діла день роком стає.
3. Хто пізно ходить, той сам собі шкодить.
4. Не на користь книгу читати, коли верхки лише хапати.
5. Сім п'ятниць на тиждень.

1. Одяглися люди в шуби,
натопили тепло груби.
Білки гріються в дуплі,
миші в норах у землі,
сплять у річці окуні.
(*Н. Забіла*)
2. Цвіте, горить, красується
ялинка лісова.
Стрибає сірий заїнько
і пісеньку співа.
(*І. Нехода*)

Пояснювальні диктанти

Ніна і гусак

Ніна йшла з дому в дитячий садок. На стежці сидів великий білий гусак. Раптом він підняв голову, зашипів і голосно

загел'готав. Але дівчинка не злякалася. Ніна сміливо глянула на гусака і пішла йому назустріч. Гусак злякався і зійшов зі стежки.

(За В. Сухомлинським)

Ранок у лісі

Ліс ще дрімає. Непорушно стоять дерева. Лише де-не-де пташка обізветься зі свого затишку.

Ось зашепотіли збуджені листочки. Заметушилась у траві комашня. Почулося у траві голосне щebetання. Небо міниться, грає барвами.

Раптом ринуло зі сходу ясне проміння. Природа ожила. Настав день.

(За М. Коцюбинським)

ПОДОВЖЕНІ ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

Словникові диктанти

1. Подорожжю, життя, знання, стаття, волосся.
2. Узлісся, взуття, століття, галуззя, вугілля, обличчя.

У поданих словах підкресліть букви, що означають подовжені приголосні звуки. Визначте кількість букв і звуків у словах першого рядка.

Каміння, волосся, знаряддя, колосся, насіння, коріння, приладдя, гілля, сміття, рілля, вугілля, стаття, щebetання, плаття.

Письмо з пам'яті

Прислів'я

1. Знання робить життя прекрасним.
2. У листопаді зима з осінню бореться.
3. Вчення в щасті прикрашає, а в нещасті утішає.
4. Пташка красна своїм пір'ям, а людина знанням.
5. Маленька праця краща за велике безділля.

Коментовані диктанти

Народні прикмети

1. Якщо багато павутиння — осінь буде тривала.
2. Якщо шишки вирости на ялинах знизу — на ранні морози, а зверху — на ранній кінець зими.

Вибіркові диктанти

Випишіть слова з подовженими приголосними звуками, поділивши їх рисками для переносу.

1. Знаряддя праці — це сокира, пила, молоток, лопата, вила. Збіжжя — це жито, пшениця, овес, ячмінь. Шкільне приладдя — це ручка, олівець, гумка, лінійка, зошит.
2. У людини багато різних м'язів. М'язи потребують тренування для правильного дихання і роботи серця. Під час ходіння тренуються усі м'язи.

Загадка

Підвелася в небо синє
Дивна башта у долині.
У середині — гудіння,
гоготіння, клекотіння,
бо така у ній жарота,
бо така її робота.
День і ніч вона невтомно
варить щось. А зветься ... (домна).

(Т. Коломієць)

Поради туристу

- Не розпалюй без потреби багаття.
- Не залишай на привалах сміття.
- Точно виконуй завдання керівника.

Зорово-слухові диктанти

Підкресліть слова з подовженими приголосними звуками.

Загадки

1. Біле поле, чорне насіння, хто не вмiє, той не посiє.
(Писання.)

2. Чорне, блискуче, у воді не тоне, а в огні горить.

(Кам'яне вугілля.)

3. Носимо їх багато років, а ліку їм не знаємо.

(Волосся.)

4. По чому жито сіють?

(По ріллі.)

Пояснювальні диктанти

Книжка

Любіть книжку. Вона полегшить вам життя. Книжка окрилює розум і серце почуттям любові до світу, до людини. Книжка — джерело знання.

Восени

Осінь повітря було прозоре, тихе. Під косим промінням золотого сонця сяяло жовте листя лип та беріз. Сухе листя дощем спадало з дерев, черкалось об гілля й шелестіло.

Попереджувальні диктанти

У лісі

Настав вечір. Василько їхав лісом. Незабаром він помітив, що їде не дорогою, а так, навмання. Хлопчик повернув коней і поїхав назад, проти вітру та снігу.

У лісі зовсім затемніло. Згодом Василько виїхав на узлісся. За лісом було поле.

(За М. Коцюбинським)

Береза

Білокора береза навесні довго здається позбавленою життя. Коли ж сонячне проміння прогріє її, береза майже вмить проринається.

Береза любить сонце. Смарагдами виблискує її листя під промінням літнього сонця і, прогріте наскрізь, само спалахує золотом у світлі осіннього дня.

(За Ю. Збанацьким)

Перший учень

Під гіллястою липою сидів старий учитель. Він записував до школи дітей.

На зеленій галявинці було тихо. Новачки ніяковіли. Чувся стриманий шепіт батьків.

До вчителя підійшов сивий дідусь. Учитель пильно подивився йому у вічі. Він упізнав свого першого учня.

(За В. Сухомлинським)

АПОСТРОФ

Словниковий диктант

Здоров'я, п'ятеро, ім'я, в'ють, матір'ю, пір'я, бур'ян, м'який, солов'ї, п'ятірка, п'ятниця, м'ясо, під'їзд, з'їли.

Коментовані диктанти

1. В'юн і в'язь — це риби. В'яз — це дерево.
2. Перечна м'ята йде на ліки. М'ята кучерява йде на цукерки.
3. Бур'ян — шкідлива рослина.
4. П'явка схожа на черв'яка. П'ядун — це метелик.
5. Хом'яки — це тварини. Голуб'ята — це птахи.
6. У ластівки — ластів'ята. У горобця — гороб'ята.

Прислів'я та приказки

1. Був би сад, а солов'ї прилетять.
2. З вогню та в полум'я.
3. Наша м'ята вся прим'ята.
4. Дружба як дзеркало: розіб'єш, не складеш.
5. Пташка красна своїм пір'ям, а людина своїм знанням.
6. Добре ім'я — найкраще багатство.
7. Гірко поробиш — солодко з'їсиш.
8. Добрий чоловік надійніше кам'яного мосту.

Пояснювальні диктанти

1. Матір'ю в ріднім краю назвали дорослі і діти Вітчизну любиму свою. (О. Жолдак)
2. Прив'яло листя на тополі.

3. Ластівки в'ють свої гнізда під дахами.
4. У нашій сім'ї п'ятеро братів.
5. Хлоп'ята наловили багато в'юнів.
6. У Мар'янки дев'ять кроликів.
7. П'ятеро гороб'ят вилупились у гніздечку.
8. Кролі дають людям м'ясо і м'яке хутро.
9. Сім'я вечерея коло хати. (*Т. Шевченко*)

Зорово-слухові диктанти

Стала смерека, як мати,
Над подвір'ям старим,
Там, де пахощі м'яти
Куряться, наче дим.

(*Д. Павличко*)

Загадки

1. Не їсть, не п'є, а ходить і б'є.
(*Годинник.*)
2. Поля скляні, дороги дерев'яні.
(*Вікно.*)
3. У кого кам'яна сорочка?
(*У черепахи.*)
4. Плету хлівець на четверо овець, а на п'яту кізку.
(*Рукавиця.*)
5. Ішов довгов'яз, у землю ув'яз.
(*Дощ.*)

Вибіркові диктанти

Народні прикмети

1. Рум'яний вечір і сірий ранок — на хорошу погоду.
2. Граки з криком в'ються над гніздами — погода зміниться.
3. Жаб'ячий хор цілу ніч — на хорошу погоду.
4. Галки сідають на верхів'я дерев — до тепла.
5. Чайка з'явилась — незабаром крига рушить.
6. Птахи в'ють гнізда на сонячному боці — на холодне літо.
7. Сильна зав'язь горіхів — добре вродить просо.
8. Як вівці веселі і б'ються — на дощ із грозою.

Загадки

1. У двох матерів по п'яти синів, і всім одне ім'я.
(Пальці.)
2. Навколо в'ється, а в руки не дається.
(Муха.)
3. Не кінь, не віл, а прив'язаний.
(Гарбуз.)
4. Б'є рука його і палка, та нікому, бач, не жалко.
(М'яч.)
5. Не п'є — живе, а нап'ється — умре.
(Вогонь.)
6. Біле, а не цукор, м'яке, а не вата, без ніг, а йде.
(Сніг.)
7. Не пташка, а з пір'ям.
(Подушка.)

Письмо з пам'яті

1. Йде болотом чапля-тато,
А за татом чапля-мати,
А за ними п'ять малят —
довгоногих чаплєнят.
(Г. Грайко)
2. Спинилось літо на порозі
і дише полум'ям на все.
(М. Рильський)
3. Блищить веселка крізь тумани
І ніжно хвилі в берег б'ють.
(М. Рильський)

Прислів'я

1. Здоров'я — найдорожчий скарб.
2. Птицю пізнати по пір'ю, а людину — по мові.
3. Добре ім'я краще за багатство.

Попереджувальні диктанти

Зайчик

Був у Світлани зайчик. Не живий, не справжній, але теж гарний. Сірий, вушка всередині рожеві, а хвостик білий, пухнастий, дуже схожий на сніжинку.

Свого зайчика Світлана любила. Годувала його супом, спати з собою клала й іншим дітям давала погратися...

(В. Карасьова)

* * *

1. Діти в'язали вінки з весняних квітів. Ми сп'яніли від духмяного подиху поля.
2. Шле привіт нам весна солов'їна.
3. Без праці людини земля заросте бур'янами.
4. М'яка торф'яна земля пружинила під колесами.
5. На подвір'ї діти грали у м'яча.
6. У всякому подвір'ї своє повір'я.

Контрольні диктанти

Метелик

Метелик народився ввечері. Злетів він зі свого листочка. Сонце вже сховалося за обрій. Летить метелик, дивиться з подивом на квіти. Раптом бачить щось яскраве, світле. «Це, мабуть, сонце», — думає метелик. Поспішає до нього. А то не сонце, а лампочка.

(40 слів)

(В. Сухомлинський)

Як метелик плавав у ставку

Летів білий метелик над ставком. А хтось кинув у воду червону квітку. Пливе квітка. Побачив метелик червону квітку. Сів на неї, сидить, крильцями водить. Квітка пливе, і метелик пливе.

Весело йому пливти по ставку.

(39 слів)

(В. Сухомлинський)

Щоб метелик не поколовся

Маленька дівчинка Зоя гуляла в саду. Вона підійшла до акації. На акації гострі колючки. Над акацією літав барвистий метелик. Як йому не страшно літати! Налетить на колючку — що ж тоді буде?! Підійшла Зоя до акації. Зломила колючку.

(41 слово)

(В. Сухомлинський)

3 КЛАС

Слова, значення, вимову і написання яких учні повинні засвоїти:

абрикós, адрéса, айстра, автомобіль, агроно́м, аква́ріум, апельси́н, апеті́т, асфа́льт, банкі́р, бензи́н, бето́н, бібліоте́ка, велосипе́д, верблю́д, во́гнище, вокза́л, горизо́нт, гримі́ти, грі́м, депута́т, дециме́тр, дире́ктор, елеќтрика, кипі́ти, кишéня, колекти́в, комба́йн, комба́йне́р, комп'ю́тер, коридо́р, космона́вт, крини́ця, кукурудза, ме́тал, ми́нулий, очерéт, пирі́г, президéнт, пше́ниця, ра́діо, сантимéтр, се́кунда, спасі́бі, триво́га, фе́рмер, хвилі́на, чере́мха, чере́шня. (49 слів)

МОВА І МОВЛЕННЯ

Вибіркові диктанти

Випишіть слова — назви дій.

Як зробити день веселим

Ти прокинься рано-рано,
лиш над містом сонце встане,
привітайся з ластівками,
з кожним променем ласкавим.
Сам гарнесенько умийся,
сам швиденько одягнися,
підійди до тата й мами
і скажи їм: — Добрий ранок!
Усміхнися всім навколо:
небу, сонцю, квітам, людям,
і тоді обов'язково
день тобі — веселим буде!

(А. Костецький)

Запишіть останнє речення.

Неввічливий ведмідь

В лісі жив ведмідь-гультай,
знав єдине слово: «Дай!»

— Дайте меду! Дай малини!
— Дайте рибки! Дай калини!..
Дорікали звірі вслід:
— Ну й не ввічливий ведмідь!
Чи тобі завчити важко
чарівні слова: «Будь ласка!»?

(І. Січовик)

Зорово-слуховий диктант

Щоб тебе поважали

1. Не грубіянь ні друзям, ні рідним, ні знайомим.
2. Завжди додержуй слова.
3. Не хвали сам себе, намагайся бути самокритичним.
4. Не будь байдужим до чужої біди.
5. Будь чуйним і уважним до людей, тварин, природи.
6. На добро відповідай добром, на зло не відповідай злом.
7. Пам'ятай, що принесена людям радість повертається тобі радістю.

ТЕКСТ

Визначте тип тексту. Поділіть текст на логічно завершені частини. Дотримуйтеся абзаців. Складіть план по абзацах.

Прийшла осінь. Усе нижче ходить над землею сонце. Листя пожовтіле з дерев летить на землю. Перелітні птахи відлітають у теплі краї. Тварини і рослини готуються зустріти зиму. Пустіють лани. На полях збирають кукурудзу, картоплю, буряки. Діти вчаться у школі.

Визначте тип тексту. Доберіть заголовок. Поділіть текст на логічно завершені частини.

Настав вечір. Василько їхав лісом. Незабаром він помітив, що їде не дорогою, а так, навмання. Хлопчик повернув коней і поїхав назад, проти вітру та снігу. У лісі зовсім затемніло. Згодом Василько виїхав на узлісся. За лісом було поле.

(За М. Коцюбинським)

Творчі диктанти

Складіть розповідь, використовуючи словосполучення і прислів'я.

1. Приносять трави лугові, частують кроликів з рук, клубочки пухові.
Мала бджілка, та й та працює.
2. Обкопувати, поливати, обрізати сухе гілля, білити стовбури дерев. Фруктові дерева — це груші, ...
Робота в руках горить!

Відгадайте загадку. Складіть опис цього предмета за поданим початком.

На нозі стоїть одній — сто сорочечок на ній.

(*Капуста.*)

Капуста росте на городі. Головка у неї кругла...

Доповніть описи.

1. Їжак — лісовий звірок. Весь укритий... Ніс у нього...
2. Під вікном спить біла вербичка. Зима...
3. Коза — невелика свійська тварина. Має роги. Вся вкрита пух-настою вовною.
Коза — корисна тварина. Вона...

Визначте тип тексту. Доведіть свою думку. Доберіть заголовок.

Через пеньки і колоди чимчикує їжачок. Тягає він у нору запашне листя. Стелить зимову постіль. До весняного сонечка проспить їжачок. І снитимуться йому лісові сни.

Складіть опис «Погожого дня» за поданим початком.

Віють холодні вітри. Сірі хмари повільно плывуть по небу.

Складіть оповідання за поданими словосполученнями.

Дружні діти

Захворів, сумно самому, завітали друзі, принесли книгу, пояснили завдання, водою не розлити.

Підкресліть слова, у яких міститься головна думка цієї казки.

Заєць-сонько любив поспати. Прокинеться, враз згадає:
— Ой, проспав. Знову ти рано встав, зяблику! Невже тобі солодкі сни не сняться?

— Сняться і мені. Але щоб всього доволі мати, треба рано вставати.

Поліпшіть опис.

Ходить осінь з кухлем у руці. Лле дощі і зливи. Сірим полотном застилає небо. Огортає землю ніжним холодком. Осінь характеризується скороченням дня.

Замініть слова, що повторюються, на близькі за значенням.

Настала зима. Важко стало жити лісовим мешканцям. Тільки білочці зима не страшна. Багато різної їжі запасла білочка на зиму. Ще восени білочка збирала і сушила на сучках гриби. Насіння, жолуді, горіхи білочка ховала у дуплі старого дуба. Добре підготувалася білочка до зими.

Допишіть початок і кінцівку тексту за поданою основною частиною. Доберіть заголовок. Дотримуйтеся абзаців.

...Але сталося те, чого жоден вовк не сподівався. Затримавшись на якусь хвилину, дикий олень з усієї сили вдарив задніми копитами вовка. Могутній удар дістався вожакові зграї, і той без духу одлетів геть...

Допишіть початок і середину тексту за поданою кінцівкою. Доберіть заголовок.

...Він розгнівався сам на себе. Від гніву очі перестали плакати. І палець вже не болів.

Визначте тип тексту. Доберіть заголовок.

1. Був прозорий свіжий ранок, омитий ще уночі рясним дощем. Поспішно танули на зігрітій синяві останні хмарки. По квітучій, святково оздобленій рососою землі безшумно гуляло ласкаве сонце.
2. Снігур — невелика за розміром пташка. Вона має сіро-білу спинку, червоне черевце. Хвіст чорний. Довжина тіла сягає 13–16 см. Живляться снігурі насінням, личинками шкідливих комах, ягодами.
3. Настала весна. Тане сніг і з'являються перші весняні квіти. Виникає питання: чому так швидко зацвіли підсніжники, а інші квіти — ні?

У коренях цих рослин великий запас поживних речовин. Квіти утворюються лише тоді, коли в рослині накопичується необхідний запас речовин.

Отже, раннє цвітіння підсніжників відбувається тому, що в них уже є такий запас.

РЕЧЕННЯ

Творчі диктанти

Допишіть відповідні слова. Підкресліть підмет і присудок.

1. Швець пошив (*що?*) ...
Бондар робить (*що?*) ...
Кравець шиє (*що?*) ...
Столяр зробив (*що?*) ...

Слова для довідки: *костюм, шафу, діжки, чоботи.*

2. Сонечко світить (*як?*) ...
Вітерець повіває (*як?*) ...
Пташки щебечуть (*як?*) ...
Місяць світить (*як?*) ...

Слова для довідки: *ясно, весело, тепло, легенько.*

Запишіть речення, додаючи букви, слова.

1. Ясен (*що робить?*) зел..ніє.
Ц..буля (*що робить?*) ...
Л..мон (*що робить?*) ...
Вер..сень (*що робить?*) ...

Слова для довідки: *надходить, зеленіє, жовтіє.*

2. Яблуні цвіли (*як?*) ...
Суниці ростуть (*де?*) ...
Маки квітнуть (*коли?*) ...
Діти їли ч..решні (*які?*) ...
(*Де?*) ... росте л..он.

Слова для довідки: *рясно, у лісі, у червні, солодкі, у полі.*

Побудуйте питальні речення за змістом розповідних.

1. Пухнастий сніг покрити дороги, дерева.
2. Я люблю своє місто.
3. Високо в небі летять журавлі.
4. Праця людину годує.
5. Сонце світить у небі.
6. Стоїть ялинка у дворі.

Пояснювальний диктант

У кожному реченні підкресліть назву предмета та дію предмета. Зробіть звуко-буквений аналіз слів *любить, житті, садять*. Усно встановіть зв'язок слів у реченні за допомогою питань.

1. Наталя любить квіти. Пишно цвітуть вони на клумбі. Дівчинка поливає їх, доглядає.
2. Сьогодні малята копають грядки: уперше в житті вони садять квітки. Гарно в нашому садочку.
3. Зацвіла в долині червона калина.
4. Тихесенько вітер віє.
5. Діти батька не учать.
6. Праця людину годує.
7. Світить в небі сонце.

Вибірковий диктант

Випишіть спочатку питальні речення, потім — окличні.

1. Бережіть книгу — джерело знань!
2. Не кидайтесь хлібом, він святий!
3. Чорна ніченько-чарівниченько!
Чом не бачимо твого личенька?
Чи ти сонечка чекала?
Чи від нього утікала?
4. Тане сніжок, квітне лужок, день прибуває. Коли це буває?
(*Навесні.*)
5. Біла кора, тоненькі віти. Що то є? Вгадайте, діти!
(*Береза.*)
6. Я медок вам ношу, не чіпайте, бо вкушу!
(*Бджола.*)

7. Чи любиш ти свою школу?
8. Я дуже люблю свою школу!
9. Будьте обережні при переході доріг!
10. А ти дотримуєшся правил дорожнього руху?
11. Молодець!

Установіть зв'язок слів у реченні.

1. Весною діти пішли до запашного лісу за квітами.
Діти (*що зробили?*) ...;
пішли (*коли?*) ...;
пішли (*куди?*) ...;
пішли (*за чим?*) ...;
до лісу (*якого?*)
2. Міцні дубочки розпустили молоде листя.
(*Що?*) Дубочки (*що зробили?*) ...;
дубочки (*які?*) ...;
розпустили (*що?*) ...;
листя (*яке?*)

Впишіть слова у схему.

Під гаєм в'ється річечка.

що? *що робить?* *де?*

Доповніть подане речення, користуючись словами в дужках.

Сніг падає (пухнастий, на, землю).

Діти збирали (гриби, лісі, в).

Об'єднайте два простих речення в одне складне. Підкресліть головні члени речення.

Листя облітає. Вітер не дме.

Настала осінь. Листя пожовтіло.

Діти вчаться писати. Діти вчаться читати.

Мама працює на фермі. Тато годує корів.

ЗВЕРТАННЯ У СПОНУКАЛЬНИХ РЕЧЕННЯХ, РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ НИХ

Пояснювальні, коментовані диктанти

1. Розцвітай же, слово,
і в родині, і у школі,

й на заводі, і у полі
пречудесно, пречудово —
розцвітай же, слово!

(П. Тичина)

2. Струмок серед гаю, як стрічечка.
На квітці метелик, мов свічечка.
Хвилюють, маюють, квітують поля —
Добридень тобі, Україно моя!

(П. Тичина)

3. Виростай, дитино, й пам'ятай:
Батьківщина — то найкращий край!

(Д. Павличко)

4. ... Здорова будь, зима у білій шубі!
Ти нам також і дорога, і люба,
Як і весна, як літо, і як осінь.

(М. Познанська)

5. Стежка в поле лине й нас туди веде.
Ти, моя стежино, не губись ніде.
Стежечко, стежинко, рідне стеження.
Скільки тут ступало босих ноженят!

(М. Томенко)

6. Зимонько-снігуронько, наша білогрудонько,
не верти хвостом...

(Л. Глібов)

7. Не хилися, явороньку,
ще ж ти зелененький,
не журися, козаченьку,
ще ж ти молоденький.

(З народного)

8. Рідна земле! Волошковий стане!
Як же не любити нам тебе?!

(Д. Білоус)

9. Учися, дитино, бо вчитися треба!
Учися, голубко, хай розум не спить,

Хай серце, і воля, і дух росте в силу,
Хай книжка розкрита любові навчить.

(Марійка Підгірянка)

10. Не летить в чужину, журавлі,
Повертайтеся, рідні, додому.
На моїй українській землі
Забуяла весна після грому.

(О. Бугай)

11. — Доброго дня, Тетяно. Як ти себе почуваєш?
— Уже краще, скоро повернуся до школи. Що нового у школі?
— Ми готуємося до свята. І тобі залишили роль.
— Дякую! Я намагаюся швидше одужати. Передайте вітання
вчительці і всьому класу.

Вибіркові диктанти

Виберіть і запишіть словосполучення, у якому слово *горить* вжито в переносному значенні.

Горить вогонь; горять ягоди горобини; горять свічки.

Виберіть і запишіть словосполучення, у якому слово *ллється* вжито в переносному значенні.

Ллється вода; ллється музика; ллються сльози.

Підкресліть словосполучення, у якому слово *золотий* ужито в переносному значенні.

Золотий перстень; золотий ланцюжок; золотий характер; золотий годинник.

Підкресліть словосполучення, у яких слово *гострий* ужито в переносному значенні. З одним із них складіть речення.

Гострий язик; гостре слово; гостра коса; гострий погляд.

Знайдіть і підкресліть у вірші Т. Г. Шевченка слова, вжиті у переносному значенні.

Встала весна, чорну землю
Сонну розбудила,

Уквітчала її рястом,
Барвінком укрила.

Знайдіть і підкресліть у вірші Т. Г. Шевченка слова, вжиті у переносному значенні.

Вітер з гаєм розмовляє,
Шепче з осокою,
Пливе човен по Дунаю
Один за водою.

Творчий диктант

Запишіть слова. Підкресліть ті з них, що мають кілька значень. Придумайте і запишіть два речення з багатозначним словом у різних значеннях.

Автомат, азбука, блискавка, буфет, виступ, вік, герой, гострий, грубий, дар.

СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Коментовані диктанти

Підкресліть слова, які звучать однаково, але називають різні предмети. Поясніть, що вони означають.

1. Івасик помив руки і закрив кран. На будівництві працює підйомний кран.
2. У Марійки руса коса. У Івана гостра коса.
3. У норі сидять лисички. У лісі ми збирали лисички.
4. У пташки красиве перо. Для письма раніше використовували перо.
5. До нашої хати прилетів журавель. Харитя пішла до журавля за водою.
6. Надворі світить сонечко. Сонечко — це корисна комаха.
7. Череда — корисна лікарська рослина. Череда корів ішла по селу.
8. У півня червоний гребінь. Дівчинка взяла гребінь і розчесала волосся.
9. Петрик загубив ключ від хати. Вчителька написала на дошці скрипковий ключ.

10. У Наталки брудна ручка. Сашко пише новою ручкою.
На дверцятах зламалася ручка.
11. У кішки пухнасте вушко. У голки зламане вушко.
12. У котика чорна спинка. У стільця жорстка спинка.
13. У літака металеві крила. Гусак замахав крилами.

БУДОВА СЛОВА

Словникові диктанти

Запишіть слова. Поясніть вживання апострофа. Позначте префікси.

Об'їзд — заїзд; під'їзд — проїзд; з'їзд — приїзд; роз'яснення — пояснення.

З групи слів виберіть спільнокореневі. Визначте корінь.

Дорогий, дорога, подорожник, придорожній;
синій, сніг, сніговий, підсніжник;
син, синівський, сон, сновидіння, синок.

Розберіть слова за будовою.

Пролісок, загадка, посадка, вигадка, сходи,
розписка, підказка, розвідник, розмова, пагорбок.

Виділіть основу слова.

Дубовий, черговий, допомога, молодий, розумний, веселий,
мудрий, сине, вчорашнє, чудеса, хвилина, родина, книжка.

У поданих словах виділіть корінь і суфікс. Поясніть подвоєння приголосних.

Сонний, денний, осінній, зрання, районний, змінний, рос-
линний, годинник.

Пояснювальні диктанти

Запишіть, розкриваючи дужки. Випишіть споріднені слова, позначте в них закінчення і основу.

Книжка — джерело знань. Ми всі шануємо (книжка).
З (книжка) ми дізнаємося про життя на землі. У (книжка) шу-
каємо відповіді на свої запитання. Любіть і бережіть (книжка).

Запишіть вірш. Знайдіть спільнокореневі слова, визначте в них закінчення і основу.

Честь і слава хліборобам,
Що живуть в моїм селі!
Хлібороби хліб нам роблять,
Знайте й ви про це, малі.

(*М. Рильський*)

До поданих слів доберіть декілька споріднених. Розберіть їх за будовою.

1. Школа, дім, калина, листок.
2. Мова, море, людина, береза.
3. Веселий, класний, лісовий.

Запишіть групи спільнокореневих слів у дві колонки. Розберіть їх за будовою.

Син, синій, синок, синька.

Творчі диктанти

Утворіть споріднені слова за зразком. Виділіть суфікси.

Ліс — лісок — лісочок. Гай — День —

За допомогою суфікса *-еньк-* утворіть нові слова.

Малий, гарний, веселий, молодий, пухнастий, м'який, со-
лодкий.

Вибіркові диктанти

Випишіть з тексту споріднені слова. Позначте в них основу і корінь.

Прилетіли шпаки, дорогі співаки,
Прилетіли весну зустрічати.
У шпаківнях нових скоро будуть у них
Жовтороті малі шпаченята.

(*Г. Бойко*)

Випишіть споріднені слова, позначте в них корінь і префікс.

Ми входимо в клас і виходимо з нього організовано. Черговий
приходить у клас раніше. Учні заходять до класу з учителем.

Випишіть із прислів'їв споріднені слова, позначте в них корінь, закінчення.

1. Правда світліша за сонце.
2. Не шукай правди, коли в тебе її нема.
3. Всяк правду знає, та не всяк про неї дбає.
4. По правді роби, по правді і буде.

ПРЕФІКСИ І ПРИЙМЕННИКИ

Пояснювальний диктант

Поясніть правопис префіксів та прийменників.

1. Діти написали на дошці дату.
2. Відпочивальники добре доїхали до річки.
3. На уроці фізкультури учні вдало з'їхали з гори.
4. Від берега відплив човен.
5. Сашко доплив до берега.
6. Поспіли груші по садах.
7. Хлопці накосили на лузі сіна.
8. Петрик написав на зошиті своє прізвище та ім'я.
9. Діти швидко добігли до річки.

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ У КОРЕНЯХ СЛІВ

Словникові диктанти

Виділіть корені, підкресліть чергування.

і — о

Ніч — ночі, лід — льоду, колір — кольору, сіль — солі, коро-
ва — корів, Харків — Харкова, ворота — воріт, дзвін — дзвони-
ти, бджола — бджілка, ніж — ножі, стіл — столи, коса — кіс,
нога — ніг, захід — заходу, радість — радості, порода — порід,
кіт — коти.

і — е

Піч — печі, папір — паперу, ведмідь — ведмеді, ніс — несу,
летіти — літати, осінь — осені.

Г — з — ж

Подруга — подрузі — подружка, книга — у книзі — книжка,
крига — на кризі — крижина, луг — у лузі — лужок, нога —
на нозі — ніжка.

Х — с — ш

Вухо — у вусі — вушко, рух — у русі — рушати, кожух — у ко-
жусі — кожушок, вільха — на вільсі — вільшина.

К — ц — ч

Ріка — у ріці — річечка, бік — на боці — бочок, козак — ко-
зацький — козаччина, око — в оці — очі.

Змініть слова за зразком.

З р а з о к. Ніс — носа.

Ніж, кіт, ніч, Харків.

З р а з о к. Осінь — осені.

Піч, папір, річ.

Виділіть корінь, підкресліть чергування.

Вухо — у вусі — вушко.

Комаха — комасі — комашка.

Кожух — у кожусі — кожушок.

Черпаха — черепасі — черепашка.

Рух — у русі — рушати.

Виділіть корінь, підкресліть чергування.

Бік — у боці — бочок.

Око — в оці — очі.

Рука — в руці — ручка.

Яблуко — на яблуці — яблучко.

Змініть слово так, щоб відбулося чергування, і запишіть його через рисочку.

Осені, років, старість, в молодості, щороку, річне, учень,
вишень, говірка, витекти, летіти, заплести, ліжка, на тім,
голівка.

Підкресліть чергування. З однією парою слів складіть речення. *Наприклад:*
«Біля будинку стояв кінь. Хазяїн нагодував коня».

Шість — шостий, боєць — бійця, політ — летіти, кінь — коня,
річ — речі, осінь — осені, ніч — ночі, рід — родина, школа —
шкільний.

Творчий диктант

З поданих пар слів утворіть словосполучення.

Яскраві (колір), відповісти (вчителька), напувати (кінь), книжка на (стіл), розповідати (подруга), нагодувати (кіт), біля свого (поріг), крейда у (рука), дарувати (Марійка), стояти на (поріг).

Коментований диктант

Знайдіть слова, у яких відбулося чергування. Позначте в них корінь, підкресліть чергування.

1. Мальовниче село розкинулося перед очима. Таких сіл на Україні багато.
2. Рання осінь забарвила всі дерева та кущі. Такої осені ще не було.
3. Хліб-сіль їж, а правду ріж. Без солі їжа не смачна.
4. Ось я чую, щось бринить, за медком бджола летить. Я до квітки нахилилась, я на бджілку подивилась.
5. Котику сіренький, котику біленький. Кіт живе сам по собі.
6. Міцний лід скував річку. На льоду каталися діти.

Пояснювальні диктанти

Знайдіть у текстах споріднені слова, у яких відбулося чергування. Випишіть їх, підкресліть чергування.

Зайчик і Горобина

(Казка)

Засипали сніги землю. Нема чого їсти Зайчикові. Побачив Зайчик червоні ягоди на Горобині. Бігає кругом дерева, а ягоди високо. Просить Зайчик:

— Дай мені, Горобино, одне гроно ягідок.

А Горобина говорить:

— Попроси Вітра, він відірве.

Попросив Зайчик Вітра. Прилетів Вітер, гойдає, трусить Горобину. Відірвалося гроно червоних ягід, впало на сніжок. Їсть Зайчик ягоди, дякує Вітрові.

Береза

Володя дуже любив березу. Але сьогодні хлопчику було зовсім невесело. Молода береза обливалася слізьми. Чиясь безжальна рука заради солодкого соку глибоко поранила кору.

Володя замазав та зав'язав рану.

За тиждень увесь ліс зазеленів. Висохли на березі слюзи. Але кора та гілочки почорніли.

Хлопчику хотілося, щоб зазеленіла берізка. Але з неї витік сік. Береза без соку, як людина без крові, жити не може.

(За Г. Демченко)

На заході України розкинулося місто Мукачеве. Воно виникло біля старовинного замку, що захищав вхід у низовину з гір. Замок стоїть на високому горбі. У легенді про заснування міста розповідається, що під час його спорудження люди терпіли страшні муки. Важко було доставляти на гору каміння та інший будівельний матеріал. Звідси і назва — Мукачеве.

(Із «Цікавої географії»)

Вільний диктант

Змініть виділені слова так, щоб довести чергування.

Яблуко в осінньому саду

Пізньої *осені* маленькі близнятка Оля і Ніна гуляли в яблуневому саду. Був тихий сонячний день. Майже все листя з яблунь опало і шурхотіло під *ногами*.

Раптом дівчатка побачили на *гілці* велике рожеве яблуко. Оля і Ніна аж скрикнули від *радості*.

Вони прибігли до мами радісні та *схвильовані* і віддали їй яблуко.

В маминих очах сяяла радість.

(За В. Сухомлинським)

Попереджувальні диктанти

Вечір

Вечір. Діти вже напилися чаю і грають. Сашко, хлопчик років шести, сидить долі біля шафи й будує з кубиків хату.

Меншу, Марійку, забавляє нянька, показуючи, як сорока варила дітям кашу. За столом, ближче до лампи, що розливає м'яке світло по хаті, сидить із шитвом мати. Вона рада, що діти втихомирилися.

(За М. Коцюбинським)

Вночі випало багато снігу. Після сніданку діти вибігли у двір і почали ліпити сніговика.

Нарешті роботу було закінчено.

Раптом на голову сніговикові пурхнула синичка. Вона завжди літала з горобцями по подвір'ю і клювала хлібні крихти. Ось і тепер вона злетіла на брилик сніговику і кілька разів щось клюнула. А потім перелетіла на довгий морквяний ніс і давай його дзьобати.

(За Г. Скребицьким)

Контрольні диктанти

У хаті тепло: від печі йде дух, розходиться по всіх закутках.

Каганець мляво блимає на припічку. Гарно та мило в такому напівсвітлі, примостившись ближче до печі, вести любу розмову довгим зимовим вечором. Згадки самі зринають в пам'яті.

Чорний кіт солодко спав на припічку біля каганця; йому було байдуже, що холодна зима зазірала крізь вікна білим морозом. Тиша та спокій гостювали в хаті.

(62 слова)

(М. Коцюбинський)

Хто як читає?

У книжці зими кожен лісовий мешканець розписується своїм почерком, своїми знаками. Люди вчаться впізнавати ці знаки очима. Як же ще читати, як не очима?

А от звірі умудряються читати носом. Собака, наприклад, понюхає літери в книжці зими і прочитає: «Тут щойно пробіг заєць». І такий уже ніс у звірів преграмотний — нізащо тобі не помилиться.

(56 слів)

(В. Біанкі)

НЕНАГОЛОШЕНІ ГОЛОСНІ

Пояснювальні диктанти

1. Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.

(Т. Шевченко)

2. Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

(Т. Шевченко)

3. Як не любити зими сніжно-синьої
На Україні моїй,
Саду старого в пухнастому інеї,
Сивих, веселих завій?

(М. Рильський)

4. Як не любити весни многошумної,
Меду пахущих суцвіть,
Як не любити роботи розумної,
Праці, що дух веселить?

(М. Рильський)

5. Загадки

Що мовчить, а багато вчить?

(Книжка.)

Коли хочеш ти читати,
то мене повинен знати,
а коли мене не знаєш,
то нічого не вгадаєш.

(Абетка.)

В земляній сиджу коморі,
А коса моя надворі.

(Морква.)

Коментоване письмо

Народні прикмети

1. Осінь ясна — зима холодна.
2. Зазеленів березовий гай — пересаджуй дерева.
3. Довгі бруньки на деревах — спізниться літо.
4. Побачив шпака — знай: весна біля порога.
5. З берези тече багато соку — літо буде дощовим.
6. Удосвіта іній вкрив дерева — вдень не йтиме сніг.
7. Голуби туркочуть — тепло віщують.

Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.

(Т. Шевченко)

Вже сонечко в море сіда,
У тихому морі темніє;
Прозора, глибока вода,
Немов оксамит, зеленіє.

(Леся Українка)

Погасли вечірні огні,
усі спочивають у сні.

(Леся Українка)

Коли стихають на деревах птахи
Й туман вечірній котиться в долину,
До ставу йде по воду черепаха,
А з нею — черепашина хатина.

(Ю. Набока)

Сниться зайчику весна,
Сонечко, лісочок,

І городець, і садок,
І смачний листочок.
А сніжок летить, летить,
Зайчика вкриває.
Мов над ним тут снігова
Хатка виростає.

(К. Перелісна)

Вибіркові диктанти

1. Місяць ясененький
Промінь тихесенький
Кинув до нас.
Спи ж ти, малесенький,
Пізній бо час.

(Леся Українка)

2. Буду я навчатись мови золотої
У трави-веснянки, у гори крутої,
В потічка веселого, що постане річкою,
В пагінця зеленого, що зросте смерічкою.

(А. Малишко)

Письмо з пам'яті

1. Весело лягає дорога до гаю.
Нам золотом осінь дорогу встеляє.
(М. Стельмах)
2. Дорога весела пливе повз оселі.
І осінь рум'яна заходить у села.
(М. Стельмах)
3. Травка зеленіє. Сонечко блищить.
Ластівка з весною в гай до нас летить.
(О. Плещеев)
4. Стоїть гора високая,
Попід горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай.

(Л. Глібов)

5. Земля моя рідна, чарівна краса...
Вінком над полями веселка звиса.

(Г. Коваль)

6. ...Світає,
Край неба палає;
Соловейко в темнім гаї сонце зустрічає.

(Т. Шевченко)

Прислів'я

1. Літній день — за зимовий тиждень.
2. Осінь збирає, а весна з'їдає.
3. Хто часто кричить, того ніхто не слухає.

Цікаві хвилинки

1. Що довше: Дніпро чи Ворскла?
(Ворскла, бо має 7 літер.)
2. Яка річка тече в роті?
(Десна.)
3. Яке слово складається з семи однакових літер?
(Сім'я.)
4. Чим закінчується літо і починається осінь?
(Буквою о.)
5. Що в середині землі?
(Літера м.)
6. Чим починається і закінчується день?
(Літерами д і ь.)

Додатковий матеріал до теми

Яку писати літеру: е чи и?

Все важливе в нашій мові.

Ось, приміром, річ така:

е чи и писати в слові —

часто сумнів виника:

село чи *сило*?

Якщо ясно, та не дуже, —

щоб уникнуть зайвих мук,

ти під наголос, мій друже,

зразу став сумнівний звук:
село — сéла.

Звук виразно зазвучить —
 як писати, тебе навчить.

(Д. Білоус)

Але є слова, що в них
 написання голосних
 через наголос бува
 перевірити неможливо,
 а тому такі слова
 пам'ятати нам важливо.
 Я включаю їх у вірш:
 це, наприклад, *керувати*,
 це — *легенда і чекати*,
 це — *левада і леміш*.

(Д. Білоус)

Кореневий наголос.

Учителька питає:
 — Ану скажіть, хто знає:
 Чом пишемо *тихенько*?
 Хто скаже нам? Швиденько!
 Підносить руку Гриша:
 — Тому, що це — від *тиша*!

(Д. Білоус)

Попереджувальні диктанти

Метелик

Метелик народився ввечері.

Злетів він зі свого листочка і полетів над ставком. А хтось
 кинув у воду червону квітку. Сів на неї метелик, сидить, криль-
 цями водить. Квітка пливе, і метелик пливе.

Летить ластівка над водою, дивується:

— Як метелик навчився плавати?

Доторкнулась ластівка крилом до води. Сколихнулась
 вода, сколихнулася квітка, загойдався метелик. Весело йому
 пливти в ставку.

(За В. Сухомлинським)

Золоті стрічки

Ростуть над ставком дві берези. Струнки, білокорі. Розпустили берези зелені коси. Вітер віє, розчісує їх. Тихо шелестять листям берези, про щось розмовляють. Вночі стало холодно. Прийшла до беріз осінь. Принесла їм золоті стрічки. Вплели берези стрічки в зелені коси.

Зійшло сонце. Подивилося на берези й не впізнало їх — у зелених косах золоті стрічки. Сміється сонечко, а берези сумують.

(За В. Сухомлинським)

Контрольні диктанти

Хліб

Принесли хліб і на столі поклали. І лежить хліб — золотий, теплий, пахучий, руками роботящими подарований.

Робочі руки зерно в ріллю посіяли. А зерно в золотому колоску на стеблині гойдалося, срібною росою вмивалося, золотим промінням нагрівалося.

Золоті руки зерно зібрали, змолотили, змололи, тісто замісили — хліб спекли. Лежить хлібина і ніби промовляє: любіть мене, шануйте, їжте та здоровими будьте.

(57 слів)

(Т. Коломієць)

На ниві

Гарно було на ниві. Червоніло море колосків пшениці. А за річкою вся гора вкрита розкішними килимами ярини. Гарячою земною барвою горить на сонці ячмінь. Широко стелиться килим ясно-зеленого вівса. Між зеленими килимами біліє гречка.

І над усім тим розкинулось блакитне небо. Лунає в повітрі весела пісня жайворонка. Віють з поля чудові пахощі від нестиглого зерна і польових квітів.

(59 слів)

(За М. Коцюбинським)

Восени

Була тепла ясна осінь. Осіннє повітря було прозоре, тихе. На заході, під безхмарним небом, стояло велике золоте сонце. Під його косим промінням золотом сяяло листя лип та беріз.

Зеленіли темним листом яблуні, рожевіли груші. На вербах
листя порідшало, поблідло. І здавалося здалеку, що верби
тепер лише розвиваються, як на провесні. Сухе листя дощем
опало з дерев і шелестіло під ногами.

(60 слів)

(За М. Коцюбинським)

Весняний вітер

Клен цілу зиму спав. Крізь сон він чув завивання хуртовини.
Холодний вітер гойдав його віти.

Та ось одного сонячного ранку відчув Клен, ніби до нього
доторкнулося щось тепле і лагідне. Прокинувся Клен. А то
прилинув теплий весняний Вітер.

— Прокидайся, — зашепотів він. — Ластівки на крилах
весну несуть.

Клен зітхнув, розправив плечі. Зазеленіли бруньки. Бо йде
весна-красуня.

(56 слів)

(За В. Сухомлинським)

ДЗВІНКИ ТА ГЛУХІ ПРИГОЛОСНІ

Словникові диктанти

Запишіть слова у дві колонки: з дзвінками приголосними, з глухими при-
голосними.

Дядько — тітка, дзвін — цвіт, діжка — дошка, дуб — тут,
жити — шити, зуб — суп, віз — коліс, рад — лопат.

Доберіть перевірні слова.

Дубки, грибки, солодка, садки, мороз, берізка, ліжко, казка,
молотьба.

Підкресліть букви, які потребують перевірки.

Нігті, легкий, швидко, ягідка, низько, боротьба, грядка, до-
ріжка, квітка, книжка, кішка, дріт.

Коментовані диктанти

1. Стоїть на пагорбі вітряк,
де поле неокрає.

Хотів би він літати так,
Як вертоліт літає.

(Д. Павличко)

2. Спустили плеса, луг затих,
Вітри холодні віють.
Річки, озера і ставки
Туманами сивіють.

(В. Марочкін)

3. Солодким хлібом пахнуть стерні,
рипить шляхами ключ підвід,
і чуйно соняшник поверне
пожовклу голову на схід.
Йому не віриться, що літо
лягло спочити серед кіп
і сонце, хмарами повите,
скотилось вдаль, неначе сніп.

(М. Стельмах)

Вечір

Хто це трави пасе за рікою до ранку?
Мама тихо внесе трішки сутінків з ганку.
Трудолюб-цвіркунець заховався в ожину.
По воді навпростець місяць топче стежину.

(В. Марочкін)

Народні прикмети

1. Швидко сніг розтанув — буде мокре літо.
2. Місяць «ріжками» донизу — будуть опади.
3. Великі кола навкруг місяця — на мороз.
4. Яскраві зірки взимку — на мороз.
5. Сова кричить — холод накликає.
6. Пізній листопад — до суворої зими.
7. До середини жовтня листя з беріз не осипалося — сніг ляже пізно.
8. Швидкий, дружний падолист — на сувору зиму.
9. Місяць в кружку несе воду в ріжку.
10. Павуки швидко снують павутиння — на зміну погоди.
11. Хмари йдуть низько — на відлигу.
12. Лунко потріскує лід — на міцний мороз.

Письмо з пам'яті

Іде дід через лід,
Дідусеві слизько.
Іде дід через лід,
А іти не близько.

(А. М'ястківський)

Прислів'я

1. Червона ягідка, а на смак гірка.
2. Восени і в горобця є питво.
3. Сказати легко, але зробити важко.
4. Ложка дьогтю зіпсує бочку меду.
5. Не спитавши броду, не лізь у воду.
6. Хліб-сіль їж, а правду ріж.
7. Швидко мова мовиться, та не швидко діло робиться.
8. Книжка вчить, як на світі жить.
9. Землі кланяйся низько, до хліба будеш близько.

Загадки

1. Їла, їла дуб, дуб.
Та зламала зуб, зуб.
(Пилка.)
2. Не пташка, а літає.
Не дитина, а плаче.
(Хмара.)
3. Бачити — не бачить, чути — не чує,
мовчки говорить, добре мудрує.
(Книжка.)

Зорово-слухові диктанти

1. Пахне хліб, як тепло пахне хліб!
Любов'ю трударів і радістю земною,
І сонцем, що всміхається весною,
І щастям наших неповторних діб —
Духмяно пахне хліб!

(П. Воронько)

2. Для мене зовсім це не дивина,
 Я хоч малий, а знаю: батько мій
 Під зорями встає і засина,
 Щоб хліб зростить, як сонечко, ясний.
 (Ю. Набока)

Вільний диктант

Фіалка і бджілка

Подружили бджілка і фіалка. Фіалка в полі дивилася на світ своїм радісним фіолетовим оком. А бджілка жила у вулику. Багато разів на день прилітала бджілка до фіалки — брала пилок і нектар. Раділа фіалка своїй подрузі.

Одного разу прилетіла бджілка, дивиться, а фіалка схилила журливо голівку.

— Чому ти зажурилась? — питає бджілка.

— Лети швидше додому. Буде великий дощ.

Прилетіла бджілка до вулика. І справді, пішов дощ.

(За В. Сухомлинським)

Попереджувальні диктанти

Великий Казкар

Жив на світі Казкар. Він був справжній Казкар, хоча і не мав довгої сивої бороди. Його дуже любили діти й думки.

Думки приходили до Казкаря, обсідали його щільним колом. Казкар вибирав серед них веселі та добрі, складав одну до одної, доки не збирав повну казку думок. І тільки тоді Казкар ставив крапку. А крапка — то казці кінець.

(З «Первоцвіту»)

Осінь

Дрібні осінні дощі зовсім не схожі на літні грозові. Вони йдуть невпинно, і земля вже не просихає швидко, як бувало влітку.

Вітер дме без перестану, далеко розносячи дозріле насіння дерев і трав.

Листя на деревах пожовтіло. Але рвучкий осінній вітер зриває й цю останню прикрасу. Крутячи в повітрі легке, висохле листя, встилає він ним мокру землю.

(За К. Ушинським)

Контрольні диктанти

Райдуга в бурульці

Вдень почав танути сніг, закапали краплі з дахів. А вночі знову підмерзло.

Вийшов з хати Юрко і побачив велику крижану бурульку. Вона звисала з даху. Зійшло сонце, і бурулька заблищала різнобарвними вогниками.

Юрко стоїть, затамувавши подих від здивування. Красива бурулька, мов райдуга.

На даху біля бурульки сіли горобці та й цвірінькають. Вони теж милуються бурулькою.

(54 слова)

(За В. Сухомлинським)

Дуб

Кожне дерево в лісі живе своїм життям, по-своєму розвивається.

Дуб — дерево міцне. Навесні, коли ліс уже одягнувся у весняне вбрання, на дубі довго не розпускаються бруньки. Повільно росте його листя, але воно не боїться ні бур, ні приморозків.

Настане осінь, оголиться ліс. А дуб побуріє, але довго серед білого снігу темніє його шкірясте листя.

(54 слова)

(За Ю. Збанацьким)

ВИМОВА Й НАПИСАННЯ НАЙУЖИВАНІШИХ ПРЕФІКСІВ

Словникові диктанти

У поданих словах виділіть префікс.

1. Безводний, безлюдний, розмова, розповідь.
2. Склеїти, списати, стиснути, сфотографувати, сховатися.

Доберіть споріднені слова до слів: *казати, зварити, спекти, згадати*. Поставте наголос, виділіть префікс і корінь.

За допомогою префіксів *роз-*, *без-*, *з-*, *с-* утворіть нові слова від поданих.

Сердечний, їсти, робив, сердився, крутився, радісний, хмарний, надійний, малював, писав.

Запишіть слова, позначте префікси. Поясніть уживання апострофа.

З'їзд, під'їзд, з'їсти, роз'яснити, з'явитися, з'ясувати,
без'якірний, роз'єднати, без'ядерний.

У поданих словах позначте корінь та префікс. Поясніть подвоєння.

Беззубий, роззутися, роззброєння, беззвучний, беззоряно,
піддався.

Пояснювальні диктанти

Джерельце під вербою
виблискує водою.
Прийду до нього й до ладу
порозчищаю, обкладу.
Все дно камінням обмощу,
в пісок ні краплі не пущу.
І задзвенить, і заспіва
вода джерельна, мов жива.

(Т. Коломієць)

Народні прикмети

1. Доки листя з вишень не облетіло, сніг не вляжеться.
2. Грак відлетів — чекай снігу.
3. Вранці чути безперестанку грім — надвечір піде дощ із градом.
4. Черемха зацвітає перед останніми весняними приморозками.
5. Жайворонок прилетів — настане стійке тепло.
6. Грак прилетів — через місяць сніг зійде.
7. Півні ввечері розкукурікалися — на зміну погоди.
8. Снігур заспівав, а сорока під дах заховалася — бути хуртовині.
9. Якщо миші вилазять з-під снігової ковдри і бігають по снігу — незабаром потеплішає.

Письмо з пам'яті

1. Ось постукала в віконця
Тепла сонячна весна.

І розтанула на сонці
Біла шапка крижана.

(Н. Забіла)

2. Клаптик ситцю я покраю,
Хусточок з нього нашію,
Помережу їх по краю,
Пов'яжу собі на шию.

(В. Плахотников)

3. У сумі калинонька мила
все листя у воду вронила.
Прийшли за вітрами морози —
замерзли в калиноньки сльози.

(В. Ладигець)

Прислів'я та приказки

1. Український рід позбудеться бід.
2. Козацькому роду нема переводу.
3. Зима біла усе сіно з'їла.
4. Не в міру з'їси — здоров'я не проси.

Зорово-слуховий диктант

Загадки

1. Сидить дід над водою
з червоною бородою:
Хто йде — не мине,
за борідку ущипне.

(Калина.)

2. Не розбивши горщика, не з'їси кашки.

(Горіх.)

Творчі диктанти

Доберіть антоніми. Позначте префікси.

Віддалення — ... (зближення)

Забутий — ... (згаданий)

Зверху — ... (знизу)

Заперечення — ... (згода)
Розширювати — ... (звужувати)
Розходитися — ... (сходитися)
Холод — ... (спека)
Увечері — ... (зранку)
Зліва — ... (справа)
Розправляти — ... (згинати)

Доберіть синоніми з префіксами *роз-*, *без-*.

Краяти, непорядок, міра, межа.

Доберіть антоніми, позначте префікси.

Розвалювати — ... (з'єднувати)
Розходитися — ... (сходитися)
Розв'язати — ... (зв'язати)
Розбігтися — ... (збігтися)
Розкрити — ... (закрити)

Доберіть синоніми, позначте префікси.

Прегарний — ... (прекрасний, чудовий)
Привабливий — ... (принадний)
Привернути — ... (прихилити)
Презирливий — ... (зневажливий, погордливий)
Пречудовий — ... (пречудесний, прегарний, прекрасний,
розкішний)
Прилеглий — ... (прилягаючий, суміжний)
Презавзятий — ... (наполегливий, запеклий, упертий)
Презлий — ... (недобрий, лихий, злючий, злющій)
Прикінцевий — ... (кінцевий, заключний, крайній, останній)
Привітання — ... (привіт, вітання)
Пресильний — ... (дужий, міцний, кремезний, могутній,
потужний)

Цікаві хвилинки

Можливості префікса

Префікса можливості безмежні.
Пари слів, що змістом протилежні,
Префікс може в значеннях зрівняти.
Але що там довго міркувати?

Префікса до слів додаймо з вами —
Різні стануть означать те саме.
Що це за префікс?

(напів-: напівправда — напівбрехня, напівсвітлий — напівтемний, напівдобрий — напівзлий та ін.)

Назва ріки

До країни знань ішов мандрівник
і зустрів цікаві складники:
поєднались префікс і числівник —
і зробились назвою ріки.
Яка це назва?

(Прип'ять.)

Дієслово не в'яжеться з рухом.
Його змісту не знать просто сором:
Як без префікса — сприйметься слухом,
А як з префіксом — сприйметься зором.
Яке це дієслово?

(Казати — показати.)

(Д. Білоус)

Попереджувальні диктанти

Гаряча квітка

Одного ясного весняного ранку Оля пішла в сад і побачила велику червону квітку троянди. Радісна Оля одразу ж поклікала маму. Мама прийшла в сад, поглянула на квітку, усміхнулася.

Раптом повіяв вітер. Стало холодно. З півночі сунула чорна хмара. Пішов сніг. Земля вкрилася сніжно-білим килимом. Тільки троянда червоніла. На ній блищали крапельки роси.

(За В. Сухомлинським)

Квітка сонця

На високому стеблі велика квітка з золотими пелюстками. Вона схожа на сонце. Тому й називають її соняшником. Спить уночі соняшник, схиливши пелюстки. Та як тільки сходить

ранкова зірниця, пелюстки тремтять. То соняшник чекає сходу сонця.

Ось уже сонце викотилося з-за обр'ю. Соняшник повертає до нього свою золоту голівку, дивиться на червоне вогняне коло. Усміхається соняшник до сонця, радіє.

(За В. Сухомлинським)

Контрольні диктанти

Тризуб

Яке значення вклалося в тризуб? Одні вважають, що він уособлював три природні стихії: повітря, воду й землю. Інші — це обожнене рибальське знаряддя. А ще інші — це зображення сокола. Таких тлумачень багато. Єдиної точки зору немає. Але вчені сходяться в головному: тризуб пов'язаний із княжою особою і символізує її владу.

(50 слів)

(М. Слабошпицький)

Осика

У народі вважалась осика особливим, проклятим деревом. Кажуть, коли Богородиця з немовлям Ісусом тікала від царя Грода, то ховалася від погоні під деревами. І всі дерева стояли тихо, лиш на осиці дрібно тріпотіло листя... За цей гріх Бог прокляв її. Пізніше на дереві повісився Іуда — апостол, що зрадив Христа. І тепер осика довіку тремтить листом: од жаху за скоєне.

(60 слів)

(За Г. Бондаренком)

ЧАСТИНИ МОВИ

Творчі диктанти

Випишіть слова у три колонки за частинами мови: іменники, прикметники, дієслова. Складіть і запишіть декілька речень із цими словами.

Місто, сильний, сниться, калина, співає, солов'їна, красива, Україна, школа, дрімають, червона, стоїть, олівець, соловей, пише, холодне, зручна, малює, розуміє, мова.

Від іменників утворіть прикметники і дієслова, наприклад: сум — сумний — сумувати.

Зима, холод, спів, малюнок, радість, підйом, любов, світло.

Випишіть слова у дві колонки за видовими та родовими ознаками.

1. Куці — дерева

Калина, малина, смородина, липа, дуб, береза, агрус, черешня, яблуня.

2. Пори року — місяці

Листопад, вересень, зима, грудень, літо, весна, серпень, осінь, травень.

3. Міста — річки

Донецьк, Лопань, Київ, Харків, Дунай, Яуза, Дон, Ізюм, Луганськ, Дніпро.

Вибіркові диктанти

Випишіть слова у три колонки за частинами мови.

1. Солодким хлібом пахнуть стерні,
рипить шляхами ключ підвід,
і чуйно соняшник поверне
пожовклу голову на схід.
Йому не віриться, що літо
лягло спочити серед кіп,
і сонце, хмарами повите,
скотилось вдаль, неначе сніп...

(М. Стельмах)

2. Сяє проміння, мов тисяча струн,
Вбирає його зеленастий кавун.
Смугастий, кулястий, лежить кавунець,
Йому ти не застуй стебло, полинець.
Ввібрати багато потрібно тепла,
Тоді середина його запала
Солодким, але не пекучим вогнем,
Що ми покуштуємо, не проминем!

(О. Ющенко)

3. Там, де суха верба стоїть
на полі серед проса,
сова в дуплі собі сидить
і світить оком косо.
А тільки день дзвінкий мине,
вона кричить-голосить,
та не злякати їй мене,
бо я — уже дорослий!

(А. Костецький)

ІМЕННИК

Пояснювальні, коментовані диктанти

Моя Україна — широкі простори:
поля і левади, долини і гори...
Молитва, і пісня, і слово натхненне —
з чого почалась Україна для мене?
Чи з пісні цієї, що в небо злітає,
чи з рідної мови, що звуками грає,
а чи з Отчєнашу, що мати навчає?..

(М. Хоросницька)

Поклоніться низько, українські діти,
Тій горі, що гордо над Дніпром стоїть,
І Тараса-батька віщі заповіти
У життя з собою в серці понесіть.

(К. Перелісна)

Народні прикмети

1. Коли лелека викидає з гнізда яйце чи пташеня, то літо буде сухе, врожай поганим.
2. Якщо лелеки не поспішають у вирій, зима буде теплою, і навпаки.
3. Щастя для дівчини, якщо вона побачить першого лелеку, який летить з вирію.
4. Рано журавлі на південь відлітають — холодну зиму провіщають.

Рідний край
(*Акровіри*)

У всіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай,
Рідніша їм своя пустиня,
Аніж земний в чужині рай.
Їм красить все їх рідний край.
Нема без кореня рослини,
А нас, людей, без батьківщини.

(*М. Чернявський*)

Вибіркові диктанти

Випишіть іменники. Поставте до них питання.

1. Білесенькі сніжиночки,
вродились ми з води;
легенькі, як пушиночки,
спустилися сюди.
Ми хмарою носилися
від подиху зими,
і весело крутилися
метелицею ми.

(*М. Вороний*)

2. Свято рідної мови —
Не байдужі промови,
Не пусті балачки,
А пісні величаві
Віри, доблесті, слави,
Що плекали віки.
Це надія і ласка,
Це бабусина казка,
Це для хворого ліки.
Свято рідної мови —
Це Тарасове слово,
Що не змовкне повіки!

(*М. Петренко*)

3. Є слова, що білі-білі,
Як конвалії квітки,
Лагідні, як усміх ранку,
Ніжносяйні, як зірки.
Є слова, як жар, пекучі
І отруйні, наче чад...
В чарівне якесь намисто
Ти нанизуєш їх в ряд.

(О. Олесь)

4. О слово рідне! Шум дерев!
Музика зір блакитнооких,
Шовковий спів степів широких,
Дніпра між них левиний рев...

(О. Олесь)

Письмо з пам'яті

Прислів'я та приказки

1. Знання — дерево, а діло — плоди.
2. Голова без розуму, як ліхтар без свічки.
3. Діти й щастя дають, і горе несуть.
4. І сила перед розумом никне.
5. Де сила не зможе, там розум допоможе.
6. Ліс — не школа, а всіх навчає.
7. Хто батька-матір зневажає, той добра не знає.
8. Найдорожча пісня, з якою мати колисала.
9. Материн гнів, як весняний сніг: рясно впаде, та скоро розтане.
10. Материна молитва із дна моря підіймає.
11. Любо й неньці, як дитина в честі.

Творчий диктант

Знайдіть зайве слово в кожному рядку.

1. Вечір, ранок, сонце, день, ніч.
2. Літо, осінь, зима, сніг, весна.
3. Вовк, лисиця, троянда, ведмідь, заєць.
4. Лось, риба, козуля, олень.

5. Школа, клас, учень, ліс, парта.
6. Буквар, читанка, квітка, щоденник, пенал.
7. Запис, записка, писанка, записник.
8. Будинок, будова, забудова, зозуля.
9. Мова, мовлення, вишня, розмовник.

Зорово-слуховий диктант

Порівняйте написання слів у східнослов'янських мовах.

Українська	Російська	Білоруська
сонце	солнце	сонца
пшениця	пшеница	пшаніца
серце	сердце	сэрца

ВЛАСНІ ТА ЗАГАЛЬНІ ІМЕННИКИ

Пояснювальні диктанти

Київська Русь

Київ... Русь... Україна... Ці слова з глибокою шанобою промовляє кожний свідомий українець. Вони виражають духовну близькість до землі своїх батьків, родоводу українського, його славної і водночас трагічної історії.

Ось уже понад п'ятнадцять століть височіє на дніпровських схилах золотоверхий Київ.

Йому випала історична місія відіграти важливу роль у формуванні однієї з найбільших держав середньовічної Європи — Київської Русі.

(Р. Радішевський)

Українська культура

Культура. Насамперед вона дала змогу Україні стати Україною. Творчість таких духовних велетнів, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Драгоманов, Михайло Грушевський та ще багатьох самовідданих високообдарованих синів і дочок нашого народу, сформували нас як націю, забезпечили їй гідне місце у сім'ї європейських народів.

(О. Гончар)

Замки України

Наші предки будували замки, щоб боронити рідну землю від ворогів. На горі вони ставили будівлі, оточували їх високим кам'яним муром. На мурах були сторожові вежі. У мурах були бійниці, через які люди відбивали напад чужинців.

Добре відомі замки в Луцьку, Хотині, Хусті, Острозі...

Були замки у Києві і Львові. У замках, які збереглися, тепер музеї. Замки треба берегти. Це наша історія.

(З «Материнки»)

Вибірковий диктант

Випишіть власні іменники.

Місто слави — Севастополь,
 А корисне — Сімферополь,
 І медове — Мелітополь,
 Маріуполь — град Марії,
 Нікополь про славу мріє.
 Назви міст — це не просто слова,
 Це історія краю жива.
 Промовляють до нас крізь віки
 Їх засновники й будівники.
 Кий, і Лев, і Житомир, Чернігів —
 Імена їх народ наш зберіг.
 Скільки назв лише з коренем «слав»:
 Борислав, Берислав, Ізяслав.
 Часто назву вели від ріки,
 Що тепер пересохла й пропала
 Або інше наймення дістала.
 Вже нема в Україні Олтави,
 Та живе і квітує Полтава.
 Річку Харків чи й знайдеш на карті,
 Та відоме усім місто Харків.

(А. Свашенко)

АНТОНІМИ І СИНОНІМИ

Творчі диктанти

До поданих іменників доберіть синоніми.

- Азбука — ... (абетка, алфавіт)
- Автомобіль — ... (машина)
- Альманах — ... (збірник)
- Артист — ... (актор)
- Базар — ... (ринок)
- Батько — ... (тато)
- Будинок — ... (дім)
- Буква — ... (літера)
- Вада — ... (недолік, хиба)
- Вантаж — ... (вага, поклажа)
- Космос — ... (всесвіт)
- Викрик — ... (вигук)
- Вистава — ... (спектакль)
- Вівчар — ... (чабан)
- Відносини — ... (стосунки)
- Відраза — ... (огида)
- Вогнище — ... (багаття)
- Ворон — ... (крук)
- Ворона — ... (гава)
- Ворота — ... (брама)
- Втрата — ... (збиток)
- Мелодія — ... (мотив, наспів)

До поданих іменників доберіть антоніми.

- Виправдання — ... (звинувачення)
- Відвертість — ... (скритність)
- Заперечення — ... (згода)
- Збагачення — ... (збіднення)
- Підвищення — ... (зниження)
- Розширення — ... (скорочення, звужування, зменшення)
- Холод — ... (спека)
- Холоднеча — ... (спекота)
- День — ... (ніч)
- Вечір — ... (ранок)

Радість — ... (смуток)
 Добро — ... (зло)
 Зима — ... (літо)

Запишіть одним словом.

1. Площадка для зльоту, посадки літальних апаратів. (*Аеродром.*)
2. Офіційний документ про закінчення школи. (*Атестат.*)
3. Порядок, дотримання якого є обов'язковим для всіх у певному колективі. (*Дисципліна.*)
4. Вільне прилюдне обговорення спірного питання. (*Дискусія.*)
5. Спосіб числення днів у році. (*Календар.*)
6. Прилад для визначення сторін світу. (*Компас.*)
7. Товариство, гурт, громада. (*Компанія.*)
8. Намічений шлях слідування. (*Маршрут.*)
9. Крупа з проса. (*Пшоно.*)
10. Опукле зображення на площині, сукупність нерівностей на поверхні землі. (*Рельєф.*)

Пояснювальний диктант

До слів *вечір, сонце, земля* доберіть антоніми.

До слів *килим, дорога, хмара* доберіть синоніми.

Це було темного зимового вечора. Сонце сховалося за обрій.
 Зарожевів сніговий килим. Стало тихо-тихо. Замерехтіли зорі
 в глибокому небі.

Раптом з півночі насунула чорна хмара. Пливе над снігами.
 Потемнів сніговий килим. Падають сніжинки на землю. Тихо
 лягають на поле, на ліс, на дорогу.

(За В. Сухомлинським)

БАГАТОЗНАЧНІ ІМЕННИКИ

Творчі диктанти

Прочитайте подані парами багатозначні іменники.

Складіть речення з кожним із них відповідно до його змісту.

1. Півники — птахи, півники — квіти.
2. Коса дівчини, коса — знаряддя праці.
3. Лисички — звірі, лисички — гриби.

4. Голки хвої, голки для шиття.
5. Сонячний зайчик, зайчик — тварина.
6. Ніжки дитини, ніжки стільця.
7. Ручка дитини, ручка для письма.

Знайдіть у тексті вірша багатозначні слова. Яке значення вони мають? Складіть з ними речення.

Зелена земле, що мене
зростила й розуму навчила!
За цвіт, за плід, за все земне
тобі спасибі, мати мила!..

(*М. Рильський*)

РІД І ЧИСЛО ІМЕННИКІВ

Творчі диктанти

Запишіть іменники у три колонки за родами.

Школа, клас, книжка, театр, опера, парта, ранець, спектакль,
сцена, світло, море, сіль, картопля, небо, сонце, озеро, учени-
ця, учень, хлопець, місто, олівець, повість.

Запишіть іменники у множині.

Земля, книжка, ложка, музика, пісня, мова, школа, мама,
матуся, рослина, святиня.

Запишіть іменники у початковій формі (Н. В., одн.). Визначте їх рід.

Вишні, моря, землі, грибів, партами, річок, голуби, медом,
тканині, хліб, хмари.

Пояснювальні диктанти

Підкресліть іменники. Визначте їх рід і число.

Батьківщина — це ліс осінній,
це домівка твоя і школа,
і гаряче сонячне коло.
Батьківщина — це труд і свято,
Батьківщина — це мама й тато,
це твої найщиріші друзі

і бджола у веснянім лузі.
Батьківщина — це рідна мова,
це дотримане чесне слово.

(А. Костецький)

Підкресліть іменники. За допомогою питань встановіть зв'язок іменників з іншими словами в реченні.

З весною на землю приходить краса. Земля вкривається барвистими квітковими килимами. Тепле сонячне проміння, пахощі перших квітів. Молода зелень. Усе це чарує і радує нас.

(З «Барвінку»)

Підкресліть іменники. За допомогою питань встановіть зв'язок іменників з іншими словами у реченнях першого абзацу.

Чого веселка весела

Небо синє. Жито жовте. Луки зелені. Яблука червоні. Вода у Дніпрі блакитна. Фіалка фіолетова.

А як устане веселка, то в ній усі ці кольори є. От яка багата веселка. Вона з Дніпра води набирає.

(З «Материнки»)

Зорово-слухові диктанти

Визначте рід іменників.

До мови

Вона одна у нас така —
Як вірна шабля у Сірка
І як надія у Богдана,
Як віри праведна рука...
І серця, і небес дістане.

(М. Шевченко)

Визначте число іменників.

Не одцурайтеся моєї мови
Ні в тихі дні, ні в дні зимові,
Ні в дні підступно мовчазні,
Коли стоїш на крутизні...

(М. Шевченко)

Контрольні диктанти

Вода

Наші предки дуже шанували воду. Вважалося великим гріхом кинути у річку чи озеро сміття, каміння. Не можна було бити по воді. Вода, вважалося, має велику цілющу силу. Вона миє, очищає. Тому з лікувальною метою збирали росу, а воду брали у річці. І неодмінно до сходу сонця, щоб до цього з неї ніхто не черпав.

(55 слів)

(З «Дванадцяти місяців»)

Барвники

Колись люди брали барвники лише у природи.

Жовту фарбу одержували з черемхового листя, з листків берези, осики, чорної смородини.

Вишневий колір давала кора верби або берези з додаванням попелу.

Соквиту коричневу фарбу одержували, виварюючи дубову або вільхову кору.

При виготовленні використовували не свіжі квіти чи трави, а висушені.

(49 слів)

(З «Дванадцяти місяців»)

Глухарі

У глухих соснових лісах живуть, зимують, годуються смолистою хвоєю молодих сосен глухарі.

Глухарі — рідкісні птахи в наших лісах. Улітку переховуються вони разом з лосями в густих хащах, у мохових темних болотах. За це деякі сільські мисливці називають глухарів моховиками.

Не кожному щастить побачити взимку в лісі глухарів, почути весною дивовижні їхні пісні.

Розумні мисливці бережуть рідкісних лісових птахів.

(59 слів)

(З «Дванадцяти місяців»)

Ледача подушка

Яринці не хочеться рано вставати, щоб іти до школи.

Дідусь сказав, що в неї подушка ледача. Треба раненько винести подушку на свіже повітря і добре вибити кулачками — вона й не буде ледачою. Подушку треба провчити, вибити з неї лінощі.

Схопилась Яринка швидко, винесла подушку на подвір'я — та кулачками її, кулачками. Повернулася до хати — та й умиватися.

А дідусь у вуса посміхається.

(63 слова)

(За В. Сухомлинським)

ПРИКМЕТНИК

Творчі диктати

Поширте речення прикметниками.

1. При дорозі росла калина.
2. Вітер колише гілки дерев.
3. Діти поверталися додому.
4. Стоїть берізка під вікном.

Поставте прикметники з іменниками у потрібній формі.

1. Під (розлоге дерево) ночував зайчик.
2. Червоногруді снігури ласують ягодами (червона калина).
3. У лісі насипало багато (білий сніг).

Пояснювальний диктант

Підкресліть прикметники разом з іменниками, з якими вони пов'язані.

Це було зимового вечора. Рожеве сонце сховалося за обрій.
Заіскрився пухнастий сніговий килим. Стало тихо.

Замерехтіли зорі у глибокому небі.

Раптом з півночі насунула чорна хмара. Потемнів сніг.
Великі сніжинки тихо лягали на сонну землю.

(За В. Сухомлинським)

ПРИКМЕТНИКИ — СИНОНІМИ ТА АНТОНІМИ

Творчі диктанти

До поданих прикметників доберіть синоніми.

Акуратний — ... (старанний)

Балакучий — ... (говіркий)

Бідний — ... (убогий)
 Вдалих — ... (успішний)
 Видатний — ... (визначний)
 Винний — ... (винуватий)
 Виразний — ... (чіткий)
 Високий — ... (рослий)
 Витончений — ... (тонкий, делікатний)
 Прегарний — ... (прекрасний, чудовий)
 Презлий — ... (недобрий, лихий, злючий)
 Пребагатий — ... (заможний, багатющий)
 Пресильний — ... (дужий, міцний, могутній)

До поданих прикметників доберіть антоніми.

Повільний — ... (швидкий)
 Відкритий — ... (закритий)
 Добрий — ... (злий)
 Забутий — ... (згаданий)
 Знайдений — ... (загублений)
 Чорний — ... (білий)
 Веселий — ... (сумний)
 Здоровий — ... (хворий)
 Холодний — ... (теплий)
 Літній — ... (зимовий)
 Високий — ... (низький)
 Бідний — ... (багатий)
 Шумний — ... (тихий)

ЗМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЗА РОДАМИ У СПОЛУЧЕННІ З ІМЕННИКАМИ

Творчі диктанти

Допишіть потрібне закінчення прикметників. Визначте рід.

Рідн(-е, -ий) місто, міцн(-а, -ий) дуб, холодн(-ий, -а) зима,
 біл(-е, -ий) сніг, син(-ій, -є) небо.

Допишіть закінчення прикметників. Визначте рід прикметників.

Лисиця (яка?) хитр...
 Вовк (який?) злюч...

Садок (*який?*) вишнев...
 Ліс (*який?*) густ...
 Квітка (*яка?*) запашн...
 Сонце (*яке?*) тепл...
 Море (*яке?*) глибок...

Складіть і запишіть словосполучення. Визначте рід прикметників.

1. Лебединий (клекіт, зграя, вірність, пісня).
2. Голубиний (хатка, воркотіння, ніжність).
3. Орлиний (лет, гніздо, дух).
4. Перепелиний (спів, лан, журба).
5. Соколиний (зір, край, вдача).
6. Лелечий (клекіт, вірність, доброта).
7. Єдиний (край, мама, Батьківщина).
8. Калиновий (цвіт, жар, сопілка).
9. Терновий (хустка, вінець, куц).
10. Солов'їний (хист, щебет, хор, мова).
11. Журавлиний (ключ, журба, крик).

Доповніть ряд прикметників, визначте рід.

Лисичка — хитра, руда...
 Берізка — білокора, струнка, ніжна...
 Хліб — золотий, пахучий, смачний...
 Небо — чисте, безхмарне...

Запишіть словосполучення у три колонки за родами. Позначте закінчення прикметників.

Зелений луг, холодне повітря, цікава книжка, густий дощ,
 чарівний сад, тепла осінь, добре слово, чисте небо, біла береза.

ЗМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЗА ЧИСЛАМИ У СПОЛУЧЕННІ З ІМЕННИКАМИ

Творчі диктанти

Додайте до прикметників закінчення.

Ось стоїть переді мною легк..., тендітн.. пролісок. Його біл..
 запашн.. голівка схилилася донизу. А поряд ростуть такі ж

скромн.., ніжн.. вісники весни. Це значить, що прийшла справжн.. весна.

Утворіть множину від словосполучень. Складіть і запишіть кілька речень з поданими словосполученнями.

Червона калина, солов'їна мова, рідний край, журлива пісня,
синє море, ніжний пролісок, біла берізка.

Письмо з пам'яті

Визначте число прикметників у словосполученнях.

В сизому тумані,
в синій димовій —
яблука рум'яні,
груші медові.

(М. Рильський)

Вибіркові диктанти

Випишіть прикметники разом з іменниками. Визначте число і рід в однині.

Гей, як вийде сонце з-за діброви,
Як на плесі крикнуть сірі гуси
І щаслива в лузі перепілка
З трав роси холодної нап'ється, —
Косарі вмиваються до сонця
Чистою, студеною водою
З голубої, доброї криниці,
Гострять коси, і чутно далеко
Їх мантачок й голосну розмову.

(Олена Пчілка)

Загадка

В чистім полі він росте
на високих ніжках,
в зелених панчішках.
Квіточки блакитні —
оченьки привітні.

(Льон.)

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА УЖИВАННЯМ ПРИКМЕТНИКІВ
У ЗАГАДКАХ

Вибіркові диктанти

1. Червоненька і смачненька,
Дуже з вигляду гарненька,
І боки у неї пишні.
Літом смачно їсти ... *(вишні)*.
2. Він нам, як мама, дорогий,
Він хоче нас навчити
Любити край чудовий свій.
Це мудрий наш ... *(учитель)*.
3. Красивий, щедрий рідний край
І мова наша солов'їна.
Люби, шануй, оберігай
Усе, що зветься ... *(Україна)*.
4. Влітку сіренький,
а взимку біленький,
довгі вуха має,
швидко в ліс стрибає.
(Зайчик.)
5. Червоний колір, солодкий смак,
Кам'яне серце, чому то так?
(Черешня.)
6. Я маленький, я вухатий,
попелястий, волохатий.
Я стрибаю, я тікаю,
дуже куций хвостик маю.
(Заєць.)
7. Стоять у лузі сестрички,
Золотенькі очі, біленькі вії.
(Ромашки.)
8. Маю плаття зелененьке,
Гнучкі, ніжні віти,

Білу кору, стан тоненький...
Як я звуся, діти?

(Береза.)

9. На городі в нас росте
Сонце ясне, золоте,
Жовте око, жовті вії,
Та чомусь воно не гріє.

(Соняшник.)

10. Я руда, низького зросту,
хитра я і довгохвоста.
На курей я вельми ласа —
в них таке смачненьке м'ясо...
Вовку-брату я сестриця,
а зовуть мене ... *(лисиця)*.

11. Гостроносий і малий,
сірий, тихий і незлий.
Вдень ховається. Вночі
йде шукать собі харчі.
Весь з тоненьких голочок.
Як він зветься? ... *(Їжачок)*.

УЖИВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ У ТЕКСТАХ-ОПИСАХ

Пояснювальні диктанти

Весна

Радісна, гомінка і пахуча весна. Дзвінко співають птахи,
дзюркочуть попід деревами весняні струмочки.

Смолою пахне набубнявіла брость.

Скоро вдягнеться у листя, зацвіте черемха, защебечуть со-
ловейки, загуде перший джміль. Голубими пролісками вкри-
ються лісові галявинки.

Гарна, радісна весна в лісі!

(І. Соколов-Микитов)

Дуб

Могутній дуб, прадавній дуб
стоїть побіля яру.

Розкинув свій листатий чуб,
чолом торкає хмару.
Старече згорблене гілля,
кора немов сталава,
із лісу дідові здаля
вклоняються дерева.

(М. Пригора)

Ранок

Був прозорий свіжий ранок, омитий ще вночі рясним дощем. Поспішно танули на зігрітій синяві останні хмарки. По квітучій, святково оздобленій рососою землі безшумно гуляло ласкаве сонце.

(За Л. Ляшенком)

Лисичка-сестричка

У лисички зубки гострі, мордочка тоненька. Вушка в неї на маківці, хвостик довгий, колушок тепленький. Добре лисичка прибрана: хутро пухнасте, золотисте. На грудях у неї жилет, а на шиї біленький комірець.

Ходить лисиця тихенько, до землі пригинається. Дивиться вона ласкаво, зубки білі показує. Риє нори розумниця глибокі. М'якою травичкою підлоги встелені.

(К. Ушинський)

Попереджувальні диктанти

Про двох цапків

З одного берега йде до річки білий цапок, а з другого берега підходить чорний цапок. І той хоче через річку перебраться, і другий. А через річку кладка. Така вузька, що двом тісно.

Не схотів білий цапок зачекати, поки перейде чорний, а чорний — щоб перейшов білий. Ступили обидва на кладку й почали битися рогами. І попадали обидва у воду.

(За М. Коцюбинським)

Дві кізочки

Дві кізочки стрілись на вузькій стежці. З одного боку стежечки — глибокий рів, а з другого — висока та крута гора.

Постояли кізочки, подумали. А тоді одна кізочка стала на коліна, перевернулась на бік, лягла на стежці і притиснулась спиною до гори.

Друга обережно переступила через неї, а та, що лежала, встала і пішла собі.

(М. Коцюбинський)

Заєць і їжак

Сіренький, гладенький зайчик сказав їжачкові:

— Який у тебе, братику, некрасивий колючий одяг!

Їжак відповів:

— Це правда, але мої колючки рятують мене від зубів собаки і вовка. Чи служить і тобі так добре твоя сіренька шкурка?

Зайчик замість відповіді тільки сумно зітхнув. Чому ж зайчик не відповів?

(К. Ушинський)

Контрольні диктанти

Друзі птахів

Настала весна. Тепле проміння сонця зігнало сніги. З гір потекли струмочки. Зеленіє молода травичка. Кожного дня прибувають з вирію перелітні птахи.

У школярів свято. Діти зустрічають весняних гостей. До нього готувалися всі. Олесь та Петрик прикріпили на березі шпаківню. Інші хлоп'ята прив'язали синичники.

Дружні птахи почали носити в свої хатки травичку і пир'я.
(55 слів)

Весна

Весняна повінь затопила березовий гайок. У чистій, прозорій воді, як у дзеркалі, відбиваються дерева. Золоті промені сонця освітлюють білокорі берізки, і вони виглядають особливо гарними. Їхні рожеві віти ніжно вимальовуються на тлі блакитного неба. Наповнене весняним сонцем повітря огортає ніжною пеленою кожне деревце і надає всьому чарівної м'якості.

(50 слів)

Нащо дубам листя взимку

Уже ліс і не жовтий. Уже він безлистяй. Гуде потихеньку вгорі. Стоїть в тумані. Там, у верховітті, ходить зима, носить в синій пелені завірюху. Тільки дуби брунатні. Міцнолисті вони. Аж весною роздягнуться, хоч і не мерзнуть. Взимку всі дерева в лісі густимуть на стужі голим віттям. А дуби шумітимуть їм про весну.

Ось нащо дубам листя взимку.

(61 слово)

(Г. Гютюнник)

Ялина

На зимові свята і канікули чи не в кожному домі зустрінете лісову гостю — ялину.

Красується, прибрана вишуканими прикрасами, наповнюючи все навкруги цілющим запахом лісу.

Ялина дарує радість не тільки о цій порі. Вона людям у пригоді завжди, адже її деревина з давніх-давен і донині використовується в будівництві, є цінною сировиною для промисловості.

А ще знайте, що ялина — лікарська та медоносна рослина.

(63 слова)

(З «Буслика»)

ДІЄСЛОВО

Коментовані диктанти

1. Під гаєм в'ється річечка:
як скло вона блищить;
долиною зеленою
кудись вона біжить.
Край берега у затишку
прив'язані човни,
а три верби схилилися,
мов журяться вони.

(Л. Глібов)

2. Затихають печалі-жалі,
Великодню підноситься мова,

Не летіть в чужину, журавлі,
В ріднім краї настала обнова.

(*О. Бугай*)

3. Сходить сонце над пшеничним ланом,
Вабить очі небо голубе...

(*Зі зб. «Наша мати криниченька»*)

4. Послухай, як струмок дзвенить,
Як гомонить ліщина.
З тобою всюди, кожну мить
Говорить Україна.
Послухай, як вода шумить —
Дніпро до моря лине, —
З тобою всюди, кожну мить
Говорить Україна.

(*П. Осадчук*)

5. Надійшли морози,
ріки закували
і березам коси інеєм прибрали...
Омертвіли лози, ледь гіллям хитають,
а в полях морози та вітри гуляють.

(*Я. Колас*)

6. Розвивайся, звеселяйся,
моя рідна мово,
у барвінки зодягайся,
моє щире слово.

(*Л. Забашта*)

7. Ми з татком будуємо хату,
із мамою полемо грядки.
Люблю працювати завзято,
учуся читати книжки.
Хвилюють, маюють, квітують поля —
добридень тобі, Україно моя!

(*П. Тичина*)

8. Сійся, родися, жито, пшениця,
Горох, чечевиця, всяка пашниця.

(*З народного*)

Прислів'я та приказки

1. Грім гримить — буде родить.
2. Весна нам — і батько, і мати:
як не посієш — не будеш збирати.
3. Почав орать — в сопілку не грать.
4. Хто про землю дбає, тому вона повертає.
5. На чорній землі білий хліб родить.
6. Глибше орати — більше хліба мати.
7. Добре ґрунт угноїш — урожай потроїш.
8. Сій вчасно — вродить рясно.
9. Телят боїться, а воли краде.
10. Тоді просо засівається, як глухий дуб розвивається.
11. Добре діло робиться, наче казка мовиться.

Пояснювальні диктанти

Тече вода з-під явора
Яром на долину.
Пишається над водою
Червона калина.
Пишається калинонька,
Явір молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.
Тече вода із-за гаю
Та попід горою.
Хлюпочуться качаточка
Поміж осокою.

(Т. Шевченко)

Хто вона?

(Акровіри)

Лиха зима сховається,
А сонечко прогляне,
Сніжок води злякається,
Тихенько тануть стане, —
І здалеку бистресенько
Вона до нас прибуде,

Кому-кому любесенько,
А дітям радість буде.

(Л. Глібов)

Жартівлива пісенька

Ой, якби я козу мав,
Я би не журився,
Я би козу іздоїв,
Молока напився.

(З народного)

ЗВ'ЯЗОК ДІЄСЛОВА З ІМЕННИКОМ

Творчі диктанти

Допишіть потрібні за змістом дієслова.

... тепла весна. Весняне сонечко ... лагідно, ласкаво.
На деревах ... бруньки. Скоро ... листочки.
Ми так ... весну.

Від іменників утворіть споріднені слова.

Читання — читає
продавець — ...
лікар — ...
учитель — ...
учень — ...
малювання — ...

До іменників доберіть кілька дієслів за зразком:

Сніг — іде, сипле.
Дощ — ...
Мороз — ...
Вітер — ...

Закінчіть прислів'я, добираючи відповідні дієслова.

1. Семеро одного не
2. Хто не ... , той не
3. Правда у вогні не ... , у воді не

Слова для довідки: *тоне, працює, горить, їсть, чекають.*

СИНОНІМИ ТА АНТОНІМИ

Творчі диктанти

До поданих дієслів доберіть синоніми.

- Баритися — ... (гаятися)
- Блимати — ... (мигати)
- Бути — ... (існувати)
- Варити — ... (готувати)
- Вертіти — ... (крутити)
- Веселити — ... (радувати)
- Відкривати — ... (відчиняти)
- Відмічати — ... (відзначати)
- Викривати — ... (виявляти)
- Вирішити — ... (ухвалити)
- Вирувати — ... (кипіти)
- Вітати — ... (поздоровляти)
- Влучати — ... (попадати)
- Вражати — ... (дивувати)
- Навідувати — ... (заходити)

До поданих дієслів доберіть антоніми.

- Заперечувати — ... (згоджуватися)
- Збільшувати — ... (зменшувати)
- Зникати — ... (з'являтися)
- Поневолювати — ... (звільняти)
- Розвалювати — ... (зводити, будувати)
- Розв'язувати — ... (зв'язувати)
- Розширювати — ... (звужувати)
- Радіти — ... (сумувати)

Пояснювальний диктант

Підкресліть дієслова-антоніми.

Прислів'я

1. Ластівка день починає, а соловей закінчує.
2. Сміливий там знайде, де боягуз загубить.
3. Згода дім буде, а незгода руйнує.
4. Літо біжить, підстрибуючи, а зима бреде, похнюпившись.

ПРЯМЕ І ПЕРЕНОСНЕ ЗНАЧЕННЯ ДІЄСЛІВ**Вибіркові диктанти**

Випишіть дієслова, які вжито в переносному значенні.

Твоя земля

Розтанула зоря досвітня,
росою вкрилися поля.
Ласкава, щедра і привітна,
лежить навкіл твоя земля.
Вона тобі не пошкодує
свого добра, свого тепла:
і щедро хлібом нагодує,
води хлюпне із джерела;
для тебе цвітом зарясніє,
птахами виповнить ліси,
вбере долини й полонини
у квіти дивної краси.
Твоя це мати — Батьківщина,
твій дім з малих дитячих літ.
Звідсіль дороги і стежини
тобі лежать в широкий світ.

(Л. Компанієць)

Вітер з гаєм розмовляє,
Шепче з осокою,
Пливе човен по Дунаю
Один за водою.

(Т. Шевченко)

На полі осінь сонливо блукає,
Розводить рученьки з тугою
І жовті коси розплітає.

(Л. Лепкий)

ЧАС ДІЄСЛІВ

ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС

Коментовані диктанти

1. По діброві вітер віє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий
Нащо зеленіє?
Кругом поле, як те море
Широке, синіє.

(Т. Шевченко)

2. Дивлюсь, аж світає.
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.

(Т. Шевченко)

3. З того часу, як дізнаюсь,
що в саду цвіте бузок —
Згадую й благословляю
День ясний, мов образок...

(Леся Українка)

4. Висне небо синє,
Синє, та не те;
Світить та не гріє
Сонце золоте.

(Я. Щоголів)

Письмо з пам'яті

Я іду лужком,
 Первоцвітки рву.
 Первоцвітки рву —
 З них віночки плету.
 (З народного)

Прислів'я та приказки

1. Удар забувається, а слово пам'ятається.
2. Зимую сонце крізь сльози всіхається.
3. Хто співає, той журбу проганяє.
4. Хто співає, у того робота скоро минає.
5. Квітень землю квітчає, з вирію пташок стрічає.
6. Хто за чуже хапається, свого позбувається.

Загадки

1. Часто умивається, а рушником не витирається.
 (Кит.)
2. Влітку відпочивають, а взимку дітей катають.
 (Санки.)

МИНУЛИЙ ЧАС

Вибіркові диктанти

1. Розтанула зоря досвітня,
 росою вкрилися поля.
 Ласкава, щедра і привітна
 лежить навкіл твоя земля.
 (Л. Компанієць)
2. Ось і знов зима настала,
 землю ковдрою заслала —
 білою обновою, сніжною, пуховою.
 (В. Лагода)
3. Встала весна,
 чорну землю сонну розбудила,

уквітчала її рястом,
барвінком укрила.

(Т. Шевченко)

4. В гомоні зеленім ліс залопотів,
Під яскравим сонцем весь позолотів;
Горда і цнотлива, до княжни подібна,
Вийшла на узлісся конвалія срібна...

(Леся Українка)

МАЙБУТНІЙ ЧАС

Коментовані диктанти

1. Сяду у човник, мабуть, при вітрилі.
Так і пливтиму по листячку-хвилі.

(М. Познанська)

2. Полечу я в небо поміж зорями.
І вітри з дороги не зіб'ють.

(В. Бичко)

3. Ми зодягнем рукавиці,
вийдем з хати подивиться,
вийдемо з санчатами,
візьмемо лопати ми.

(В. Лагода)

4. Ми повибігаємо,
снігу накачаємо
купу за садком.
Бабу здоровенную,
уночі страшенную
зліпимо гуртом.
Зробим очі чорнії,
рот і ніс червонії —
буде як мара.
День і ніч стоятиме,
вовка проганятиме
від свого двора.

(Л. Глібов)

5. Як виросту, збудую хату,
 На хаті колесо приб'ю,
 А там я поселю крилату
 Лелечу клекітну сім'ю.

(Д. Павличко)

Пояснювальні диктанти

Народні прикмети

1. Рано випаде сніг — весна буде рання.
2. Сніг упаде на вологу землю — залишиться, а на суху — скоро зійде.

Прислів'я

1. Як підеш, так і знайдеш.
2. Як посолиш, так і їстимеш.
3. З ким поведешся, від того і наберешся.

НЕОЗНАЧЕНА ФОРМА ДІЄСЛОВА

Творчий диктант

Від неозначеної форми дієслова утворіть теперішній, минулий, майбутній час за зразком.

Мити — мию, мив, буду мити, митиму.

Просити — ...

Писати — ...

Читати — ...

Радіти — ...

Орати — ...

Коментований диктант

Прислів'я

1. Не треба дощу просити, він прийде, як будеш косити.
2. Чому бути, того не минути.
3. Аби все мати, треба своїм плугом свою ниву орати.
4. Хто хоче збирати, мусить добре заспівати.
5. Життя прожити — не поле перейти.

Вибіркові диктанти

1. Благослови, Боже,
Благослови, Боже,
Нам гілечко звити,
Сей дім звеселити.

(З народного)

2. Я лечу, щоби зірвати
Вранці крапельку-росу,
Кожній примулi росинку,
Мов коштовності, несу.

(В. Шекспір)

3. Знає сорока, де зиму зимувати.
Благослови, мати, весну закликати!
Весну закликати, зиму проводжати!

(З народного)

НЕ З ДІЄСЛОВАМИ**Пояснювальні диктанти****Грамота пішохода**

Не можна бігти при переході вулиці. Ви можете не помітити машину. А водій не встигне загальмувати. Не кричіть на вулицях. Не відвертайте увагу водіїв. Не грайтеся на проїжджій частині вулиці.

Прислів'я

1. Не вчи ученого їсти хліба печеного.
2. Хочеш їсти калачі, не сиди на печі.

Загадки

1. Усіх одягаю, сама одягу не маю.
(Голка.)
2. Не гавкає, не кусає, а в дім не пускає.
(Замок.)

3. Коли хочеш ти читати,
То мене повинен знати,
А коли мене не знаєш,
То нічого не вгадаєш.

(*Азбука.*)

4. Бачити — не бачить,
Чути — не чує,
Мовчки говорить,
Добре мудрує.

(*Книжка.*)

Попереджувальні диктанти

Сосна

Сосна витривала, не боїться ні морозів, ні вітру. Росте швидко, по-господарськи використовує вологу, економно, випаровує мало. Дає можливість жити іншим деревам. Сосна — щедре дерево: дає людям телеграфні стовпи, штучний шовк, папір, ліки. А найголовніше — здоров'я. Який прекрасний сосновий бір у сонячний день! Як легко тут дихати! Вона вбиває хвороботворні бактерії своїми фітонцидами. У харківських лісах налічується близько ста видів сосни.

Рослини навесні

З кожним весняним днем стає тепліше. Рослини пробуджуються від зимового сну. Крізь торішні листя пробиваються проліски, ряс.

До появи листя зацвітають верба і ліщина. Це — кущі. А з дерев — вільха. Після вільхи зацвітає осика, потім — тополя. Інші дерева й кущі вкриваються ніжним зеленим листям, а потім зацвітають.

(З «Журавлика»)

Весна

Настала весна. Сонце піднімається все вище, дужче пригріває. Земля звільняється від снігу. Течуть по вибалках струмки. На річках почала скресати крига.

Тобі хочеться легко вдягнутися. Не поспішай цього робити.

Повітря ще холодне. Ти можеш застудитися.
 Для рухливих ігор вибирай сухі місця. Намагайся не промочити ноги. Якщо це сталося, негайно йди додому і перевзуйся.

(З «Журавлика»)

Контрольні диктанти

Тріскучі морози

Найсильніші тріскучі морози бувають зазвичай посеред зими. Великі морози тріскучими називаються тому, що від них інколи розсідаються і тріщать колоди в стінах будинків. У таку холоднечу, кажуть, навіть птахи замерзають у повітрі й падають на землю. Зиму, в яку буває багато тріскучих морозів, називають лютою, тобто дуже злою.

(47 слів)

(К. Ушинський)

День матері

Друга неділя травня — Всесвітній день матері. У цей день кожна дитина, мала чи велика, звертається до рідної матері, з вдячністю пригортає до свого серденька, цілує мамині напружені руки.

Нехай у цей день озветься совість і тих невдячних дорослих дітей, у яких самотньо доживає свій вік старенька мати.

У народі кажуть: «Нема батька — півсирота, нема матері — повна сирота».

(56 слів)

(З «Журавлика»)

На роботу

Лесі шість років. Мама йде на роботу, а Леся дім доглядає: курей годує, квіти поливає, хату підмете, води принесе.

На роботу мама бере кошечку з обідом і голку з ниткою.

Мама пояснила:

— Я ж на роботу йду. Може, щось порветься — треба зашити.

Коли Леся йшла до школи, то крім книжки й зошита поклала у портфель голку з ниткою.

(61 слово)

(За В. Сухомлинським)

Ковток молока

Лада захворіла. Миска з молоком стояла біля її носа. По-кликали мене. Я погладив її, попросив поїсти. Від ласки життя заграло в очах собаки.

— Їж, Ладо, — повторив я і підсунув блюдце ближче.

Вона нахилилася до молока і почала хлебтати. Отже, моя ласка і додала їй сили. Може, саме ці кілька ковтків молока і врятували її життя.

(56 слів)

(За М. Пришвіним)

Початок осені

Листя на деревах починає жовтіти ще наприкінці серпня. У вересні ви помічаєте, як на все ще зеленій березі з'являються зовсім жовті, золотисті гілочки. Першою розвинулася береза. Вона ж першою починає жовтіти. З кожним днем все більше й більше стає жовтого листя. Незабаром і тремтлива осика стоїть уся червона, багряна, золотава, але поривчастий осінній вітер зриває й це останнє вбрання.

(61 слово)

(За К. Ушинським)

Лелека (Легенда)

Колись давно люди знайшли лелеку з поламаними крильми. Вилікували вони птаха, і він так звик до людей, що залишився жити з ними. І хоча зовсім вже одужав, але літати не міг. Якось на селі трапилася велика пожежа. Лелека врятував від вогню малих дітей господаря, обпік свої довгі ноги, забруднив сажею крила. Ось тому лелека має червоний ніс, довгі червоні ноги і чорні кінці крил.

(64 слова)

(Зі зб. «Легенди і перекази»)

4 КЛАС

Слова, значення, вимову і написання яких учні повинні засвоїти:

аеродрóм, будь лáска, вв́ечері, вдень, вз́ймку, вісімдеся́тí, влі́тку, восе́ні, впе́ред, вра́нці, вчо́ра, гардеро́б, гекта́р, гвинті́вка, до побáчення, держа́ва, дисциплі́на, зза́ду, інжене́р, кіломе́тр, лівору́ч, меха́нік, мізи́нець, мільйо́н, наза́д, напам'я́ть, океа́н, попе́реду, посере́дині, портре́т, правору́ч, п'ятдеся́т, п'ятдеся́тí, п'ятсо́т, револю́ція, республі́ка, сигна́л, сімдеся́тí, телегра́ма, телефо́н, температура́, тепе́р, терпу́г, трамва́й, тролéйбус, фане́ра, фарту́х, футбо́л, цеме́нт, черне́тка, шере́нга, шісна́дцять, шістдеся́т, шістдеся́тí, шістсо́т, щогоди́ни, щодéнно, щоти́жня, юнна́т, ярина́. (60 слів)

МОВА І МОВЛЕННЯ

Пояснювальні диктанти

1. Буду я навчатись мови-блискавиці.
В клеко́ті гарячи́м ковано́ї криці́,
В корневи́ці пружно́му ниви́ колосисто́ї,
В леготі́ шовковому́ пісні́ колисково́ї.
Що́б людськóму щастю́ дбанок сві́й надбати́,
Що́б раді́ла з мене́ Украї́на-мати́.

(А. Малишко)

2. Українська мова — духовний код нації.
Це правда. Мова вдосконалює серце і розум народу, розвиває їх. Кожне з українських стародавніх міст могло б претендувати на те, щоб сказати перше слово на честь рідної мови: будь це Київ, чи Харків, чи Львів.
3. Назви міст — це не просто слова,
Це історія краю жива...
Мінськ — за річкою Міна назвали,
Москву — на Москві збудували.
Увінчався у Києві Кий —
Князь могутній, мислитель меткий...

(А. Свашенко)

4. Солов'їну, барвінкову,
голосисту на віки —
українську рідну мову
в дар мені дали батьки.
Берегти її, плекати
буду всюди й повсякчас, —
бо ж єдина — так, як мати, —
мова в кожного із нас.

(*О. Забужко*)

ТЕКСТ

Пояснювальні диктанти

Визначте тип кожного тексту. Доведіть свою думку.

Орел і черепаха

На дубі, що похилився до води, сидів Орел. Черепаха говорила своїм сестрам:

— Покійна наша прабаба загинула, тому що почала навчатися в Орла літати. Отже, погубило її, бідолашну, літання.

— Слухай-но, Черепахо! — обурився Орел. — Твоя премудра прабаба загинула, тому що взялася не за свою справу.

(*За Г. Сквородою*)

Лисичка-сестричка

У лисички зубоньки гострі, мордочка тоненька. Вушка в неї на маківці, хвостик довгенький, колушок тепленький.

Добре лисичка прибрана: шерсть пухнаста, золотиста. На грудях у неї жилет, а на шиї — біленький комірець.

Ходить лисиця тихенько, до землі пригинається. Свій пухнастий хвіст лисичка носить обережно. Дивиться вона ласкаво, усміхається, зубки білі показує.

Рис нори розумниця глибокі. Багато ходів у них і виходів. Комори є і спаленки.

М'якою травичкою підлоги встелені.

(*К. Ушинський*)

Головне в житті

Що найголовніше в житті? Один говорить: найголовніше — вугілля. Якби не вугілля, зупинилися б машини, не було б вугілля, люди замерзли б... Інший твердить: найголовніше — метал.

Без металу не було б ні машин, ні вугілля, ні хліба, ні одягу. А третій каже: найголовніше — хліб. Без хліба не працювали б ні шахтарі, ні металурги, ні прикордонники, ні льотчики.

Хто з них правий? Що найголовніше у житті?

Найголовніша праця, бо без праці не було б ні вугілля, ні металу, ні хліба.

(В. Сухомлинський)

До чорного списку занесено птахів, які вже не гніздяться в Україні.

Це куріпка біла. Розміром біла куріпка не більша за сіру ворону. Забарвлення самців і самок взимку біле, із чорним по краях хвостом і червоними «бровами». Ноги і пальці густо оперені, щоб було тепліше. В Україні зустрічалася переважно на Поліссі, в болотистій місцевості, де росте багато верби і берези, бруньками яких любляли ласувати білі куріпки.

Творчі диктанти

Доповніть міркування.

Лежить хліб. Запашний, із шкоринкою золотистою. Роботящим рукам дякуємо за хліб. Це вони зерно в ріллю посіяли. Урожай виростили і зібрали. Руки хлібороба золоті. Адже...

(З «Букваря»)

Доповніть опис.

Наші вчені успішно досліджують Антарктиду. До вкритого вічною кригою материка ідуть кораблі.

Антарктида — це... Вона вкрита...

(З «Барвінку»)

Доповніть опис. Доберіть заголовок.

Ліс потонув у глибоких снігах. Стиха похитують важкими кронами сосни-велетні. Ніби гномики, туляться до них молоді сосонки...

Складіть текст за поданими питаннями. Доберіть заголовок. Визначте тип тексту.

1. Яка пора року настала?
2. Що покрит сніг?

3. Які стоять дерева взимку?
4. Хто живе на ялинці?
5. Де ще живуть білочки?
6. Чим вони живляться?

Допишіть текст за поданим початком. Доберіть заголовок.

Коло нашого села березовий ліс. У цьому лісі багато старих беріз і малих берізок.

Одного літнього дня ми з класом пішли до лісу по гриби. Нам було цікаво і весело. Ми постійно перегукувались. Але Оленка раптом не відгукнулася. Довго ми шукали подружку і...

Допишіть до тексту початок. Доберіть заголовок.

Узимку Павлик підгодував зібраним насінням пташок. Вони щоденно прилітали до годівничок і дякували Павлику за турботу своїм співом.

Складіть і запишіть текст-розповідь за поданою серединою. Доберіть заголовки.

Вони завжди разом граються, часто разом готують уроки. А одного разу Андрійко захворів...

Продовжте розповідь. Доберіть заголовок.

Стіною стоять незаймані ліси Сибіру і Далекого Сходу. У горах сховані величезні поклади вугілля, міді, заліза. Щоб використати ці багатства, люди побудували...

Порівняйте тексти. Який з них кращий? Чому? Доберіть заголовки до кращого тексту і запишіть його.

1. Моя сестра працює на фермі. До сестри часто приходять школярі. Школярі роздають худобі корми.
2. Моя сестра працює на фермі. До неї часто приходять школярі. Малі помічники роздають худобі корми.

Удоскональте текст, замінюючи слово *зайчик* іншими словами.

Зайчик

От лісок. Ростає в лісі ялинка. Біжить через лісок зайчик. Дмухнув вітерець. Ялинка зашелестіла. Зайчик злякався.

Зайчик підвівся на лапки і слухає. В лісі знову тихо. Зрадив зайчик і почав гризти травичку. Ой! Знову щось шелестить. Зайчик перелякався. Боїться зайчик всякого шелесту.

Складіть план тексту, доберіть заголовок.

Після жаркого літа в сади приходять хазяїнувати осінь. Вона потай від людей перемальовує на деревах листя на жовте, руде, червоне.

Обважнілий від плодів стоїть сад. Навіть підпірки довелися поставити під гілки. Цього літа вродило фруктів дуже рясно.

(За О. Копиленком)

Доберіть заголовок. Поділіть текст на дві частини.

Уранці підемо до магазину. А туди вже привезли молоко і свіжий запашний хліб. Бо вночі працювали і молочарі, і пекарі, і шофери. Не сплять і лікарі. Весь час на сторожі рубежів прикордонники.

Поділіть текст на частини за змістом. Складіть план. Доберіть заголовок.

Листя наприкінці осені опадає з дерев. Тінистий улітку березовий чи дубовий гай на зиму стає прозорим. На голих гілках замість листя висить лапятий пухкий білий сніг. Тільки ялини й сосни зелені взимку. На них цілу зиму зеленіють шпильки або хвоїнки. Дерева з хвоїнками замість листя називаються хвойними. Вбрані в листя дерева — листяними.

(К. Ушинський)

Поділіть текст на логічно закінчені частини. Складіть план.

Прийшла зима

Прийшла холодна зима. Сірі хмари пливуть над землею. Сиплеться на землю пухкий сніг. Різкий вітер жене його по замерзлій землі.

Снігові хуртовини лякають диких тварин. Лисиці заховались у глибокі нори. Ведмежі сім'ї вкладаються спати в м'який сніг. Давно відлетіли в теплі краї птахи. У лісі панує тиша.

(За О. Іваненко)

Поділіть текст на логічно закінчені частини. Складіть короткий план тексту.

Перша пороша

Тоненький льодок вкрив маленькі озерця. Скінчилося полювання на водяну дичину. Сірі хмари нависли над землею. Починають спускатися на землю перші кошлаті сніжинки. Вони тихенько сідають на зелені мохи і гілля дерев. Випала пороша.

(За І. Соколовим-Микитовим)

Визначте тип текстів. Дотримуйтесь абзаців. Складіть план кожного тексту за абзацами.

Їжачок і світлячок

Ішов лісом їжачок. Ніс яблуко на своїх голках. Раптом бачить — щось світиться. А то такий пеньок. Дай, думає їжачок, візьму шматочок пенька, буду ввечері світити. Бо дітки маленькі в темряві бояться. Узяв він світлячка, приніс додому.

(В. Сухомлинський)

Червоний метелик

Над зеленою травою летів червоний метелик. Яскравий, красивий. Ось він сів на зелену траву. Посидів і знову полетів.

Побачив метелика горобець. Літає над ним, ось-ось наздожене. Злякався метелик. Куди тікати? Полетів до червоних троянд. Сів на квітку. Де подівся метелик? Шукав горобець, шукав і не знайшов. Сів біля червоної квітки и нічого не бачить. А метелик сидить і не ворухнеться.

Полетів горобець до гнізда. А метелик сидить собі на квітці.

(В. Сухомлинський)

Як метелик плавав у ставку

Летів білий метелик над ставком. А хтось кинув у воду червону квітку. Пливе квітка. Побачив метелик червону квітку. Сів на неї, сидить, крильцями водить. Квітка пливе і метелик пливе.

Весело йому пливти по ставку.

(В. Сухомлинський)

Ніна і гусак

Ніна йшла з дому в дитячий садок. На стежці сидів великий білий гусак. Раптом він підняв голову, зашипів і голосно загалготав. Але дівчинка не злякалася. Ніна сміливо глянула на гусака і пішла йому назустріч. Гусак злякався і зійшов зі стежки.

(За В. Сухомлинським)

Замініть слова, що повторюються. Допишіть основну частину за початком і кінцівкою.

Одного разу літом із шпаківні випало пташеня. Хлопчик хотів покласти пташеня у шпаківню, але не зміг...

Хлопчик сидить на стільці, пісню наспівує, а шпаченя сидить у нього на плечі. Дивилося шпаченя на хлопчика і навчилося пісню насвистувати. І назвали його Музикантом.

Замініть слово, що повторюється в тексті. Складіть план тексту.

Хтось виніс із хати маленьке кошенятко і випустив його біля дороги. Сидить кошеня і нявчить. Бо хоче додому, до матері. Люди проходять мимо, дивляться на кошеня.

Настав вечір. Страшно стало кошеняткові. Притулилося воно до куца, тремтить.

Поверталася зі школи дівчинка. Вона взяла кошеня і принесла додому.

Відновіть деформований текст.

Тарас Шевченко

Малим хлопчиком залишився Тарас круглим сиротою. А мамині пісні дзвеніли у пам'яті, викликали найщасливіші спогади дитинства.

Наприкінці нелегкого життя великий кобзар написав для дітей рідної землі «Буквар».

На співучій землі України народився великий син її Тарас Шевченко. З раних літ вслухався він у мамину пісню, у казки, прислухався до співу мандрівних кобзарів. Та й сам дуже любив співати.

Контрольні диктанти

Звичаї народу

У перший день огляду озимини люди йшли в поле гуртом — частіше родом. Попереду батько ніс на рушнику хліб-сіль. У кошику, накритому рушником, несла різне частування матери. На зеленому полі розстеляли його, клали їжу. Так робили і в перший день оранки, сівби та жнив. Після закінчення жнив господар зустрічав женців із хлібом-сіллю на рушнику, а ті одягали на нього обжинковий вінок.

(64 слова)

(Л. Орел)

Коли син вирушав із дому в далеку дорогу, мати дарувала йому рушник, щоб оберігав від лиха. Цей звичай існує і нині.

Весільний рушник кожна дівчина готувала сама. Вишивати рушник, сорочки матері навчали змалку.

Рушник у нашому побуті живе і сьогодні. Його використовують на весілля, під час проводів хлопців до армії. Із хлібом-сіллю на рушнику зустрічають дорогих гостей.

Добре було б, якби і в сім'ях повернулися до прадавньої традиції вишивати рушники.

(71 слово)

(Л. Орел)

П'ять дубків

Учитель викопав у лісі по три дубки і дав посадити двом хлопчикам.

Приніс Дмитрик дубки додому. Посадив один. Узяв другий, подивився на нього і викинув на вулицю. Йому здалося, що корінці кволі. І третій викинув, бо гілочки слабкі.

А Сергійко посадив свої три дубки. Побачив у канаві викинуті дубки і теж посадив. Поливає всі дубки, ростуть вони, зеленіють.

А Дмитрик забув про свій дубок. Засохло маленьке деревце.

(69 слів)

(В. Сухомлинський)

Два товариші

Йшли лісом два товариші. Назустріч їм ведмідь. Один кинувся тікати і заліз на дерево, а другий залишився на дорозі.

Упав він на землю і прикинувся мертвим. Він знав, що ведмеді не чіпають мертвих.

Ведмідь підійшов до хлопчика, понюхав його обличчя та й пішов. Товариш зліз із дерева і говорить:

— Що тобі ведмідь на вухо шепотів?

— Він сказав мені, — відповів хлопчик, — що не варті й доброго слова ті люди, які залишають у біді товариша.

(75 слів)

(За Л. Толстим)

Батько й сини

Батько наказував синам жити в злагоді, вони не слухали. От він звелів принести віник і каже:

— Зламайте!

Хоч як старалися сини, не могли зламати віник.

Тоді батько розв'язав віник і звелів ламати по одному прутуку. Сини легко переламали пруття поодиноці. Батько й говорить:

— Отак і ви, мої сини, якщо в згоді житимете, то ніхто вас не здолає, а якщо сваритиметесь та в усьому порізно будете — кожен вас легко погубить.

(72 слова)

(Л. Толстой)

РЕЧЕННЯ

Творчі диктанти

Запишіть речення, поширюючи їх словами — назвами предметів.

Художник намалював (що?) ...

Поет написав (що?) ...

Співак заспівав (що?) ...

Скульптор зліпив (що?) ...

Композитор написав (що?) ...

Слова для довідки: картину, музику, скульптуру, пісню, вірш.

Запишіть речення, поширюючи їх словами — назвами дій.

Вставте пропущені букви.

Учит...ль (що робить?) ...

Д..т..на (що робить?) ...

Робітник (*що робить?*) ...

Уч..н.. (*що робить?*) ...

Слова для довідки: грається, працює, навчає, навчається.

Допишіть речення, додаючи слова — назви ознак.

Іде дощ (*який?*) ...

Спіють груші (*які?*) ...

Достигає виноград (*який?*) ...

Пахне м'ята (*яка?*) ...

Слова для довідки: весняний, солодкі, ранній, кучерява.

Поширте речення за питаннями, використовуючи слова для довідки.

1. Від холоду пташку захищає (*що?*) ...
2. Весною пташки (*що роблять?*) ... собі гнізда.
3. Найкраще співають (*хто?*) ...
4. (*Що?*) ... потрібно знищувати.

Слова для довідки: бур'яни, пір'я, солов'ї, в'ють.

Допишіть речення, додаючи букви, слова.

1. Тече вода в син.. (*що?*) ..., та не (*що робить?*) ...
2. Сонце світит.., та не (*що робить?*) ...
3. Повіва.. мален..кий (*що?*) ...
4. І земля, і небо, і море залиті сляйвом (*чого?*) ...

Слова для довідки: море, витікає, гріє, вітерець, місяця.

Допиши речення, додаючи букви, слова.

1. Правила вул..чного (*чого?*) ...
2. Ходи тіл..ки (*по чому?*) ...
3. Переход.. вулицю тільки в тих місцях, що позначені (*чим?*) ...
4. Завжди давай дорогу (*чому?*) ...
5. Не грайся (*на чому?*) ...

Слова для довідки: руху, пішохідній доріжці, зеброю або знаками, транспорту, на вулиці.

Підкресліть граматичну основу речення.

1. Сонце заходить, гори чорніють, пташечка тихне, поле німіє.
(*Т. Шевченко*)
2. Ліха зима сховається, а сонечко прогляне.

3. Сніжок води злякається, тихенько тануть стане.
4. Казки чудові нам шепоче ліс.
5. Реве та стогне Дніпр широкий. (Т. Шевченко)
6. Облетіло літо листячком із клена.

За допомогою питань встановіть зв'язок між словами в реченнях.

З р а з о к: Черешеньки ваблять очі діточкам маленьким.
(Що?) Черешеньки; черешеньки (що роблять?) ваблять; ваблять (що?) очі; ваблять (кому?) діточкам; діточкам (яким?) маленьким.

1. Восени журавлі відлітають у теплі краї.
2. Листя наприкінці осені опадає з дерев.
3. Тільки ялини і сосни стоять зелені й узимку.
4. Стояв холодний осінній день.
5. По прозорому високому небу біжать та біжать хмарки.

ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Коментовані диктанти

Однорідні підмети

1. Численні романи, повісті, оповідання, казки, п'єси Олеся Донченка ввійшли до золотого фонду української дитячої літератури.
2. У серпні дозрівають груші, яблука, сливи.
3. У саду співають солов'ї, чижі, ластівки.
4. Бабуся і мама вміють збирати лікарські рослини.

Однорідні присудки

1. Бабуся пряла та шила, ткала і вишивала, садила і вирощувала квіти, готувала їжу і білила хату.
2. Світить та не гріє сонце золоте.
3. Темная діброва стихла та мовчить.

Однорідні другорядні члени речення

1. Здавна слов'яни вживали жито, пшеницю, ячмінь, просо, гречку. Любили і розводили вони капусту, часник, цибулю, буряк.

Навесні заготовляли соки — березовий, кленовий. На зиму квасили капусту, яблука, журавлину. Сушили різні ягоди, гриби.

(За М. Слабошпицьким)

2. З неба падають сніжинки
На дерева, на будинки,
На майдани, на садки,
На ялинки, на дубки.

(Н. Забіла)

3. Звозить вересень в комори
Кавуни і помідори,
Спілих яблук, груш і слив
Цілі гори натрусив.
І вантажить гарбузи
На машини і вози...

(М. Сингаївський)

Пояснювальні диктанти

Підкресліть однорідні члени речення. Поясніть вживання розділових знаків.

Червона калина

Споконвіку любили українці калину. Садили її коло хати, в садку, на березі над річкою, над ставком. У калини гарний білий цвіт, пахучий, рясний.

Про червону калину, таку гарну, люди багато пісень склали, легенд, оповідань, казок.

(З «Материнки»)

Слова, слова... Вони в собі всі різні:
тривожні й тихі, радісні й сумні,
є терпеливі, є жорстокі й грізні,
лукаві й чесні, мудрі і смішні...

(М. Ткач)

Навесні

Надійшла весна прекрасна,
многоцвітна, тепла, ясна,
ніби дівчина в вінку.
Ожили луги, діброви,

повно гомону, розмови
і пісень в чагарнику.

(І. Франко)

Україна — це милозвучна рідна мова, мамина колискова,
вишитий рушник, задушевна лірична пісня. Народна мудрість
говорить: «Рідна мова дорога людині, як саме життя».

Без поваги, без любові до рідного слова не може бути ані
людської вихованості, ані духовної культури.

Мову чудову дав нам народ і наказав пильно, свято оберігати
її чистоту.

Любіть красу своєї мови,
Звучання слів і запах слів:
Це квітка ніжна і чудова
широких батьківських степів.
«Без мови рідної, юначе,
Й народу нашого нема».

(В. Сосюра)

Україна — це історія народу, який протягом багатьох віків
боровся за свою свободу і незалежність. Вона своїми справами
довела всьому світу, що є такий народ — українці: таланови-
тий, працьовитий, мудрий, є у них своя мова — українська.

Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.

(С. Сосюра)

Буду я навчатись мови золотої
У трави-веснянки, у гори крутої,
В потічка веселого, що постане річкою,
В пагінця зеленого, що зросте смерічкою.

(А. Малишко)

Її незміряно багату, дзвінку і ніжну і завзяту,
Як день сьогоднішній чудовий,
Люблю, люблю українську мову.

(А. Малишко)

Творчі диктанти

Доповніть речення однорідними членами.

1. В лісі росли берези, дуби...
2. Повітря було чисте...
3. А скільки під ногами грибів-боровиків...
4. Весело співали дрозди...

Замініть виділені слова однорідними членами речення.

1. У саду ростуть *дерева*.
2. До вирію відлітають *птахи*.
3. У вересні опадає *листя з дерев*.
4. На уроках учні *вчаться*.

Попереджувальні диктанти

Весна

З початком весни пробуджуються ведмеді, борсуки, їжаки. Змінюється колір шерсті в зайців і білок. Густа, пухнаста зимова шерсть навесні у звірів стає рідшою.

У кінці зими й на початку весни у звірів народжуються малята. Дорослі звірі оберігають їх, вчать добувати їжу.

Птахам потрібна допомога цілий рік.

Навесні в корів, свиней, овець, коней народжуються малята. Як тільки зазеленіє трава, дорослих тварин переганяють на пасовища. Качок, гусей випускають на ставки. Сонце і свіже повітря корисні тваринам.

(Із «Журавлика»)

Господарі землі

Дерево, кущ, чагарник, квіти, зілля, розмай — без них не уявити життя на землі. Ми, мешканці землі, повинні вирішувати долю зеленого друга, захищати його. Треба тільки не заплющувати очей на неподобства. Нехай ніколи не в'яне в наших душах світ яворів, любистків, лелек і зозуль. Думаймо, шукаймо, діймо, борімося гуртом, громадою, не будьмо байдужими, сліпими і глухими. Хто збайдужів, не бачить і не чує, що екологічна біда — не результат емоцій, не міф. Час отямитися.

(За М. Міщенком)

Контрольні диктанти**Україна**

Україна... В одному вже тільки цьому слові і для нашого вуха, і для вуха чужинців бринить ціла музика смутку і жалю... Україна — країна смутку і краси, країна, де найбільше люблять волю...

Україна — це тихі води і ясні зорі, зелені сади, білі хати, лани золотої пшениці, медові та молочні ріки...

Україна — розкішний вінок із рути і барвінку, що над ним світять заплакані золоті зорі...

Поема жалю і смутку, краси і неволі...

(71 слово)

(С. Васильченко)

Соловейки

Хто бував на Україні? Хто бував, той нехай згадає, що там скрізь білі хати у вишневих садках, і весною там дуже гарно, як усі садочки зацвітуть і усі соловейки защебечуть. Стільки соловейків тоді щебече — і злічити, здається, не можна.

Одного разу трапилося мені заночувати на селі, у маленькій такій хатці у вишневому садочку. Приїхали ми пізно і зараз спати полягали. На селі хутенько, як сонечко закотилось, помовкли голоси і рух усякий припинився. Але соловейки не дали нам спати.

(79 слів)

(Марко Вовчок)

Історія народної вишивки на Україні

Вишивка — поширений вид декоративно-прикладного мистецтва, в якому узор та зображення виконується ручним або машинним способом на різних тканинах, шкірі, повсті тощо. Вишивають лляними, бавовняними, шовковими, вовняними нитками, а також бісером, перлами, коштовним камінням, лелітками.

Цей вид мистецтва виник давно — корені його сягають у глибину віків.

Вишиванням на Україні займалися майже виключно жінки. Для цієї роботи використовувалася кожна зручна нагода: досвітки та вечорниці. Дівчата збиралися довгими осінніми та зимовими вечорами і вишивали.

(77 слів)

(М. Степан)

Український рушник

Рушник можна порівняти з піснею, витканою чи вишитою на полотні. Без рушника, як і без пісні, не обходяться народження, одруження людини, ювілейні урочистості.

Ознакою охайності, працьовитості кожної господині є прибрана хата і чистий рушник напохваті. По всій Україні поширений звичай накривати рушником хліб на столі. Ним накривали і діжу після випікання хліба, ставлячи її під образами на покуті. Дарунковими рушниками перев'язували кумів і гостей, запрошених на зорини.

Гарний був звичай використовувати рушник на будівництві житла. Його вішали вгорі, у кутку, коли стіни були вже зведені.

(77 слів)

(Л. Орел)

Криниця

Криниця вважалася здавна чимось святим, споконвіку символізувала достаток, людську доброту, щирість, привітність. Наші предки вміли шукати, де добре б'є джерело, щоб і в посушливе літо криниця не міліла.

Над криницею будують дашки, приладнують ручки, жолобки, цямрини для того, щоб оберігати криницю від забруднення. Щоб вода не псувалася, опускають на дно криниці срібний предмет, бо срібло вбиває мікроби.

Криниці — це світла пам'ять про тих, хто відійшов навечно, це чисте джерело наших душ. Цей домашній оберіг об'єднує покоління, адже криниці копали діди, батьки...

(82 слова)

(Із журналу)

Сиві полини

Чи бачили ви, як після нагрітого сонцем дня стає над полянами сивий дим і млосний чад пливе над степом?

Сивий дух полинів проникає щемом у груди. Хто вдихне його, стане ніби дужим від полинового сну і цвітіння, від сивого диму...

О полини, сиві полини! Хто посіяв вас на землі нашої? Чи вас посіяли по степах неораних прадавніх скіфи? Щовесни проростають з кореня буйним зелом полини, цвітуть золотисто-

сивою гіркотою серед літа і осипаються пізньої осені дрібненьким темним насінням.

(80 слів)

(За І. Цюпою)

Сосна

Сосна — дуже витривале дерево. Воно може рости як на піщаному ґрунті, так і в горах, на скелях, в сухих степах і в заболочених низинах. Вічнозелена сосна добре переносить і північний холод, і південну спеку.

У сосновому лісі можна зустріти багатьох звірів і птахів.

Серед товстих соснових сучків білки влаштовують гнізда. Тут дощ їх не мочить.

Дятли прилітають за насінням, добувають соснові шишки, скидають їх вниз.

Взимку в сосновий молодняк заходять лосі погрітися. Дерева одягнуті глицею і не пропускають холодного вітру.

(80 слів)

(Ю. Єлін)

СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА. ЧАСТИНИ МОВИ

ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛІВ

Пояснювальні диктанти

Поясніть значення виділених слів.

1. Веселка — *дугоподібна* різнокольорова смуга на небі, яка з'являється внаслідок *заломлення* сонячних промінів у краплинах дощу; райдуга.

Червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий.

Запам'ятайте речення, щоб знайти кольори веселки та їх порядок:

Чарівниця Осінь Жар-птицю зазиває бабин сад фарбувати.

(І. Калинець)

2. Наче *кетяги* калини,
Що красиві й без прикрас.

Ми — малята України,
Господи, помилуй нас.

(І. Чернецький)

3. *Місто слави* — Севастополь,
А корисне — Сімферополь, —
І медове — Мелітополь,
Маріуполь — *град* Марії,
Нікополь — про славу мріє...
Кий, і Лев, і Житомир, Чернігів —
Імена їх народ наш зберіг.
Скільки назв лише з коренем «слав»:
Борислав, Берислав, Ізяслав...
Вже нема в Україні Олтави,
Та живе і квітує Полтава.
Річку Харків чи й знайдеш на карті,
Та відоме усім місто Харків.

(А. Свашенко)

4. На початку осені зацвітає *бузковий верес*. За назвою цієї рослини українці, поляки, білоруси назвали перший місяць осені: *вересень* — *вжесень* — *верасень*.

Творчі диктанти

Розгадайте чайнворд.

Чайнворд (слово-ланцюжок) — гра-задача, у якій послідовно розташовані клітинки заповнюються так, щоб відгадувані слова утворили ряд, де остання буква попереднього слова є першою буквою наступного слова.

1					2						3							4									5								
---	--	--	--	--	---	--	--	--	--	--	---	--	--	--	--	--	--	---	--	--	--	--	--	--	--	--	---	--	--	--	--	--	--	--	--

1. Старовинний зимовий одяг. (*Кожух*.)
2. Поширений масовий народний танок, учасники якого ходять по колу з піснями. (*Хоровод*.)
3. Будинок. (*Дім*.)
4. Предмет, яким розтирають у макітрі мак, сир. (*Макогін*.)
5. Прикраса з коралів, перлів, яку жінки носять на шії. (*Намисто*.)

Доберіть і запишіть спільнокореневі слова до слова *адреса*.

Запишіть одним словом.

Площадка для зльоту, посадки літаків —

Товариство, гурт, громада —

Прилад для визначення сторін світу —

ІМЕННИК

СИНОНІМИ, АНТОНІМИ. БАГАТОЗНАЧНІСТЬ СЛІВ

Пояснювальні диктанти

Підкресліть слова, що пишуться однаково, але називають різні предмети.

1. У Тамари руса коса.
У Данила гостра коса.
2. У норі сидять лисички.
У лісі ми збирали лисички.
3. У пташки красиве перо.
Раніше для письма потрібне було перо.
4. На дворі світить сонечко.
Сонечко — це корисна комаха.
5. Череда — корисна лікарська рослина.
Череда корів ішла селом.
6. У півня червоний гребінь.
Тринка взяла гребінь і розчесала волосся.
7. У Наталки нова ручка.
На дверцятах зламалася ручка.

Підкресліть синоніми.

Мова

Ой, яка чудова українська мова!
Де береться все це, звідкіль і як?
Є в ній ліс, лісок, лісочок,
Пуща, гай, діброва.
Бір, перелісок, чорноліс.
Є іще й байрак.
І така ж розкішна і гнучка, як мрія.

Можна звідкіля і звідки.
 Можна і звідкіль.
 Є у ній хурделиця, віхола, завія.
 Завірюха, хуртовина, хуга, заметіль...
 (О. Підсуха)

До виділених іменників доберіть антоніми.

В *землі* віки лежала мова
 І врешті вибилась на *світ*.
 О мово, *ночі* колискові!
 Прийми мій радісний привіт.
 Навік пройшла пора безславна...
 Цвіти і сяй, моя державна...
 (О. Олесь)

До виділених іменників доберіть синоніми.

Рідна мова — це *музика* й малювання, це все духовне життя людини. Мова — втілення душі. Чим багатша *думка*, тим багатша мова.

Мова — генетичний код нації, її *культури*, самобутності.
 Мова — це *доля* нашого *народу*, і вона залежить від того, як ревно ми всі плекатимемо її.

(О. Гончар)

РІД ІМЕННИКІВ. ЗМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ЗА ЧИСЛАМИ

Коментовані диктанти

Визначте число іменників.

1. Любіть Україну всім серцем своїм
 І всіми своїми ділами!
 (В. Сосюра)

2. Людяність, краса, народ, Україна — це були улюблені теми розмов Коцюбинського.

(Максим Горький)

3. Все навколо: дерева, птахи, люди — сповнене весняної, дружної, нестримної сили.

(В. Собко)

4. І той любов'ю повниться до світу,
Хто рідну землю має під собою.
(*М. Вінграновський*)
5. У неправди вік короткий: правда не дає їй довго жити.
(*Прислів'я*)

Визначте рід іменників в однині.

1. Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
Як їх почує!
(*Т. Шевченко*)
2. Як парость виноградної лози, плекайте мову!
(*М. Рильський*)
3. Слово — зброя. Як усяку зброю, його треба чистити й доглядати.
(*М. Рильський*)
4. Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ.
(*К. Ушинський*)
5. Хто не любить своєї рідної мови, солодких святих звуків свого дитинства, не заслуговує на ім'я людини.
(*Г. Гердер*)
6. Ми любимо працю, любимо мир, ми любимо Вітчизну.
(*Н. Забіла*)
7. Ми садили ліс у полі:
І дубочки, і тополі, і осику,
І ліщину, і червону горобину.
(*М. Стельмах*)

Визначте рід іменників в однині.

З давніх-давен народ над усе цінив хліб, сіль і честь. Хліб — то багатство, достаток, сіль — то гостинність і щирість, а честь — то людська гідність, за яку предки наші стояли, навіть не маючи ані шматка хліба, ані дрібка солі. І нам заповідали стояти на тому.

(*Д. Прилюк*)

Вибіркові диктанти

Випишіть іменники у дві колонки: однина — множина.

1. Батьківщина — це твій дім, твої рідні, школа, твій народ.
Батьківщина — це поля й луки, моря і річки, снігові рівнини і високі гори.

(З «Барвінку»)

2. Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.
Сім'я вечерея коло хати,
Вечірня зіронька встає,
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Та соловейко не дає.

(Т. Шевченко)

Творчий диктант

Доберіть відповіді зі слів для довідки. Поставте їх у форму множини.

1. Як називається скляний ящик для риб?
2. Як називають складну машину, яка косить, молотить, віє?
3. Як називають пташку, яка співає високо в небі?

Слова для довідки: *комбайн, акваріум, жайворонок.*

ПОЧАТКОВА ФОРМА ІМЕННИКІВ

Вибіркові диктанти

Випишіть іменники. Запишіть їх у початковій формі (Н. в., одн.).

1. Він був сином мужика і став князем у царстві духа. Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури.
Доля переслідувала його в житті, скільки лиш могла, та вона не зуміла перетворити золото його душі на іржу, ані його любові до людей у ненависть і погорду.

(І. Франко)

2. Я носила воду із річки,
Поливала наші порічки.
Розцвітали кущики рясно,
Поспівали ягоди вчасно.

(П. Воронько)

3. Весняний місяць травень радує всіх свіжою зеленню, дзвінкими піснями птахів. Початок травня — час цвітіння вишні, груші, яблуні. Над квітами цілісінький день гудуть бджоли. У садах співають солов'ї. На кінець місяця в багатьох гніздах з'являються пташенята. На колгоспних ланах колоситься озиме жито.

(П. Панч)

ВІДМІНКИ ТА ВІДМІНКОВІ ЗАКІНЧЕННЯ ІМЕННИКІВ

Творчі диктанти

Складіть речення. Вживайте іменники у формі відповідного відмінка.

1. Земля, сніжок, на, падав, легкий.
2. Двір, хуртовина, кучугури, сніг, у, намела, шкільному.
3. Працювали, діти, весело, повітря, на, свіжому.

Запишіть, розкриваючи дужки. Визначте відмінок іменників.

1. Без належної (дисципліна) не може бути успішної (праця).
2. Не читай (книжка) під час їжі.
3. У вирії наші (пташка) пісень не співають, (гніздечко) не мостять, а тільки живляться.

Складіть речення і запишіть оповідання. Визначте відмінок іменників.

Весна

1. Прийшла, ось, тепла, весна, і.
2. Брунька, на, гілка, скоро, набубнявіли.
3. Птахи, теплих, з край, летять.
4. Небо, чисте, синє, стало.
5. Сонце, яскраво, світить.

Запишіть іменники у формі відповідного відмінка. Відгадайте загадки.

1. Стоїть хлопчик (*під чим?*) під (пеньок), накрив (*що?*) (голова)
(*чим?*) (брильок).

(Гриб.)

2. (*У чому?*) У (ліс) родилася, (*у чому?*) в (майстерня) робилася,
а (*в чому?*) в (рука) плаче.

(Скрипка.)

3. Не розбивши (*чого?*) (горщик), не з'їси (*чого?*) (кашка).

(Горіх.)

Коментовані диктанти

Визначте відмінок іменників.

1. Слово, чому ти не твердая криця,
Що серед бою так ясно іскриться?
Чом ти не гострий, безжалісний меч,
Той, що здійма вражі голови з плеч?

(Леся Українка)

2. В словах ні іржі, ні олжі
не любить мова жива.
Бо мова — це пісня душі,
покладена на слова.

(Д. Білоус)

3. Найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування.

(Панас Мирний)

4. Мова — це великий дар природи, розвинутий і вдосконалений за тисячоліття... У кожного народу своя мова. Це великий скарб, який треба шанувати, берегти і розумно збагачувати...

(К. Кропива)

5. Мужай, прекрасна наша мово, живи, народу віще слово, цвіти над нами веселково, як мир, як щастя, як любов.

(М. Рильський)

Прислів'я та приказки

1. Мудрий не все каже, що знає, а дурний не все знає, що каже.
2. Слово — не стріла, а глибше ранить.
3. Гостре словечко коле сердечко.
4. Більше діла, менше слів.
5. Хто мовчить, той двох навчить.
6. Слово — не полова, язик — не помело.
7. І від солодких слів буває гірко.
8. Добре слово варте завдатку.
9. Наука в ліс не веде, а з лісу виводить.
10. Колос повний до землі гнеться, а пустий угору дереться.
11. Не перо пише, а розум.
12. Слово та розум — краса людини.
13. За рідний край — хоч помирай.

Зорово-слуховий диктант

Загадки

1. Є шапка, але немає голови; є нога, але без черевика.
(Гриб.)
2. Літом одягається, а на зиму одержі цурається.
(Дерево.)
3. Живе один батько і тисячі синів має, всім шапки справляє,
а собі не має.
(Дуб і жолуді.)
4. Всі пани скинули жупани, а один пан не скинув жупан.
(Листяні дерева і сосна.)
5. Реве віл на сто гір, на сто країв, на сто потоків.
(Грім.)
6. Під одним ковпаком сімсот козаків.
(Мак.)
7. Сімсот воріт, та один вхід.
(Невід.)
8. Шість ніг, дві голови, один хвіст, чотири ока, два носи.
(Вершиник на коні.)

ЖІНОЧИЙ РІД. РОДОВИЙ ВІДМІНОК

Творчі диктанти

Складіть і запишіть речення, вживаючи подані іменники з прийменниками *до, біля, з, навколо* у формі родового відмінка.

Яблуня, верба, школа, криниця.

Іменники в дужках поставте у форму родового відмінка.

Біля (хатина) росте червона калина.

У полі біля (криниця), як вийти за село, росте кущ (калина).

Запишіть іменники у формі родового відмінка. Складіть з ними декілька речень.

Земля, пісня, школа, парта, хвилина, перерва, вулиця.

ЖІНОЧИЙ РІД. ДАВАЛЬНИЙ ТА МІСЦЕВИЙ ВІДМІНКИ

Пояснювальні диктанти

1. Давайте ж бо митись, купатись
у ночвах, у мисці, у ванні,
і в річці, і в бані.

(К. Чуковський)

2. У полі при долині, як вийти за село,
в живій криниці б'ється прозоре джерело.

(М. Сингаївський)

3. Мама купила донечці книжку, а донечка подарувала мамі
квіточку.

Підкресліть іменники у формі давального відмінка.

Що кому сниться

Сниться полю дощик,
Картоплині горщик,
А відерцю сниться
Копанка-криниця.
Сонце сниться вітам,

Хатці сниться брама,
А маленьким дітям
Сниться їхня мама.

(В. Крищенко)

ЖІНОЧИЙ РІД. ОРУДНИЙ ВІДМІНОК

Коментовані диктанти

1. Діти! Гордіться своєю Батьківщиною, цінують все, що завойовано для вас боротьбою і працею старших поколінь.

(З газети)

2. Тече вода з-під явора
яром на долину.
Пишається над водою
червона калина.

(Т. Шевченко)

3. Мороз всі вікна заплете
льодком, як павутинкою.
До нас снігуронька прийде
з веселою ялинкою.

(А. М'ястківський)

Прийшла зима

Повітря дихало зимою.
Над полем синьою дугою
Широке небо простяглось.
Не так і дише, як весною,
Не так і високо стоїть,
І не таким блискучим світлом
Його вінок ясний горить.
Замовкла річка під горою,
На зиму стала відпочить,
Укрилась ковдрою скляною...

(Я. Щоголів)

Пояснювальні диктанти

Поясніть правопис іменників жіночого роду у формі орудного відмінка.

1. Любов до Батьківщини починається з любові до матері.
2. Вітаміни відіграють велику роль у здоров'ї людини. Відсутність вітамінів викликає загальне ослаблення, низьку працездатність. Завжди слід пам'ятати про зелень. Багаті на вітаміни яєчні жовтки, м'ясо, молоко, часник, цибуля.

Визначте відмінок іменників жіночого роду. Поясніть їх правопис.

1. Батьки учать своїх синів мужності і сміливості.
2. Діти з радістю почули звістку про екскурсію.
3. Спортсмени з гордістю одержали нагороди.
4. Ми милувались молодю зеленню на деревах.
5. Кращі учні виступили з доповіддю про квіти.

Поясніть вживання апострофа в іменниках жіночого роду.

1. Хліб пахне любов'ю трударів.
2. Учні з довір'ям ставляться до свого вчителя.
3. Червоні вишні полум'ям горіли на деревах. Земля під ними червоніла, немов полита свіжою кров'ю. *(За М. Коцюбинським)*
4. І сьогодні всі народи з хвилюванням читають твори Тараса Шевченка, з любов'ю і повагою вшановують його пам'ять.
5. Пташка красна своїм пір'ям, а людина знанням. *(Прислів'я)*

Творчі диктанти

Запишіть іменники у формі орудного відмінка.

1. Сталь, відповідь, пристань, ніч, піч, сіль, доповідь, зелень, кров.
2. Поміч, пам'ять, річ, повинь, гусінь, мідь, міль, матір.
3. Любов, тінь, молодь, радість, юність, постать, подорож.

Запишіть подані іменники у формі орудного відмінка. Складіть з ними декілька речень.

1. Мідь, ніч, зелень, сіль, сталь, відповідь.
2. Радість, повість, могутність, готовність, сміливість, вірність, гордість.
3. Кров, любов, матір, верф.

Попереджувальний диктант

А мова — як море

Мово рідна! Ти нескінченна, могутня, глибока.
 У тобі мудрість віків і пам'ять тисячоліть, і зойк матерів
 у годину лиху...
 У тобі, мово, неосяжна душа народу — його щирість, радощі
 і печаль, його труд і піт, і кров, і сміх, і безсмертя його...
 Люблю зажуру пісень твоїх і музику слів твоїх.
 Твердине моя, і захисток, і гордість, і розрада в годину
 смутку. Люблю твою ніжність, ласкавість, лагідність...
 Ти є Правда, Добро і Краса нашого народу.

(За С. Плачиндою)

ЧОЛОВІЧИЙ РІД. ДАВАЛЬНИЙ І МІСЦЕВИЙ ВІДМІНКИ

Творчі диктанти

Поставте іменники у форму давального та місцевого відмінка.

Кінь, день, промінь, трактор, комбайн, школяр, будинок.

Складіть і запишіть речення з іменниками *ліс, колос, лист* у формі давального та місцевого відмінка.

Запишіть словосполучення у формі давального та місцевого відмінка.

Вірний товариш, охайний учень, радісний настрій.

Пояснювальний диктант

1. Лисиця живе в лісі.
2. Хліб лежить на столі.
3. І на тім рушникові оживе все знайоме до болю. (А. Малишко)
4. Тато подарував синові ковзани.
5. У лузі при дорозі зацвіла калина.
6. Нашому класу підійшла черга ремонтувати підручники.
7. Хлопчик приніс коневі сіно, а дівчинка дала котику молочка.

ЧОЛОВІЧИЙ РІД. ОРУДНИЙ ВІДМІНОК

Творчі диктанти

Поставте іменники у форму орудного відмінка.

Колір, прапор, школяр, ясен, клен, день, календар, хліб, колос, похід.

Допишіть закінчення іменників у формі орудного відмінка.

Кот..., лист..., будинк..., сніг..., ліхтар..., дух..., кон... .

Пояснювальний диктант

1. Ізумрудом іскриться м'яке ніжне листя липи. Чудовим ароматом квітучих лип наповнене повітря. Могутнім богатирем стоїть посеред галявини величезний дуб.
2. Барвистим килимом простелилися поля.
3. Під гаєм в'ється річечка.
4. Хай над нашим краєм пісня радісна звучить.
5. Сонце з'явилося над горизонтом.

Вибірковий диктант

Той хоче стати капітаном, той космонавтом будь...
 Я теж подумав: ким я стану? Яку мені обрати путь?
 Звичайно лікарем би добре... або артистом — слава й честь!
 Чи прикордонником хоробрим...
 А можна інженером стати, учителем — дітей учить,
 Складних наук їх навчити й науки головної — жить.

(О. Орач)

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ У МНОЖИНІ

Пояснювальний диктант

Визначте відмінок іменників у множині.

Мандри по музеях і соборах, капелах і галереях почалися з першого дня приїзду. Каміння темнуватих вузьких вулицок дихало пам'яттю тих, хто жив і творив у цьому місті протя-

гом багатьох віків: Данте, Боккаччо, Петрарка, Мікеланджело, Леонардо да Вінчі...

А ось дорозі імена близьких нам людей: Чайковський і Гоголь, Блок і Достоевський, Репін і Васильєв.

(О. Сизоненко)

Додатковий матеріал до теми «Відмінки іменників»

Це ж як вірш!

Є ще люди сонні, наче сови,
а глухі до слова — це найгірш,
ти до рідної прислухайсь мови,
прокажи відмінки — це ж як вірш!
Називний питає: *хто ти? що ти?*
Хоче він про наслідки роботи
і про себе чути лиш похвали,
щоб тебе як приклад називали.
Родовий доскіпує свого —
хоче знати він: *кого? чого?*
І про тебе знать, якого роду,
що немає роду переводу.
Все давальний дасть — не жаль йому,
але хоче знать: *кому? чому?*
Знать про тебе, гожого на вроду,
що даєш і ти своєму народу.
У знахідного свої потреби,
він — *кого? і що?* — питає в тебе,
і кого ми всі за друзів маєм,
і що друзі роблять нам навзаєм?
А орудний хоче знать: *ким? чим?*
У труді орудний разом з ним.
Хоче знать, що здатний ти утнути?
Чим ти станеш? Ким ти хочеш бути?
А місцевий — *де? в якому місці?*
Хоче знати — у селі чи в місті?
Клична форма кличе всіх навколо:
гей, Іване, Петре чи Миколо,
ви не будьте сонні та байдужі —
у житті нема нічого згірш.

Рідна мова! В ній слова — як ружі,
а самі відмінки — наче вірш.

(Д. Білоус)

Родовий відмінок.

Як приємно вчить самому

Як приємно вчить самому:
ось відмінюю слова.
Але раптом в родовому
натикаюсь на дива:
клюква — клюкви, буква — букви,
ручка — ручки — бачу скрізь,
крім закінчення, всі букви
в родовому збереглись.
Та стривайте на хвилинку —
інші я беру слова.
Що тут мова витіва
в тому самому відмінку:
поршень — поршня, вітер — вітру,
шершень — шершня — е нема!
Мовну витівку нехитру
я помітив недарма.
То сама диктує мова:
не під наголосом е
випада при зміні слова —
мовне правило таке.
Тепер маленьке вам завдання:
придумайте слова, що в них
є приклади невідпаданя
і випадання голосних.

(Д. Білоус)

Вільні диктанти

По волосинці

Весняного дня бабуся повела внука Петрика до лісу. Він був ледачкуватим хлопчиком. Бабуся дала йому нести вузлик з їжею й водою. Петрикові вузлик здавався важким. Бабуся понесла їжу сама.

У лісі сіли відпочити. До куща прилетіла маленька пташка. У дзьобику вона принесла волосинку. Петрик побачив велике волосяне гніздо. Пташка швидко летіла до гнізда, щоразу приносила по волосинці.

— Бабусю, невже вона по волосинці носила й збудувала таке велике гніздо?

— Так. Це працююча пташка.

— Бабусю, я нестиму з лісу ваше пальто...

(За В. Сухомлинським)

Втрачений день

В одного батька троє синів — маленьких хлоп'ят. Ввечері батько питає хлопчиків:

— Розкажіть, як ви сьогодні прожили день.

Юрко відповів:

— Я сьогодні посадив дерево.

Батько сказав:

— Ти добре прожив день.

Микола відповів:

— Я зайчика намалював.

— Ти теж добре прожив день, — сказав батько.

Петрик відповів:

— Я сьогодні в м'яча грав і морозиво з'їв.

— У тебе сьогодні втрачений день, — сказав батько.

(За В. Сухомлинським)

Пояснювальні диктанти

Фіалка

Дивовижний, незрівнянний за своєю ніжністю запах фіалки й приємне поєднання лілового забарвлення квітки із соковитою, яскравою зеленню листя з давніх-давен зробили маленьку фіалку улюбленицею людини.

Як оповідає східна легенда, фіалка виникла із вдячних сліз Адама, коли архангел Гавриїл приніс йому на острів Цейлон радісну звістку, що Господь простив йому гріхи.

Інша легенда свідчить ось що. Дочка Зевса й Церери Прозерпіна в небесному гаю збирала фіалки. Несподівано Плутон викрав її. З переляку Прозерпіна випустила з рук зірвані нею

квіти на землю... Ось від тих фіалок і народилися квіти, що ростуть у нас і донині.

(М. Золотницький)

Тюльпан

Перші відомості про цю чарівну квітку ми зустрічаємо в перських джерелах.

У цій країні їй дали назву «Дюльбаш» — турецька чалма.

Про розкішний східний тюльпан існує ось яка легенда.

У золотистому, щільно зімкнутому бутоні певний час перебувало людське щастя, і ніхто не міг дістатися до нього: йшли до тієї квітки і старі, й молоді, здорові й каліки, багаті і бідні... Та все марно — щастя не давалось до рук. Раптом маленький хлопчик, побачивши квітку, дзвінко сміючись, кинувся до неї.

Тієї ж миті бутон розкрився.

Пора нашого дитинства — єдина пора нашого справжнього щастя, — стверджує легенда.

(За М. Золотницьким)

День матері

У багатьох країнах світу, а тепер і в Україні другої неділі травня святкується День матері. Найтеплішими словами й найкращими подарунками вітайте своїх мам і бабусь. Бо мама — то весь світ для кожної дитини. Перше мамине слово, колискова пісня, рідна земля — усе від мами. З мами починається усе на цьому світі. Мама і зрозуміє, і розрадить, і приголубить, і навчить.

Народна мудрість учить шанобливо ставитися до матері — Берегині роду.

А без роду — не буде й народу. Любімо й шануймо наших матусь!

(Із журналу)

Попереджувальні диктанти

Хліб

Принесли хліб. На столі поклали. Пахучий, теплий ще. Із шкоринкою золатою. Це від вогню позолота в нього.

Та не тільки від вогню. Золоте зерно на борошно мололи.
А зерно в золотому колосі на стебліні золоченій гойдалося,
срібною росою вмивалося. Золоте проміння сонячне в себе уві-
брало. Від сонця позолота в хліба.

Та чи тільки від нього?

Золоті роботящі руки зерно у ріллю посіяли...

І лежить на столі хліб теплий, пахучий. Лежить ясний, як сонечко.

(Т. Коломієць)

Маргаритка

(*Легенда*)

Розповідають, що Пресвята Богородиця, бажаючи порадувати маленького Ісуса, вирішила подарувати йому серед зими вінок живих квітів. Але не знайшла жодної живої квітки. Вона зробила їх із шовку. Виготовляючи їх, Богородиця не раз колола свої пальці голкою. Краплини крові подекуди забарвили ті нитки у червонуватий або рожевий колір. Квіти ці так сподобались маленькому Ісусу, що він зберіг їх як коштовність. А весною посадив їх у землю і поливав. Сталось диво — ожили штучні квітки і розрослись по всій землі.

(М. Золотницький)

Древній Київ

Давній народ, який оселився над Дніпром, називався полянами. Жили поляни родинами і мали своїх князів. Були серед них три брати: одного звали Кий, другого — Щек, третього — Хорив. І була в них сестра Либідь. Поселився Кий на одній горі. Щек — на другій, що тепер зветься Щекавицею. А Хорив — на третій горі. Від нього вона називалася Хоревницею. Збудували брати місто і на честь старшого брата назвали його Києвом. Навколо міста росли ліси, дрімучі бори. А в місті жили люди працьовиті.

(Н. Забіла)

Контрольні диктанти

Квіти в українському вінку

Символом нескореності вважають квітку деревію. А барвінок — символ життя.

Безсмертник дарує здоров'я нашому роду людському. Цвіт вишні та яблуні — символи материнської любові.

Мальва — оберіг нашої оселі. А любисток і волошки — символ людської відданості.

Ромашка у віночку приносить здоров'я, доброту та ніжність. Є у віночку кетяги калини, є хміль — символ гнучкості й розуму. Всього в українському віночку 20 квіток, кожна — лікар, оберіг. Плести віночки — це ціла наука і дійство.

(72 слова)

(*О. Кириченко*)

Лілея

Світанок. На озері тиша — ні вітру, ні хвилі. Вода, мов дзеркало. А посеред того дзеркала чудесні білі лілеї, з повними красивими бутонами, з круглим листям — лататтям...

Цю чарівну квітку завжди любила молодь. У Давній Греції її вважали символом краси. Юні дівчата плели з лілей гірлянди, прикрашали ними волосся й свої туніки.

Чарівна водяна лілея, як стверджує одна грецька легенда, виникла з тіла прекрасної німфи, котра загинула через кохання й ревності до Геркулеса. Наукова назва лілеї — німфея.

(77 слів)

(*М. Золотницький*)

Український віночок

Український віночок — не просто краса, а й оберіг, «знахар душі», бо в ньому є така сила, що біль знімає, волосся береже.

Впліталася до віночка багато квітів: ружа, калина, безсмертник, деревій, незабудки, чорнобривці, любисток, волошки, ромашки.

Найпочесніше місце належало деревію. Ці дрібненькі білі квіточки здалека нагадують велику квітку, її називають у народі деревцем. Коли квіти перецвітають, вітер розносить насіння далеко-далеко.

Та де б не проросла ця рослинка, вона завжди цвіте. Це символ нескореності.

(76 слів)

(*О. Кириченко*)

Троянда

Троянда — цариця квітів. Її любили, перед нею схилялись, її оспівували з давніх-давен. Про неї створено стільки переказів.

Найперші відомості зустрічаємо в давньоіндуських переказах. В Індії навіть існував закон, котрий дозволяв кожному, хто приносив цареві троянду, просити в нього всього, чого тільки зажадає.

Браміни прикрашали нею храми, нею вистилали шлях, по якому під час урочистостей несли зображення богів. Трояндою уквітчували палати вельмож, сплачували данину й царські податі.

Її запах вважався в Індії таким приємним, що в садах уздовж доріжок влаштовували рівчаки з трояндовою водою.

(84 слова)

(*М. Золотницький*)

Барвінок

Барвінок мав широке визнання у багатьох народів. Через свій прекрасний синій колір був навіть суперником незабудки. Його вважали провісником весни. Блискучо-зелене тверде листя не гинуло від холоду й зимою і під снігом зберігало свій колір. Незабаром квітку перенесли з лісу в сади як символ радісної життєвої сили.

Людина споконвіку прагнула залишитись молодою, радісною і щасливою, тож почала приписувати барвінкові особливу чарівну силу. Дехто вважає, що барвінок відганяє всіляку нечисть. Називають барвінок вічнозеленим.

(74 слова)

(*М. Золотницький*)

Степ

Степ квітував! Незайманий, звіку не ораний, високотравний, степ ніс у собі щось своє, неповторно степове — оту шовкову ласкавість, оте ніжне, замріяне, дівоче...

Благословенна тиша навкруги. Лише зашерхоче десь суха зелена ящірка, бризнуть із-під ніг коники та жайворонки дзюркочуть у тиші. Здається, співає від краю до краю саме повітря, співає марево. Йти б отак і йти серед цієї тихої задумливої краси. Сягнути б аж туди, де небо торкається землі, де має бути велике синє море з чайками.

(79 слів)

(*За О. Гончарем*)

Це все хвойні

Сосна, ялина, кедр... Упізнати хвойні дерева легко. Майже всі вони — вічнозелені. Замість листя на них — голочки, глиця (хвоя).

Глиця буває різна. В одних дерев вона тверда і колюча. В інших — м'яка, мов трава. Буває глиця довга, як спиці для в'язання, й така ж товста.

Зелені хвойні — ті ж листочки, лише незвичайної форми. Немає у хвойних дерев і звичайних квіток. Це рослина з шишками. У шишках міститься насіння, з якого виростають молоді деревця.

(75 слів)

(Ю. Єлін)

Про Київ

...І сьогодні Київ зачаровує людей красою золотoverхих храмів, архітектурою будинків і мостів. Але тобі варто знати, що дуже багато пам'яток старовини не збереглося до наших днів. Колись такі прекрасні київські річки, як Либідь, Почайна, Дарниця, вже давно не милують людей своєю красою...

Найкрасивіша вулиця Києва — Хрещатик. Широкий, просторий, із зеленими алеями каштанів. Хіба можна повірити, що там у давнину був глибокий яр, а навколо шумів густий ліс? Яр цей називався Хрещатим. Від його назви пішла назва вулиці.

(79 слів)

(Із журналу)

Зажинки

Зажинки, або свято першого снопа, — урочистий обряд початку жнив. Вийшовши у поле, на зажинки, господиня розстеляла скатертину або рушник із хлібом-сіллю та свічкою. На узбіччі вона зупинялася, тричі кланялася ниві, промовляючи: «Дай, Боже, легко почати, а ще легше дожати». Косити починав найповажніший у селі чоловік у так звані «легкі» дні: вівторок, п'ятницю. Перший сніп ставили у хаті на почесному місці під образами — на покуті. Обмолочувався він окремо. Зерна з нього святити у церкві. Соломою першого снопа годували корів, щоб не хворіли.

(83 слова)

(Зі зб. «Українські народні свята»)

Волошка

Якщо мак прикрашає хлібні ниви півдня, то їхня окраса на півночі — волошка. Чарівна, синя, як небо півдня, квіточка ця — необхідна приналежність і вірна супутниця житнього поля. А ще волошка іноді стає учасником деяких народних свят, пов'язаних з хліборобством. Вона бере участь у цікавому обряді «водити колос».

Так називається хід на засіяні поля, коли перед Трійцею жито починає колоситися.

Інше свято, де також присутня волошка, має назву іменинного снопа. Воно відбувається наприкінці літа, коли жито, ячмінь та пшениця достигли.

(81 слово)

(*М. Золотницький*)

Цілюща сила іванівських трав

На свято Купала, в день літнього сонцестояння, велику силу мають вогонь і вода, а ще більшу — дерева, зілля, трави. За народними повір'ями, саме цієї чарівної ночі розквітає раз на рік диво-квіткою папороть, і можна знайти таємничу розрив-траву, що на скарби вказує.

А інші трави — материнка, звіробій, ромашка, подорожник, трава суниці — о цій порі дійсно найбільшу силу мають. Повсюди по Україні рекомендувалося збирати рослини на свято Купала. Їх називали в народі іванівськими травами.

(78 слів)

(*Г. Золотнюк*)

Усе в лісі співає

Весною ми пішли до лісу. Зійшло сонце, подихнув легенький вітерець, усі дерева в лісі заспівали. Кожне співало свою пісню.

Береза співала ніжну пісню. Хотілося підійти до білокорої красуні й обняти її.

Дуб співав мужню пісню. Слухаючи дуба, хочеться бути сильними, відважними.

Верба співала задумливу пісню.

Горобина співала тривожну пісню. Від цієї пісні до нас прилинула думка про темну ніч і бурхливу грозу.

Ось які пісні почули ми в лісі.

(73 слова)

(*В. Сухомлинський*)

Обжинки

Ідея глибокого вшанування хліборобської праці лежить і в основі святкування закінчення жнив — обряду «Обжинки». В останній день жнив жінці збиралися на чиємусь лані, в'язали останній сніп. Прикрашали його калиною, квітами, стрічками й урочисто заносили до хати. Яскравим моментом обряду був вибір «царівни» — дівчини або жінки, яка відзначалася під час жнив. На її голову надягали найпишніший вінок із колосся й квітів і супроводжували по всьому селу. На полі залишали перев'язану червоною ниткою жменю нескошеного колосся, поряд з нею — скибу хліба з сіллю і водою.

(84 слова)

(Зі зб. «Українські народні свята»)

Писанки

У всьому світі відомі українські писанки. Вони беруть свій початок від дуже давніх вірувань.

З тієї хвилини, коли на яйце наносився орнамент, це вже було не просте яйце, а свята писанка. Її розписували тільки в доброму настрої. Писанка — символ вічного життя, добра і сонця.

За технікою виконання є писанки (вони виготовляються за допомогою розігрітого воску і писачка) і крапанки. На них віск наносять крапочками. На дряпанці візерунки видряпують.

Розпиши і ти писанку і збережи її на пам'ять.

(78 слів)

(Із «Журавлика»)

Хто як за зубами доглядає?

Про те, що зуби потрібні, знає кожен. Особливо здорові, які не болять.

Перед дзеркалом розгляньте свої зуби. Помітили, як багато між ними нерівностей? У них і затримуються рештки їжі. А це для різноманітних бактерій гарна нагода надовго оселитися в роті. Серед них є шкідливі бактерії — збудники хвороб. Через це потрібно чистити зуби щодня. Тоді вони будуть здорові та міцні.

(64 слова)

(З «Дванадцяти місяців»)

ДІЄСЛОВО

Пояснювальні диктанти

Підкресліть дієслова разом з іменниками, з якими вони пов'язані.

Мамо, настала весна,
квітне верба запашна,
річка в долині синіє.
Мамо, настала весна,
пташечка в полі співає,
пісня її чарівна
сонечко вранці стрічає.

(В. Грінчак)

Загадки-добавлянки

1. Червоненькі намистинки
нанизались на стеблинки.
Подивись на їхні личка
і впізнаєш в них ... (сунічки).
2. Поховались за пеньки
довгоногі хлопчаки
у картузиках руденьких.
Називають їх ... (опеньки).

Хто доня?
(Акровіри)

Мати доні молодій
Огородик наділила.
Розкошує доня мила,
Каже неньці — тісно їй:
«В земляній сиджу коморі,
А коса моя надворі».

(Морква.)

(З народного)

Вибіркові диктанти

Випишіть дієслова. Усно поставте питання.

1. Рости, рости, моя пташко,
Мій маковій цвіте,

Розвивайся, поки твоє
Серце не розбите,
Поки люди не дознали
Тихої долини...
Не цвіти ж, мій цвіте новий,
Нерозвитий цвіте,
Зов'янь тихо, поки твоє
Серце не розбите.

(Т. Шевченко)

2. Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає.

(Т. Шевченко)

3. Я прокидаюся рано —
Й зразу, хоч ще не встаю,
Тільки спросоння погляну,
Бачу матусю свою.
Мати — досвітня пташка,
Здосвіту віч не зімкне,
Ходить по хаті навшпиньки,
Щоб не збудити мене.
Мати — то сонечко рідне,
Сонечко ясне, земне,
Слово її заповітне
Гріє і живить мене.

(І. Гнатюк)

4. Розбуди мене рано, матусю,
Тільки сонечко в небі сяйне,
Королевою травня, я знаю,
Оберуть вони завтра мене!..
Сон міцний мій, сама я не встану,
Заклинаю — поклич голосніш,

Королевою травня, я знаю,
Бути завтра напевне мені!
Ще багато вінків доведеться
Звити зранку, і їх піднесуть
Королеві весни, тож прохаю:
Розбуди, розбуди — не забудь.
Гарно в травні було, моя рідна —
Спогад радісний в душу сійне:
Королевою травня, збулося!
Посадили у квітах мене,
На галявині в зелі веснянім...

(К. Перелісна)

Зорово-слуховий диктант

Загадки

1. Голі поля,
мокне земля,
дощ поливає.
Коли це буває?

(Восени.)

2. Не рубає, не мудрує, а без рук мости будує.

(Мороз.)

3. Сиділа пані в дев'ятьох жупанах; хто побаче, той заплаче.

(Цибуля.)

СИНОНІМИ, АНТОНІМИ

Творчі диктанти

Від поданих дієслів за допомогою різних префіксів утворіть дієслова з протилежним значенням.

Накривати — ..., роззутися — ..., прив'язати — ...,
відчинити — ..., згорнути — ..., намотати — ...,
заходити — ...

До кожного з поданих дієслів доберіть близькі за значенням дієслова і запишіть.

Бігати — ..., думати — ..., кричати — ..., говорити — ...,
працювати — ..., нищити — ..., побороти — ...,
стерегти — ..., клонити — ..., жартувати — ...

Пояснювальні диктанти

До виділених дієслів доберіть синоніми.

Український рушник

Рушник на стіні. Давній звичай. Не було жодної на Україні оселі без рушника. Хай то буде одинока хатина вдови чи тісна багатодітна оселя — всюди *палахкотіли* багатством барв рушники. Хата без рушників, *казали* в народі, що родина без дітей.

По тому, скільки і які були рушники, *створювалася* думка про жінку, її дочок. Ніщо так не *говорило* про жіночу вправність, працьовитість, як ці вимережані рушники.

(В. Скуратівський)

До виділених дієслів доберіть антоніми.

Трійця

Трійця — давнє язичницьке свято на честь розквітлої зелені. Кожна хата прибрана: гілки зелені над дверима і вікнами. У хатах пахне лісом і травами, бо на долівці зілля, букети на вікнах. Люди святкують зелену неділю. Упродовж тижня та зелень буде прихистком для душ померлих, які тепер провідують живих родичів. У ці дні *виходять* з води і гуляють у житах русалки. Тому в полі не *працювали*, а рушаючи в дорогу, *брали* часник і полин, щоб русалка не займала...

(Г. Бондаренко)

Про Богдана Хмельницького

(*Легенда*)

У селі Суботіві жили колись одинокі дід і баба. Дітей у них не було. Одного разу чують вони, що в них коло ґанку *плаче* дитина. Вони *вибігли* і побачили немовля, загорнене в ряднину.

Лежить під хмелем, що оповив ґанок. *Пораділи* дід і баба і *збрали* дитину в хату.

І вирішили:

— Богданом назвемо, бо Бог дав, а що *знайшли* під хмелем, то хай ще й зветься Хмелем, або Хмельницьким.

Так і виріс у них Богдан Хмельницький, а згодом став гетьманом України.

ПРЯМЕ І ПЕРЕНОСНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛІВ

Пояснювальний диктант

Підкресліть слова, вжиті у переносному значенні. Доведіть, що не помиляється.

Грають музиканти — грають промені сонця.

Заснула дитина — заснула діброва.

Пройшли учні — пройшли літа.

Закрався лис — закрався вечір.

Дитина обняла матусю — радість душу обняла.

Дрімає людина — дрімають села.

Сплять маленькі діти — сплять молоді деревця.

Співають дівчата — співають гаї.

Пливе човен — пливе місяць.

Плаче дитина — плаче небо.

НЕОЗНАЧЕНА ФОРМА ДІЄСЛОВА

Вибіркові диктанти

Випишіть дієслова в неозначеній формі.

Словом можна вбити і оживити, поранити івилікувати, посіяти тривогу й безнадію і одухотворити, розсіяти сумнів і засмугтити, викликати посмішку і сльозу, породити віру в людину і заронити зневіру, надихнути на працю і скувати сили душі...

Випишіть дієслова. Поставте їх у неозначеній формі і запишіть поряд.

1. Встала весна, чорну землю сонну розбудила, уквітчала її ряс- том, барвінком укрила.

(Т. Шевченко)

2. Любіть свою і братні мови,
до праці зрощуйте любов,
щоб, як питають: «Ти готовий?»,
сказати чесно: «Я готов!»

(*М. Рильський*)

Хлібороби

Хлібороб в колгоспнім полі
Нам вирощує врожай.
Пшениці шумлять на волі,
Де початок їм, де край?
А їсте ви паляницю,
Калачі смачні їсте —
Не забудьте уклонитись
Хліборобові за те.

(*М. Познанська*)

Творчі диктанти

До поданих іменників доберіть спільнокореневі дієслова в неозначеній формі.

Мир — ..., друг — ..., вечеря — ..., письмо — ...,
обід — ..., стук — ..., праця — ..., зима — ...,
слух — ..., хвиля — ...

До поданих прикметників доберіть спільнокореневі дієслова в неозначеній формі.

Синій — ..., зелений — ..., жовтий — ..., червоний — ...,
веселий — ..., молодий — ..., сивий — ..., міцний — ...,
слабкий — ..., сухий — ...

ЧАС ДІЄСЛОВА

Пояснювальні диктанти

Визначте час дієслів.

1. Сонце гріє, вітер віє, а вода тече.
Наша мати пшениченька
золоту сорочку тче.
А в тій золотій сорочці, як маля,

буде красуватися,
буде усміхатися вся земля.

(Д. Павличко)

2. Ще задивлялись зорі у ріку,
А тато вже на поле поспішав.
Вітався півник з ним: — Ку-ку-рі-ку!
Чи я не пізно, дядьку, вас підняв?
Для мене зовсім це не дивина...
Я хоч малий, а знаю: батько мій
Під зорями встає і засина,
Щоб хліб зростить, як сонечко, ясний.

(Ю. Набока)

3. Шумлять на вітрі явори,
із полем розмовляють.
Піснями жайвори згори
вже землю засівають.
За тракторами йде весна,
у сонці променіє.
А прийде літо — долина
колоссям зажовтіє.

(В. Грінчак)

Творчі диктанти

Випишіть дієслова в неозначеній формі, утворіть від неї форми теперішнього, минулого і майбутнього часу.

1. Треба говорити правильно.
2. Говорити не подумавши, що стріляти без прицілу.
3. Треба старанно добирати слова, щоб краще висловити думку.
4. Що знати — за плечима не носити.

Доберіть дієслова за змістом. Визначте час, число.

1. В житті ... волошки, ... маки.
2. Трава ..., гречка ..., льон ..., пшениця
3. Зозуля ..., голуб ..., соловей ..., ворона

Слова для довідки: туркотить, кує, жовтіє, червоніли, зеленіє, синіє, тьохкає, синіли, каркає, біліє.

Доберіть дієслова за змістом. Визначте час, рід, число.

1. Весною на деревах ... ніжні, зелені листочки.
2. З луку ... чудовий запах квітів.
3. ... на деревах солов'ї.

Слова для довідки: *затюхкали, долинав, з'явилися.*

Вибіркові диктанти

Випишіть дієслова, визначте час.

1. Встала й весна, чорну землю
сонну розбудила,
уквітчала її рястом,
барвінком укрила.

(Т. Шевченко)

2. Як довго ждали ми своєї волі слова,
І ось воно співа, бринить.
Бринить-співає наша мова,
Чарує, тішить і п'янить.

(О. Олесь)

3. Київ — серце України
й найстаріше місто в світі.
Хоч пройшов усякі зміни,
гарний і взимі, і вліті.

(Р. Купчинський)

Загадка

Воно відоме в світі,
Каштани в ньому квітнуть,
Ну, хто з вас здогадається,
Як місто називається?
Будинки тут високі,
Дніпро тече широкий.
Ворота золотії
Стоять, мов чародії.
Віддавна — це столиця,
Столиця-білолиця.

Ну, хто з вас здогадається,
Як місто називається?

(Київ.)

(В. Байкова)

Випишіть дієслова, утворіть від них форму теперішнього часу.

Василь Олександрович Сухомлинський

Жив на світі педагог, учений, письменник Василь Олександрович Сухомлинський. Він дуже любив дітей і написав для них багато оповідань та казок про ласкаве сонечко і м'яку зелену травичку, про працелюбних мурашок і веселого метелика, про зайчика-хвалька та голосистого півника, про ласкаві мамині руки і добру бабусю.

Він писав казки про доброту, бо сам був доброю людиною і дуже хотів, щоб ви, діти, вирости добрими, чуйними, працелюбними, любили тата й маму, рідну домівку. Хай усі книжки Василя Сухомлинського стануть вашими друзями.

(Г. Сухомлинська)

ЗМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ ЗА ОСОБАМИ ТА ЧИСЛАМИ У ФОРМІ ТЕПЕРІШНЬОГО І МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ

Диктанти з обґрунтуванням

Про акуратність

Ми не питаємо тебе, чи прибираєш ти свою кімнату. Ми знаємо: кожен хлопчик і кожна дівчинка можуть покласти свої речі на місце, підмести підлогу, полити квіти, вигуляти собаку. Але ми знаємо хлопчика, який уміє значно більше.

Акуратний той учень, який додержує порядку. Охайно все виконує, ніколи не запізнюється на уроки!

У нього в зошитах немає плям, книжки чисті, обгорнуті.

(Із «Журавлика»)

А кулик намие,
А часчка намиче,
А сорока напряде,

А кочубей витче,
 А білії лебеді
 Та й убільють на воді,
 А білії щукашечки
 Да й помиють рубашечки.

(З коліскової пісні)

Хто любить, той легко вчить

Якщо з українською мовою
 в тебе, друже, не все гаразд,
 не вважай її примусовою,
 полюби, як весною ряст.
 Примусова тим, хто цурається,
 а хто любить, той легко вчить:
 все, як пишеться, в ній вимовляється, —
 все, як пісня, у ній звучить.
 І журлива вона, й піднесена,
 тільки фальш для неї чужа.
 В ній душа Шевченкова, Лесина,
 і Франкова у ній душа.

(Д. Білоус)

Пояснювальний диктант

Визначте особу і число дієслів.

Вовчі хитрощі

Коли вовк іде звичайною ходою або підтюпцем, він акуратно ступає правою задньою ногою в слід своєї передньої лівої ноги, а лівою задньою в слід правої передньої. Тому сліди його кладуться прямим, як шнурочок, рядком. Дивишся на такий рядок і читаєш: «Тут пройшов величезний вовк». От і помилився. Правильно прочитати треба: «Тут пройшло п'ять вовків». Попереду йшла мудра стара вовчиця, за нею — молоді вовченята, за ними — старий вовк. Ступали слід у слід, і так акуратно, що й на думку не спаде, що це слід п'ятох звірів.

(В. Біанкі)

НЕ З ДІЄСЛОВАМИ

Диктант з обґрунтуванням

Практичні поради під час грози

1. Не можна ховатися від дощу під високими самотніми деревами або в скирті сіна чи соломи під час грози.
2. Під час грози не купайтеся!
3. Не знімайте взуття. Мокра шкіра босих ніг — добрий провідник струму.
4. Не лягайте на землю у відкритому степу.
5. Намагайтеся звільнитися від металевих предметів.
6. Не користуйтеся під час грози радіоприймачами!
7. Не розмовляйте по телефону. Це дуже небезпечно!

Вибірковий диктант

Прислів'я та приказки

1. Не б'є, не лає, але й про добре не дбає.
2. І сам не дам, і другому не дам.
3. З чужої біди не смійся.
4. Де сила не візьме, там розум допоможе.
5. Ото на себе не надійся, чужому лихові не смійся.
6. Не хитруй, не мудруй, а чесно працюй.
7. Не роби нікому того, що тобі не мило.
8. Що знаєш, що вмієш — те за плечима не носити.
9. Краще не обіцяти, як слова не здержати.
10. Не учи рибу плавати.

Пояснювальний диктант

Підкресліть *не* з дієсловами.

Чудовий Дніпро

Чудовий Дніпро у тиху погоду, коли вільно і плавно мчить крізь ліси й гори повні води свої...

Дивився і не знаєш, іде чи не йде його велична широчінь.

Прибережні ліси припали разом з польовими квітками до води, схилившись у них, — і не надивляться, і не намилуються світлим образом своїм і посміхаються до нього. В середину ж

Дніпра вони не сміють глянути: ніхто, крім сонця й блакитного неба, не дивиться на нього. Мало який птах долетить до середини Дніпра...

(*М. Гоголь*)

УЖИВАННЯ ДІЄСЛІВ У ПРЯМОМУ І НЕПРЯМОМУ ЗНАЧЕННЯХ

Пояснювальні диктанти

Горобина

Горобина і ялина росли поруч. І тому вони часто перешіптувалися між собою.

Настала осінь. Дихнула прохолодою раз, другий. Пожовкли на горобині листочки, кожний плодик став червоним, а ялинка зовсім не змінилася. Хвоїнки зелені-зелені, а шишки як позолотилися влітку, такими й залишилися. Ялинка дивилася на свою подругу й милувалася нею.

Налетів буйний вітер і почав зривати листя з горобини. А ялинка не злякалася вітру. Настовбурчила свої голочки, поколола вітер. Не злякалися його і плодики-намистинки. Міцно вхопилися вони за гіллячки.

(*За Г. Демченко*)

Поле

Поле — що безкрає море — розіслало зелений килим, аж сміється в очах. Над ним синім шатром розіп'ялось небо — ні плямочки, ні хмарочки...

Легенький вітерець подихає з теплого краю, перебігає з нивки на нивку, живить, освіжає кожну билинку...

А згори лине жайворонкова пісня. Доноситься голос, як срібний дзвіночок, — тремтить, переливається, застигає в повітрі. Перериває його перепелячий крик, заглушає докучне сюрчання трав'яних коників...

Гарно тобі, любо, весело! На серці стихають негоди. На думку не лізуть клопоти. Добра надія обгортає тебе добрими думками.

(*Панас Мирний*)

Контрольні диктанти

Хліб у звичаях і повір'ях

Хліб у народі завжди берегли, цінували, ставилися, як до святині.

Про нього народ створив багато повір'їв, які мали практичний і ритуально-магічний зміст. Пильнували, щоб хліб не падав додолу. А як упаде, слід підняти, перепросити, поцілувати і з'їсти. Якщо так не зробити, то будуть збитки.

Якщо хтось знаходив хліб на дорозі, слід було підняти його, обтрусити і покласти пташкам. За гріх вважалося надкусити й недоїсти шматок. Хліб після поминок треба роздати людям.

Не позичали нікому хліб, коли йшли вперше сіяти.

(84 слова)

(Л. Артюх)

Біда навчить

...І не зоглядівся горобчик, як і літечко минуло. Настала осінь з вітрами холодними, з дощами дрібними, а дедалі й сніжок став перепадати.

Біда горобчикові — холод, голод! От і почав наш горобчик до розуму приходити: годі сваритися! Куди горобці летять, і він за ними... Почав він і собі придивлятися, як то гнізда будуються. Почав він пір'ячко до пір'ячка збирати, соломку до соломки складати та гніздечко звивати.

Перезимував зиму щасливо, а на весну вже став великим та мудрим горобцем.

(80 слів)

(За Лесею Українкою)

Хрущі над вишнями гудуть... Це бувало в ту пору, коли вишні в цвіту. Молоденькі вишеньки стоять тоді, мов до танцю зібралися: руки в боки, зелен-листячком прицяцькувалися, пучечками білих квіточок закосичилися. А старші вишні в ті дні і в ті вечори красуються, мов статечні молодиці в свято: по дві, по три зібравшись, багатозначно шепочуться про щось, лукаво усміхаються, завітчаними верхівками загадково похитують... мліють од щастя.

Але раніше, ніж вишні, починали цвісти в Лук'янівці черешні...

(75 слів)

(О. Левада)

ПРИКМЕТНИК

Коментовані диктанти

1. Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.

(*В. Сосюра*)

2. Пречиста рідна мова з непам'ятних глибин
співуча, як весілля, живуча, як верби.

(*Б. Стельмах*)

3. По усій, усій землі
В мене друзі є малі:
Білі, жовті, чорні.
Братики проворні
Та сестрички милі
Чорні, жовті, білі.
І під сонечком ясним
Любо нам дружить усім.

(*І. Кульська*)

4. Чорно, чорно уночі.
Чорні очі у сичів.
Чорні очі, чорні крила,
Чорна тінь усе накрила.
Через чорних тих сичів —
Чорно, чорно уночі.

(*Г. Чубач*)

5. Слово — найтонше доторкання до серця, воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом. Мудре і добре слово дає радість. Нерозумне і зле, необдумане і нетактовне — приносить біду.

Пояснювальні диктанти**Народні прикмети**

1. Тепла осінь — бути довгій зимі.
2. Сухий березень, теплий квітень, мокрий май — буде хліба врожай.
3. Травень холодний — рік голодний.
4. Рум'яний вечір і сірий ранок — на хорошу погоду.

Загадки

1. Маю плаття зелененьке,
Гнучкі ніжні віти,
Білу кору, стан тоненький...
Як я звуся, діти?

(Береза.)

2. Червоненька, маленька, малим дітям солоденька!

(Цукерка.)

3. Біле, а не цукор, м'яке, а не вата, без ніг, а йде.

(Сніг.)

СИНОНІМИ, АНТОНІМИ**Вибіркові диктанти**

Випишіть прикметники. Доберіть до них синоніми.

Самотнє дерево

Зранку онук із дідусем пішли до сусіднього села. Йти треба було лісом.

Сонце тільки-но піднялося. З листя спадали крапельки роси. М'яка трава приємно лоскотала ноги.

Незабаром вони вийшли на велику галявину, залиту яскравим сонцем. Посеред галявини росло самотнє дерево. Листя на ньому зів'яло і згорнулося в сухі трубочки. Трава навкруги пожухла.

«Це осінь з ним розправилася», — роз'яснив дідусь.

(За А. Бабаєвою)

Випишіть прикметники з першого абзацу. Доберіть до них антоніми.

Святий вечір

Біле поле. Шлях в'ється і зникає у нічному морозному тумані. Швидко біжать легкі саночки. То їде малий школяр до дому з далекої школи — та й спізнилося бідне хлоп'я.

А у полі мороз діймає. Та нема часу кутатись. Он, здається, вже рідне село. Один за другим вирушають із темноти вогники, мигтять веселенько, мов вітають хлопчика: «Святий вечір!»

(Леся Українка)

Творчі диктанти

До поданих слів доберіть синоніми.

Ласкавий, легкий, блискучий, веселий.

До поданих слів доберіть антоніми.

Твердий, жорсткий, незграбний, масивний, темний.

**ВИМОВА Й НАПИСАННЯ НАЙУЖИВАНІШИХ ПРИКМЕТНИКІВ
НА -СЬКИЙ, -ЦЬКИЙ, -ЗЬКИЙ**

Словникові диктанти

1. Міський, сільський, учительський, любительський, київський, харківський, гірський, морський.
2. Хмельницький, донецький, прилуцький, козацький, ткацький.
3. Празький, паризький, запорозький.
4. Области: Харківська, Львівська, Одеська, Сумська, Луганська, Полтавська, Запорізька, Хмельницька, Чернівецька, Вінницька.

Творчий диктант

До іменників доберіть спільнокореневі прикметники.

Учень — ... (учнівський)

Учитель — ... (учительський)

Школяр — ... (школярський)
Київ — ... (київський)
Харків — ... (харківський)
Прага — ... (празький)
Вінниця — ... (вінницький)

Пояснювальний диктант

1. На території Київської Русі жили слов'яни, які займалися землеробством.
2. Українське мистецтво починається від кетяга калини.
3. На рушниках часто можна побачити козацьке життя.
4. На одному з Дніпровських островів козаки стали кошем, і з того часу почалася Запорозька Січ.
5. Від турецьких галер боронили Січ Дніпрові рукави.

ЗМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЗА ЧИСЛАМИ ТА РОДАМИ

Вибірковий диктант

Випишіть сполучення *прикметник + іменник*. Визначте число та рід прикметника.

Береза

Дерево ніжності, дерево мужності — так називають нашу берізку.

Росте береза швидко, невибаглива до ґрунту. З неї виготовляють меблі. Посуд з берези найкращий. З дерева роблять вугілля, оцтову кислоту. Береза має в собі всі кольори райдуги. Кора берези дає червону та жовту фарбу, листя весняне — зеленувато-жовту, осіннє — яскраво-жовту.

Лікувальні властивості берези величезні. Листя виділяє фітонциди, які вбивають хвороботворні бактерії; воно багате на вітаміни. У бруньках багато ефірних масел. Смачний, корисний березовий сік, але він для берези ніби кров для людини.

(Ю. Єлін)

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Пояснювальний диктант

Поясніть правопис прикметників.

1. Казкова і сповнена дива тиша карпатської літньої ночі. (*Я. Гоян*)
2. Срібні дерева, срібне гілля, срібні у синьому небі хмарки, в срібних заметах срібні стежки. (*Л. Первомайський*)
3. По осінньому небу пропливали важкі хмари.
4. На вечірньому небі з'явилися перші зорі.
5. Ми раділи теплому літньому сонечку.
6. З раннього ранку до пізньої ніченьки голкою денно верти. (*П. Грабовський*)
7. Проміння вечірнього сонця горіло на верхівках дерев.
8. З нижньої полиці зняли книжку.
9. Прислухайся до дружньої поради.
10. Ранньою рососою вмиваються птахи.
11. Дідусь знав таємниці навколишньої природи.

Вибірковий диктант

Випишіть прикметники. Визначте їх відмінок.

Про себе

Село! О, скільки любих, чарівних спогадів пробуджується в моєму старому серці при цьому милому слові. Село! І от стоїть переді мною наша вбога, стара біла хата з потемнілою солом'яною покрівлею і чорним димарем. І біля хати яблуня з червонобокими яблуками, а навколо яблуні квітник — улюбленець моєї незабутньої сестри, моєї терплячої, моєї ніжної неньки. Біля воріт стоїть стара розлога верба з сухим верховіттям. А далі по косогору піде вже сад. Та який сад! Прегарний сад, густий, темний, тихий, словом, другого такого саду немає в цілому світі!

(*За Т. Шевченком*)

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВЖИВАННЯМ ПРИКМЕТНИКІВ У ТЕКСТАХ РІЗНИХ СТИЛІВ

Пояснювальні диктанти

Канни

У парках та скверах, неначе свічки, стоять красуні канни. Їхні квітки, червоні й жовті, аж горять. Завезли їх колись у Європу з далекої Індії. На батьківщині вони за добу сповіщають навіть про малесенький дощик. А в нас — лише за шість годин. На кінчиках листя в них з'являються прозорі краплинки.

(За П. Утевською)

Баран

Круторогий та м'який баран. Це — гірський баран, не протий. У нього вовна густюща, волос тонкий-тонкий. З його вовни рукавички плести добре, фуфайки, панчохи, шкарпетки, весь одяг можна зіткати й валянки теплі зваляти. І все буде м'якеньке і тепле.

(Є. Чарушин)

Бджола і мухи

Пізньої осені видався погожий деньок, такі і весною рідко бувають. Свинцеві хмари розвіялися. Тепле сонечко виглянуло і наче прощалося з побляклими рослинами. Світло й тепло викликали з вулика волохатих бджілок. Вони весело дзижчали і перелітали з травинки на травинку. Обізвала муха бджілок дурними за їх веселощі. На що мудрі бджоли відповіли:

— Ми повеселимось, поки сонечко чисте і світле. А коли настане негода, заховаємося в теплий вулик, де є у нас смачний медок.

(За К. Ушинським)

Золота осінь

Виграючи золотими барвами, іде нашим рідним краєм чарівна осінь. Ходить вона полями, лісами, луками. Крутиться

білим туманом над річками й озерами. Шарудить опалим листям у садах і міських парках. Сипле золоті листочки на землю.

І падає, падає листячко, кружляє між гілками і лягає м'яким шаром на землю. Яка чудова, запашна і золотиста ковдра! Під нею оселяються комахи на зиму, лісові миші, колючі їжачки.

— Гарна, чудова осінь, — кажуть люди.

(З «Дванадцяти місяців»)

Відлітають журавлі

У золоті осінні дні відлітають у вирій журавлі. Через ліси, через поля, через гомінкі міста летять вони високо в небі.

У глухому лісі, край болота, сіли на ніч відпочити.

Незабаром зійде над річкою і лісом веселе сонце. Усе тоді засяє в осінньому темному лісі. Високо піднімуться журавлі. З високого ясного неба почуємо ми їхні прощальні голоси.

— До побачення, журавлики! До радісної зустрічі навесні!

(За І. Соколовим-Микитовим)

Вільні диктанти

Сосна звичайна

Сосну в лісі одразу видно. У неї зверху стовбур, мов начищений самовар: мідно-червоний, блищить на сонці. Знизу — кора інша: коричнева і дуже товста.

Сосновий ліс світлий і радісний. Приємно пахне смолою. Дерева стоять вільно, тіні мало.

Живе сосна більше від ялини — від 350 до 400 років.

У сосновому лісі багато ягід, грибів. Трави в сосняках мало. Молоді сосонки частіше всього селяться на піщаному ґрунті. І навіть на чистому піску. Сосна — дуже витривале дерево. Воно може рости як на піщаному ґрунті, так і в горах, на скелях, у сухих степах і в заболочених низинах.

Вічнозелена сосна добре переносить і північний холод, і південну спеку.

(Ю. Єлін)

Вовк

Вовк... Вимовиш це слово — і одразу немов відчуєш на собі подих володаря хащі. У багатьох із нас лише за однієї згадки про нього зрадливо холоде в грудях.

А знати правду про сірого вовка потрібно, адже він не якесь страхіття, а реально існуючий, сильний, розумний та красивий звір, що так і не підкорився людині і досі продовжує жити за своїми вовчими законами. Він дуже обережний і за будь-яких обставин намагається уникнути зустрічі з людиною.

Вуха в нього стирчать догори, а хвіст завжди опущений донизу.

У вовка добре розвинуті органи чуття. У пошуках здобичі він може подолати не один десяток кілометрів. Вовк — хитрий звір. Полює на зайців, лисиць, борсуків, молодих оленів, лосів, кабанів та косуль. Проте і лісові ягоди, дикі яблука та груші теж входять до вовчого раціону.

(О. Давидов)

Попереджувальні диктанти

Велика склянка

В маленькій сільській школі два класи. На великій перерві діти приходять до шкільної їдальні пити молоко. Куховарка бабуся Марія готує його дітям.

У кожному класі двадцять п'ять учнів. А в їдальні двадцять чотири склянки. Поставила бабуся одну велику.

Зайшов до їдальні один клас. До великої склянки тягнеться кілька дитячих рук. Діти заздрять щасливчику.

Потім прийшов другий клас. Діти не поспішаючи підходять до склянок. На тарілці залишилася велика...

Бабуся Марія лагідно посміхнулася й тихо сказала:

— Які виховані ці діти.

(За В. Сухомлинським)

Відлітають журавлі

Сьогодні вітряно. Дме різкий вітер. Ліс ще спить. Крекче старий в'яз. Лунко рипить сосна. Здалеку долітає ледве чут-

ний журавлиний поклик. Аж ген вони!.. Сурмлять у тужливі сурми, летять сумними трикутниками. І ось нарешті можна розпізнати чи не кожного з них.

Вожак упевнено тримається курсу. За ним двома шеренгами летить уся зграя.

Ключ за ключем пропливає над рідною землею. Над оксамитовими озимими полями, над багряними садами й перелісками лине сумний прощальний перегук. Відлітають журавлі...

(За К. Наріжним)

Стрічки в українському віночку

В'язати стрічки треба уміти і символи знати.

Першою — посередині — в'яжуть світло-коричневу стрічку, символ землі-годувальниці. Пообіч від коричневої — жовті стрічки як символ сонця. За ними — світло-зелені як символ краси і молодості. Потім — голубі, сині — символ неба і води, що дають силу і здоров'я. Далі оранжеву — символ хліба, фіолетову — символ мудрості людини, малинову — символ душевності, щирості, рожеву — символ достатку. Й потім в'язали білу стрічечку, коли кінці її були вишиті сріблом і золотом. На лівому кінці вишивали сонце, а на правому — місяць.

(О. Кириченко)

Чорнобиль

У квітні є чорний, траурний день. 26 квітня — День чорнобильської трагедії. У цей день сталася аварія на Чорнобильській атомній станції. Лихо чорним крилом накрило українську землю. Маленькі невидимі радіонукліди забруднили, зробили непридатними для життя поля, луки, ліси, річки, села й міста. Величезну територію було обгороджено колючим дротом, а людей переселено в інші місця. То — зона, там радіація таїть невиліковні хвороби. Проте ніхто не знає, де насправді кінчається небезпечна зона. Смертельно небезпечні невидимки можуть мандрувати за сотні кілометрів від Чорнобиля і відбирати у людини найдорожче — здоров'я.

(З «Барвінку»)

Контрольні диктанти

Провесна

Старезний, густий, предковичний ліс на Волині. Посеред лісу простора галявина з плакучою березою і з великим просторим дубом.

Лісовий струмок вибігає з гушавини лісу, впадає в озеро. Саме озеро — тиховоде, вкрите ряскою та лататтям, але з чистим плесом посередині. Містина вся дика, таємнича, але не понура — повна ніжної задумливої поліської краси. Дерева ще безлисті, але вкриті бростю, що от-от має розкритись. На узліссі і на галявині — перший ряст і цвітуть проліски та сон-трава.

(76 слів) (Лєся Українка)

Конвалія

Що може бути таким простим і таким чарівним, як конвалія? Кілька біленьких дзвіночків на довгій стеблині і двійко світло-зелених листків. Яке диво, яка довершеність! Особливо ж гарна конвалія у своєму лісовому середовищі, на галявині серед негустого лісочка, оточена безліччю яскраво-зеленого листя. А яка вона гарна в букеті, обкладена своїм же листям! Та найкраще, що в ній є, — п'янкий запах. Це один із найтонших приємних запахів. Але конвалію не можна залишати у кімнаті, де сплять, — починає боліти голова. Зате як приємно вдихати той цілющий аромат на відкритому повітрі.

(88 слів) (М. Золотницький)

Літній ранок

Пречудовий літній ранок. У холоднім легенькім вітрі ледве леліється широкий лан жита. Жовте жито, мов золото. Стоять стебла високі та рівні, жовті і гладкі під зеленим листям повійки. Десь видніється з того золотого, шумливого та пахучого моря синє, чаруюче око куколю, або дівоче паленіюче лице польового маку.

Зійшло сонце. Застрекотали цвіркуни, забриніли великі польові мухи, затріпоталися барвисті метелики над колосистим морем. Природа ожила. Подув теплий вітер із сторони лісу і почав стрясати срібну росу з трав і квітів.

(80 слів) (За І. Франком)

Підсніжники

...Ще біліє сніг, з відлигами чергуються морози, а під сніговою ковдрою вже пробуджується нове життя. І ось з'являються перші посланці зеленоокої весни. Здається, ґрунт у весняному лісі прикритий тонкою мереживною скатертиною, зітканою з безлічі дзвоникоподібних сніжно-білих квіток. Підсніжники — провісники тепла, символ сподівань на краще майбутнє. У народі їх називають квітами надії. Завдяки своїй красі і тому, що вони одними з перших відкривають весняний карнавал цвітіння, підсніжники майже повністю винищені. Вони занесені до Червоної книги і потребують охорони.

(79 слів)

(Б. Завірюха)

Музична поезія

Вірші Павла Григоровича Тичини часто порівнюють з музикою.

Вони й справді звучать, як музика. Уважно прислухайся, і почувеш шум гаїв, жеботіння струмка, подих вітерцю.

Багато у творах Тичини світла й барв. Його поезія музична, але й живописна.

Поет ніби вимальовує кожне слово, беручи на пензлик то золотисту, то небесно-блакитну, то сонячно-весняну, то казково-осінню фарбу...

А ще у його поезії живуть глибокі почуття. Це, наприклад, радість, яку дає поетові лісова квітка чи польовий колосок...

(79 слів)

(За В. Заславським)

Дніпро

Наш човен пристав і причалив до берега. Ми вийшли на високу гору до Володимирівського пам'ятника. Я глянув на Дніпро, на небо. Хто змалює те дивне диво, що було перед моїми очима!..

Весь Дніпро, скільки можна було сягти оком вгору й вниз, був ніби помальований ще ясніше й блискучіше, ніж небо.

Здавалось, ніби текла блискуча, як скло, широка річка, попід лісом червона, посередині жовто-гаряча й жовта, а на другому березі зелено-синя.

(81 слово)

(І. Нечуй-Левицький)

На степових просторах

Степи і степи... Марево і марево над ними. Безлісний, трагічно беззахисний край, переповнений надмірою сонця і світла. Споконвіку мріючи про воду, він вимріяв собі, натомість, лиш це марево — розкішну ілюзію води. Цілими днями тече воно влітку перед степовиками прозорою, тремтливою, солодкою рікою. Куди б не повернувся — скрізь стримуватиме течія, легко бігтимуть у всіх напрямках високі безплескітні води. Опівдні маревна повинь ущерть налле степ. Земля стане світліша за небо... Зазеленіють раптом кучеряві гаї та левади, зацвітуть яблуневі садки...

(82 слова)

(О. Гончар)

Незабудка

Ніжно-голуба з яскраво-жовтою, золотою серединкою незабудка — окраса нашої весняної флори. Особливо великі та яскраві так звані болотяні незабудки, що ростуть на вологих луках.

Існують різні легенди про виникнення незабудки. Ось одна з них.

Коли Господь створив світ і дав імена всім творінням, то випадково забув назвати одну маленьку квіточку, яка росла на березі струмка. Тоді обійдена квітка підійшла до трону Всевишнього й попросила і її не забути, дати ім'я. На це Господь відповів: «Тебе Я не забуду, не забудь і ти Мене. Ім'я твоє віднині — незабудка.

(89 слів)

(М. Золотницький)

Хризантема

Чи давно хризантему знали лише в Китаї та Японії? А тепер — яких тільки сортів не побачиш у нас!

То її квіти в'ються, мов кучері, то гладенькі й прямі.

Забарвлення цієї квітки надзвичайно витончене. Тут і палевий, і жовтий, і рожевуватий, і бурий, і темно-червоний — і так нескінченно...

Хризантема — улюблениця Японії. Це квітка національна. Зображення її священне. Право носити матерію з малюнком хризантеми на підставі державних законів мають лише члени імператорської сім'ї. Кожного, хто зважиться порушити

цей закон, чекає смертна кара. Правом урядового захисту користується лише символічна хризантема (золотоцвіт) на 16 пелюсток.

(91 слово)

(За М. Золотницьким)

ЧИСЛІВНИК

Коментовані диктанти

Лічилка

Раз, два, три, чотири —
кицю грамоти учили:
не читати, не писати,
а за мишками ганяти.

(З народного)

Колядка

Що в дядька, дядька два стоги жита,
А третій — гречка та на варенички.
А четвертий — пшениці та на паляниці,
А п'ятий — овса, та й колядка вся.

(З народного)

Добавлянка

Перший я приніс весну,
Розбудив усе від сну.
Заспіваю під вікном,
Люди звуть мене ... (*шпаком*).

(З народного)

Лічилка

Я малюю зайчика для вас.
Раз.
Це у нього, бачте, голова.
Два.
Це у нього вуха догори.
Три.

Це стирчить у нього хвостик сірий.
Чотири.
Це очиці весело горять.
П'ять.
Ротик, зубки — хай морквину їсть.
Шість.
Шубка тепла, хутряна на нім.
Сім.
Ніжки довгі, щоб стрибав за лісом.
Вісім.
Ще навколо насаджу дерев я.
Дев'ять.
І хай сонце сяє з піднебесся.
Десять.

(П. Ребро)

Зорово-слуховий диктант

Загадки

1. Що то за птах, що на шістьох ногах?
(Комар.)
2. Сім братів віком рівні, іменами різні.
(Дні тижня.)
3. Барилко без обручів, без дна, а в нім два сорти вина.
(Яйце.)

Пояснювальні диктанти

Приказки

1. Знати, як свої п'ять пальців.
2. Десятою дорогою обходити.
3. П'яте через десяте.
4. Одна нога тут, а друга там.
5. Стригти під одну гребінку.
6. До десятого поту.

Все навколо сімки

1. Наговорити сім мішків гречаної вовни.
2. Під сімома замками тримати.

3. Сім п'ятниць на тиждень.
4. Без сьомої клепки у тім'ї.
5. Відчувати себе на сьомому небі.
6. Сім разів відмір, один раз відріж.
7. За сімома печатками.

Вибіркові диктанти

Розлилися води

Розлилися води на чотири броди.
 У першому броді соловейко щебетав,
 Зелені сади розвивав.
 У другому броді зозуленька кувала,
 Літечко казала.
 У третьому броді коничок заржав,
 Він доріженьку почав.
 А в четвертому броді
 Та дівчина плаче,
 За нелюбого йдучи,
 Своє лихо чуючи.

(З народного)

Пошли, Боже, погоду —
 З неба холодну воду.
 Хоть днів на чотири,
 Щоб ми й одпочили.
 Хоть днів та й на п'ять,
 Щоб нам погулять.
 Хоть днів та й на сім —
 Погулять усім.

(З народного)

Цікаві хвилинки

Допоможіть цапкові

Зустрічав цапок зайців — довгожданих покупців.
 Ті прибігли по капусту, що вродила дуже густо.
 І спитав привітно він:
 — Скільки треба капустин?
 — Тут нас десять мам і тат, вдома ж двадцять зайченят...

І подумав цап про себе:
 «Скільки ж їм капусти треба?»
 Може, ви відповісте на питання непросте?

(І. Січовик)

І про себе не забув

Мав Сергійко десять слив.
 Ними друзів пригостив:
 Дві — Наталочці віддав,
 Три — одержав Ярослав.
 І Тимку дісталось двійко.
 Скільки сливок з'їв Сергійко?

(І. Січовик)

Невдалий концерт

Раз прийшла зайчиха-мама
 Із базару з козубками.
 Принесла аж дві морквини,
 Дві хрумтючі капустини,
 Дві цибулі, дві петрушки...
 ...Морква — раз і морква — два,
 Три — капустки голова,
 П'ять — петрушка, сім — цибуля...
 Ой, не вийшло, щось забули!
 Знову треба починати
 Все спочатку рахувати:
 Солоденькі дві морквини...

(Т. Мельник)

Завдання на кмітливість

1. Скільки кроків зробить горобець за сім років?
(Жодного, бо горобець стрибає, а не ходить.)
2. Стоїть дуб, а на нім дванадцять гілок, а на кожній гілці по чотири гнізда, а в кожному гнізді по семеро пташенят.
(Рік, місяць, тиждень, дні.)
3. Чи може іти дощ два дні підряд?
(Ні, бо між ними буде ніч.)

4. Виходило дванадцять молодців, випускало п'ятдесят два соколи та триста шістдесят п'ять лебедів.

(Місяці, тижні, дні року.)

5. Летіло п'ять голубів, три мисливець убив. Скільки зосталося?

(Три, інші полетіли далі.)

Пояснювальні диктанти

Троянда

Сучасні троянди — чайна, бурбонська, ремонтантна з усіма їхніми гібридами з'явилися значно пізніше.

Чайну троянду, названу так за свій дивовижний чайний запах, привезли в Європу лише на початку XIX століття, причому рожеву — у 1860 році з Індії, а жовту — у 1824 році з Китаю.

Саме від схрещення цих двох видів одержано ті сотні, навіть тисячі гібридів чайних троянд — поширеної рослини сучасних квітників.

Бурбонську завезено з острова Бурбон у 1819 році. А ремонтантну одержали від схрещування бенгальської троянди, привезеної в Європу у 1789 році з Китаю, із чайною.

(М. Золотницький)

Зубр

Могутній бик триметрової довжини на коротких ногах високою майже два метри та масою до однієї тонни. Велика важка голова, яку він пригинає до землі, увінчана короткими, але гострими рогами. З голови, шиї і передньої частини тіла звисає густа довга грива. Хвіст — з китицею на кінці. Такий «портрет» зубра. Ці тварини досить рухливі. Вони легко бігають, можуть долати перепони до двох метрів заввишки. У них чудовий нюх, але зір гірший. Колись зубри жили на всій території Європи. Сталося так, що в природних умовах зубрів не стало. Зараз у заповідниках світу їх налічується дві тисячі, в Україні — близько двохсот.

(З «Буслика»)

ЗАЙМЕННИК

Коментовані диктанти

1. І виріс я на чужині, і сивію в чужому краї...
(Т. Шевченко)
2. Ні! Я жива! Я буду вічно жити! Я маю в серці те, що не вмирає.
(Леся Українка)
3. Так! Я буду крізь сльози сміятись, серед лиха співати пісні!
(Леся Українка)
4. О мово рідна! Золота колиско,
в яких світах би не бувала, —
з тобою серцем і по-українськи
я вимовляю мамине ім'я.
(З. Кучерява)
5. В країні нашій стільки справ
і все таке цікаве,
а я ще й досі не добрав, —
яка ж найкраща справа.
(Н. Забіла)
6. Ми любим працю, любим мир,
Ми любимо Вітчизну.
(Н. Забіла)
7. Білесенькі сніжиночки, вродились ми з води...
Тепер ми хочем спатоньки, як діточки малі.
(М. Вороний)
8. В народу немає скарбу більшого, як його мова...
9. Слова — це крила ластівки, вона їх не почуває, але без них не може злетіти.
(З народного)
10. В мене є залізний молоток,
я його завжди кладу в куток.
(П. Воронько)

Пояснювальні диктанти

1. Мені тринадцятий минало.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало,
Неначе в бога...

(Т. Шевченко)

2. Уже покликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся богу... І не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було?

(Т. Шевченко)

3. Поглянув я на ягнята —
не мої ягнята!
Обернувся я на хати —
нема в мене хати!
Не дав мені Бог нічого!..

(Т. Шевченко)

4. Я — українець.
Ти — українка.
Ми — українці.
Наша рідна мова — українська.
А наша батьківщина — Україна.

(З «Материнки»)

5. Думала сумна смерека:
«Де краса у мене?
Ось у інших розвилося листячко зелене.
А я стою однакова літом і зимою;
Як мій дуб мене покине,
Що буде зі мною?»

(Д. Павличко)

6. Я узяв лопату і почав копати
за селом ямки легко, залюбки.
Ти носив із дому саджанці без втоми:
груші, обліпиху, яблуньки, горіхи,
сливи і калину, вишні, горобину...
Він саджав дерева швидко, без перерви,
а вона водичку діставала з річки
і з відерця вміло саджанці поїла.
Сонце не лінилось — і воно з'явилося:
з нами працювало, землю зігрівало...
В теплі дні травневі зацвітуть дерева,
і тоді ми радо назвемо їх садом.
А настане осінь, ви заходьте в гості,
поласуйте з нами ніжними плодами.

(І. Січовик)

7. — Оленко маленька, чому ти раденька?
— Бо в мене весела рідня.
— Чому в тебе очі такі голубенькі?
— На небо дивлюся щодня.
— Чому це у квітах у тебе суценка?
— В квітник я ходжу по росі.
— Розумна Оленко, чому ж ти маленька?
— Тому я маленька, що звуся Оленка.

(П. Воронько)

8. Честь і слава хліборобам,
що живуть в моїм селі!
Хлібороби хліб нам роблять,
Знайте й ви про це, малі.

(М. Познанська)

Берізка

Як прийшла до нас уквітчана весна,
Посадила я берізку край вікна.
Стала, стала я берізку поливать,
Стала пісеньку веселу їй співать:
Ти рости, моя берізонько, рости,
Буйним листом всім на радість шелести.

(Г. Бойко)

Зорово-слухові диктанти

Визначте особу і число займенників.

Загадки-додавлянки

1. Вона тоненька і міцна,
Латає нам кожух і свитки.
І зветься штука чарівна,
Ви здогадались, дітки, ... (*нитка*).
2. Найрідніша, наймиліша,
Всіх вона нас пестить, тішить,
Завжди скрізь буває з нами.
Відгадайте, хто це? ... (*Мама*.)
3. В них багато є роботи,
Хоть стоять вони весь час.
Від дощу чи від спекоти
Захистять, врятують нас...
Не лягають спать ніколи,
На ногах вони одвік.
Не бояться плину рік,
Ні завій, ні вітру реву,
Хто ж вони такі? ... (*Дерева*.)
4. Зачарувати можна нею —
така вона чудова й гарна!
Чи знаєш ти, як звать цю фею?
Її зовуть звичайно ... (*фарба*).
5. Він дружок звірятам, дітям,
Він живий, як я і ти,
Та таких у цілім світі
Нам ніде більш не знайти.
Упізнати його неважко,
Він зоветься ... (*Чебурашка*).
6. Дає електрику країні
Ця чарівниця-станція,
І здогадатись ви повинні,
Що це ... (*електростанція*).

Вибіркові диктанти

А дівчина при самій дорозі
Недалеко коло мене
Плоскінь вибирала,
Та й почула, що я плачу,
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози
І поцілувала...
Неначе сонце засіяло,
Неначе все ні світі стало
Моє... лани, гаї, сади!..
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

(Т. Шевченко)

І золотої, й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молоді...
(Т. Шевченко)

Доля

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене, маленького, за руку
І в школу хлопця одвела
До п'яного дяка в науку.
— Учися, серденько, колись
З нас будуть люди, — ти сказала.
А я послухав, і учивсь,
І вивчився. А ти збрехала.
Які з нас люди? Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо ж, донечко моя!
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо даліше, даліше слава,
А слава — заповідь моя.

(Т. Шевченко)

НАПИСАННЯ ЗАЙМЕННИКІВ З ПРИЙМЕННИКАМИ

Пояснювальні диктанти

Уривки з казок

1. Була собі коза. У неї було семеро козенят. Зробила вона собі хатку в лісі...
2. Жив собі в одному селі чоловік. Був у нього син...
3. ...Добре лисичка прибрана: шерсть пухнаста, золотиста. На грудях у неї жилет...
4. Голуб зовсім не вмів гніздо мостити. Ото скільки дрізд йому допоміг, таке гніздо в нього й лишилося назавжди.

Дідусь і яблуня

Дідусь садив яблуні. Йому сказали:
— Для чого тобі ці яблуні? Довго чекати з цих яблунь плодів, і ти не з'їси з них яблука.

Дідусь відповів:

— Я не з'їм — інші з'їдять, мені спасибі скажуть.

(Л. Толстой)

Яблунька

Зі мною разом яблунька
росте вже шостий рік,
гілля своє розкинула
в один і другий бік.
Я доглядаю яблуньку,
і в неї — подивись —
рожевими букетами
гіллячки одяглись.
А восени, запрошую,
приходьте всі до нас,
антонівкою жовтою
я почастую вас.

(Г. Демченко)

Руки в серпня пахнуть полем,
сонцем, житечком доспілим,
як багато, як ніколи,
на жнивах у нього діла.

Там, де ниви урожайні,
де дорідний колос гнеться,
він жнивує на комбайні,
хоч і досі серпнем зветься.

(Т. Коломієць)

Стоїть на пагорбі вітряк,
де поле неокрає.
Хотів би він літати так,
як вертоліт літає.
Такі ж у нього крила є,
як мають вертольоти.
Але йому робить своє —
на хліб зерно молоти...

(Д. Павличко)

Ще ніженька твоя
Не знає даліни,
Щасливий мак
Цвіте біля криниці,
І ти як мак,
Про щастя бачиш сни,
На них ніяк
Не можеш надивитися.

(М. Вінграновський)

Вибіркові диктанти

Випишіть займенники з прийменниками.

1. Ми були біля криниці,
З неї я хотів напитися...

(Г. Бойко)

2. І питає братик в нього:
Де ж у мене задні ноги?
Ну й дідусь мій Веремій!
Що він каже? Зрозумій.

(Г. Бойко)

3. Фарбував дідусь підлогу,
Ми стояли біля нього.

Тільки щіточку взяли —
Жовту фарбу розлили!..

(Г. Бойко)

4. Він у нас питати став:
Хто це дров тут наламав?
Здивувалися ми знову:
Це ж бо фарба, а не дрова!..

(Г. Бойко)

Загадки

1. Хоч у нього й шуба є,
та як холод настає,
він не їсть тоді, не п'є
і не ходить, не гуляє,
а у лігво спать лягає.

(Ведмідь.)

2. Швидко скрізь цей птах літає,
безліч мушок поїдає,
за вікном гніздо будеє,
тільки в нас він не зимує.

(Ластівка.)

3. Не злічу вже, скільки штук
за життя я з'їв гадюк.
Я колючий, мов будяк,
а зовуть мене ... (іжак).

Творчі диктанти

Удоскональте текст за допомогою займенників.

Мурашка

На дереві сиділа білочка. Вона їла смачний горіх. Кілька крихт горішка впало на землю.

стежиною між травою бігла мурашка. Мурашка поспішала по їжу маленьким мурашенятам. Мурашка побачила під деревом крихти горішка. Скуштувала мурашка запашного горішка і понесла ласощі до мурашника. Розповіла мурашка сусідам про здобич. Дружні мурашки швидко зібралися під

деревом. Мурашки позбирали крихточки й понесли додому. Вистачить на всю зиму.

(За Л. Толстим)

Мурашка і голубка

Мурашка спустилась до струмка напиться. Хвиля набігла і мало не втопила мурашку. Голубка несла гілочку. Голубка побачила — мурашка тоне, і кинула мурашці гілочку. Мурашка сіла на гілочку і врятувалася. Потім мисливець розставив сільце на голубку і хотів піймати голубку. Мурашка підповзла до мисливця і вкусила мисливця за ногу. Мисливець скрикнув і випустив сільце. Голубка пурхнула і полетіла.

(За Л. Толстим)

Попереджувальні диктанти

Що сниться землі взимку?

Промайнула осінь. Листя з дерев облетіло. Тепер вони стоять голі, похмурі. Одноманітно мрячить осінній дощ. І ось яке диво!

Його краплинки непомітно перетворюються на лапаті сніжинки. Тихо падають вони сріблястими метеликами на мокрі гілки дерев, дахи, поля. Земля вже не чорніє холодно, бо вкрилася білою ковдрою.

Прийшла пора відпочивати землі. Тепло і затишно під сніговою ковдрою. Спить земля, і сняться їй чарівні, кольорові сни, а в них — красуня-весна. Скоро вона прийде і уквітчає землю.

(З «Буслика»)

Лев і собачка

Одному чоловікові захотілося побачити звірів: він схопив на вулиці цуценя і приніс його у звіринець. Його пустили дивитися, а цуценя кинули в клітку до лева.

Лев підійшов до нього і понюхав. Він торкнув собачку лапою, а вона стала перед левом на задні лапки. Коли хазяїн кинув йому м'яса, він відірвав шматок і залишив собачці. А коли лев ліг спати, цуценя лягло біля нього і поклато свою голову йому на лапу.

З того часу собачка жила в одній клітці з левом. Він не чіпав її, лише інколи грався з нею.

(За Л. Толстим)

Білка

Я дуже люблю собак. У нас є собачка Білка. У неї довга, м'яка шерсть, пухнастий, завжди піднятий угору хвостик, що нагадує формою бублик.

Лапки маленькі з гострими кігтиками. Мордочка у Білки симпатична, біленька, лише чорний, як гудзик, носик.

Білка любить м'ясо, сир і цукерки. Вона дуже слухняна, виконує мої накази. Білка приносить користь: стереже наш дім.

(З «Барвінку»)

Бережімо світ яворів...

Ніколи не забуду своєї першої дитячої драми, що тяжко й надовго ранила моє серце. Біг я з важким ранцем зі школи. Зиркнув на ліщиновий кущ біля стежки і мерщій виламав собі лозину, сів на «коня»...

Мені довго не прощали цього вчинку. Дерево в нашому селі дуже шанувалося, вважалося мало не священним. Добре пригадую, що в першому класі на одному з уроків учителька просила:

— Не ламайте, діточки, ні яблуні, ні груші, ні береста, ні тополі, ні кущів усяких. Тільки садіть їх там, де голо, і поливайте.

(За М. Міщенком)

Ластівка

Пригріва весняне сонце.

В рівчаках біжать струмки.

Метушаться за віконцем клопітливі ластівки.

Вже останній сніг розтав.

Тепло. Весело. Весна!..

— Чом це, мамо, пташенята до вікна летять щомить?

Відчини віконце, мамо, хай вони сюди летять!

Підлетіли. Відлетіли. Тільки крильця — блим та блим!

Це вони будують вміло для своїх маляток дім.

Все працюють безупинно, не марнують, бачим, час.
Грудочки м'якої глини в дзьобах носять раз у раз.
А в гніздечку лежатимуть яєчка...
Потім будуть пташенята...
Цілий день їм батько й мати все носитимуть комах...
(Н. Забіла)

ПРИСЛІВНИК

Творчі диктанти

Від поданих прикметників утворіть прислівники.

Цікавий — ... (цікаво)
Високий — ... (високо)
Свіжий — ... (свіжо)
Добрий — ... (добре)
Тихий — ... (тихо)
Зручний — ... (зручно)
Сумний — ... (сумно)
Веселий — ... (весело)
Далекий — ... (далеко)
Гарний — ... (гарно)

Від поданих дієслів утворіть прислівники.

Сміється — ... (смішно)
Веселиться — ... (весело)
Боїться — ... (боязко)
Радіє — ... (радісно)
Сумує — ... (сумно)
Світить — ... (світло)

СИНОНІМИ, АНТОНИМИ

Доберіть прислівники-синоніми.

Багато — ... (чимало, багацько)
Безмежно — ... (безмірно, неосяжно)
Весело — ... (радісно, безжурно)

Вороже — ... (неприятно, недоброзичливо)
 Враз — ... (раптом, нараз, зненацька)
 Швидко — ... (чимдуж, мерщій)

Доберіть прислівники-антоніми.

Темно — ... (світло)
 Вдень — ... (вночі)
 Зверху — ... (знизу)
 Швидко — ... (повільно)
 Низько — ... (високо)
 Близько — ... (далеко)
 Завтра — ... (сьогодні)
 Гарно — ... (погано)
 Праворуч — ... (ліворуч)
 Бадьоро — ... (пригнічено)
 Звечора — ... (зранку)
 Ввечері — ... (вранці)
 Опівночі — ... (опівдні)
 Здалека — ... (зблизька)
 Влітку — ... (взимку)
 Ззаду — ... (спереду)

Пояснювальні диктанти

До виділених прислівників доберіть синоніми.

Як парость виноградної лози,
 Плекайте мову. *Пильно й ненастанно*
 Політь бур'ян. Чистіше від сльози
 Вона хай буде. *Вірно і слухняно*
 Нехай вона *щоразу* служить вам,
 Хоч і живе своїм живим життям.

(*М. Рильський*)

До виділених прислівників доберіть антоніми.

Перед дощем

Сідало сонечко в сизо-червоні хмари. Ніч чорною марою налягала на землю — і зорі не хотіли її звеселити. *Темно, душно*, парно, як буває душно і парно літньої ночі перед дощем. Ось і він не забарився. Вдарила блискавиця і спустилася стрілою

у яр. Гогонула земля, зацокотали шибки у вікнах, загуло, зашуміло в повітрі...

Дощ як із відра линув на землю і зразу покритив її калюжами. Побігли хмари *швидко*, грізно. Зашуміла вода на низині... Моргала моргавка з усіх боків...

Помчалися темні хмари далі.

(За Панасом Мирним)

Коментовані диктанти

Народні прикмети

1. Як буйно зародять горіхи, то буде холодна зима.
2. Якщо зимою сухо і холодно, літом сухо і жарко.
3. Багато інею на деревах — буде багато меду.
4. Працєю ударно — житимеш гарно.
5. Як рясно зародить малина, буде холодна зима.

1. Як же тут гарно, як же тут тихо,
В таку годину забудеш лихо.

(Леся Українка)

2. Кому влітку холодно, тому взимку голодно.

(Прислів'я)

3. І холодно, і голодно, і додому далеко.

(Приказка)

4. Для мене багато не треба,
щоб серце забилося раптово.
Лиш латочку рідного неба
та матері лагідне слово.

(Д. Луценко)

5. Босоніж стежка побіжить
левадою в городи...
Як любо тут,
як славно жить —
серед цієї вроди.

(В. Коломієць)

6. За Дніпром небо ясно-ясно палало всіма кольорами веселки, підперезане од низу темною смугою лісів. Вода стояла тиха і прозора.

(*М. Коцюбинський*)

7. Щедрий місяць вересень
У віночку з вересу
Все добро, що в нього є,
Щиро людям роздає.

(*Н. Забіла*)

Прислів'я та приказки

1. Хто в липні спеки боїться, той взимку не має чим нагрітися.
2. Хто влітку скаче, той взимку плаче.
3. Влітку пролежиш — взимку до сусідів побіжиш.
4. Ввечері цвіркун співає — на гарний день.
5. Спочатку думай, а тоді кажи.
6. Спочатку завжди важко.
7. Не сунься, середа, поперед четверга.

Контрольні диктанти

Гінкго

Найстаріший представник рослинного світу, свідок появи життя на землі. Це дерево вимагає до себе особливого ставлення.

В Японії та Китаї гінкго вважають святим деревом, яке живе на землі сотні мільйонів років і не втратило своєї живучої сили, і служить людині з повною віддачею. Дає їстівні плоди, які нагадують абрикоси.

Дерево росте швидко, живе довго — до двох тисяч років.

В умовах Харкова почуває себе добре, плодоносить. Гарно росте і розвивається у Ботанічному саду.

(73 слова)

(*З. Нестеренко*)

Верба

Окрім краси, смутку, що промовляє до людського серця, верба дарує багато корисного. Верба — це позначка води на землі. Тому й криницю копають завжди під вербою. На сухому місці це дерево не росте.

Де стрибає вербиця, там здорова водиця, — говорить народне прислів'я.

Мудрість народна зафіксувала тут ще одну характерну здатність верби бути природним фільтром всіляких домішок, що міститься у водах річок і озер. Ось чому люди брали (і сьогодні беруть) воду для пиття у річці під вербою.

Верба — символ України.

(80 слів)

(З *Нестеренко*)

Сліди на снігу

Як гарно, коли зима зі снігом!

Він може випасти раптово, вночі, враз укривши все навкруги.

Вранці визирнеш у вікно, і аж подих перехопить — сірі передзимові кольори за одну ніч казково перетворилися на святково-білі, зимові. Незаймана білизна першого снігу з кожним днем збагачується різноманітними, несхожими між собою візерунками-загадками. Хто з птахів або звірів залишив свої «автографи»?

Саме зимовий період дарує чудову нагоду навчитися їх розрізняти, аби тільки сніг був пухким.

(75 слів)

(З *«Барвінку»*)

Ліс

Ліс — диво природи, регулятор клімату, постійно діючий фільтр повітря. Дерево — унікальне творіння природи. Воно має свою біографію і географію. Назви влучно відбивають основні властивості рослин.

З часу появи на землі розвиток людини відбувався у нерозривному зв'язку і повній гармонії з Природою. Крім того, ліс — невід'ємна частина історії, побуту і культури українців. Але стан лісів залежить від поведінки людей, їх екологічної грамотності і культури.

Якби не було рослин, загинули б люди, вони отруїлися б газом, який викидається в атмосферу заводами, транспортом.

(83 слова)

(А. Чала)

ЗМІСТ

Методичні рекомендації	3
----------------------------------	---

1 КЛАС

Перевірні фронтальні роботи	8
Підсумкова робота в кінці навчального року	13

2 КЛАС

Текст	15
Речення	17
Мова і мовлення	21
Спостереження за звучанням, написанням і значенням слів у споріднених мовах	21
Культура спілкування	22
Мова як засіб людського спілкування	24
Слово	25
Слова, які означають назви предметів (іменники)	25
Уявлення про один предмет і багато предметів	25
Групування предметів за родовими та видовими ознаками	26
Слова, близькі та протилежні за значенням	27
Велика буква у власних назвах	27
Слова — назви ознак (прикметники)	30
Прикметники, близькі та протилежні за значенням	32
Змінювання прикметників за числами	33
Прийменник	33
Слова, які означають дії предметів (дієслова)	36
Число дієслів	39
Дієслова, близькі та протилежні за значенням	40
Звуки і букви	41
Перенос слів з рядка в рядок	41
Звукове значення букв <i>я, ю, є, ї</i>	41
Буквосполучення <i>йо, во</i> . Позначення м'якості приголосних знаком м'якшення, буквами <i>і, я, ю, є</i>	45
Корінь слова. Спільнокореневі (споріднені) слова	48
Звуки [дж], [дз]	50
Звук [г] і буква <i>г</i>	52
Ф — ХВ	54
Буква <i>щ</i>	55
Дзвінки і глухі приголосні	56

Тверді і м'які приголосні. Позначення м'якості приголосних буквами <i>і, я, ю, є, ь</i>	59
Подовжені приголосні звуки	63
Апостроф	66

3 КЛАС

Мова і мовлення	70
Текст	71
Речення	74
Звертання у спонукальних реченнях, розділові знаки при них	76
Слово. Значення слова	79
Будова слова	80
Префікси і прийменники	82
Чергування голосних і приголосних у коренях слів	82
Ненаголошені голосні	87
Дзвінки та глухі приголосні	93
Вимова й написання найуживаніших префіксів	97
Частини мови	102
Іменник	104
Власні та загальні іменники	107
Антоніми і синоніми	109
Багатозначні іменники	110
Рід і число іменників	111
Прикметник	114
Прикметники — синоніми та антоніми	114
Змінювання прикметників за родами у сполученні з іменниками	115
Змінювання прикметників за числами у сполученні з іменниками	116
Спостереження за уживанням прикметників у загадках	118
Уживання прикметників у текстах-описах	119
Дієслово	122
Зв'язок дієслова з іменником	125
Синоніми та антоніми	126
Пряме і переносне значення дієслів	127
Час дієслів	128
Теперішній час	128
Минулий час	129
Майбутній час	130
Неозначена форма дієслова	131
Не з дієсловами	132

4 КЛАС

Мова і мовлення	136
Текст	137
Речення	144
Однорідні члени речення	146
Слово. Значення слова. Частини мови	152
Лексичне значення слів	152
Іменник	154
Синоніми, антоніми. Багатозначність слів	154
Рід іменників. Змінювання іменників за числами	155
Початкова форма іменників	157
Відмінки та відмінкові закінчення іменників	158
Жіночий рід. Родовий відмінок	161
Жіночий рід. Давальний та місцевий відмінки	161
Жіночий рід. Орудний відмінок	162
Чоловічий рід. Давальний і місцевий відмінки	164
Чоловічий рід. Орудний відмінок	165
Відмінювання іменників у множині	165
Дієслово	176
Синоніми, антоніми	178
Пряме і переносне значення слів	180
Неозначена форма дієслова	180
Час дієслова	181
Змінювання дієслів за особами та числами у формі теперішнього і майбутнього часу	184
<i>Не</i> з дієсловами	186
Уживання дієслів у прямому і непрямому значеннях	187
Прикметник	189
Синоніми, антоніми	190
Вимова й написання найуживаніших прикметників на <i>-ський,</i> <i>-цький, -зький</i>	191
Змінювання прикметників за числами та родами	192
Відмінювання прикметників	193
Спостереження за вживанням прикметників у текстах різних стилів	194
Числівник	201
Займенник	206
Написання займенників з прийменниками	211
Прислівник	216
Синоніми, антоніми	216

Навчальне видання
Серія «Вчителю початкових
класів»

КИДИСЮК Ніна Петрівна

**Збірник диктантів
з української мови
1–4 класи**

Редактор *С. В. Голосна*
Технічний редактор *О. В. Романова*

Н900863У. Підписано до друку 02.03.2017.
Формат 60×90/16. Папір друкарський.
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 14,0.

ТОВ Видавництво «Ранок».
Свідоцтво ДК № 5215 від 22.09.2016.
61071 Харків, вул. Кібальчича, 27, к. 135.
Для листів: 61145 Харків, вул. Космічна, 21а.
E-mail: office@ranok.com.ua
Тел. (057) 719-48-65,
тел./факс (057) 719-58-67.

«Книга поштою»: 61051 Харків, вул. Котельниківська, 5
Тел. (057) 727-70-90, (067) 546-53-73.
E-mail: pochta@ranok.com.ua

www.ranok.com.ua

Папір, на якому надрукована ця книга,

безпечний для здоров'я
та повністю
переробляється

зроблений зі вторинної
целюлози —
не постраждало жодне дерево

вибілювався
без застосування
хлору

Разом дбаємо про екологію та здоров'я **ВИДАВНИЦТВО**
РАНОК

УПРОВАДЖУЄМО ОСВІТУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Посібник допоможе:

- сформувати в учнів правописні та пунктуаційні навички
- розвинути усне й писемне мовлення молодших школярів
- розширити кругозір дітей
- плекати любов до української мови

Н. П. Кидисюк

Зорово-слуховий диктант

*Над Дніпром широким, вільним,
Де лузи й степи цвіли,
Наші прадіди поляни
Оселились і жили.
Де стоїть тепер наш Київ,
Там була сама гора.
Жив там першим Кий з Хоривом,
Щек та Либідь — їх сестра.*

(Олександр. Олень)

ЗБІРНИК ДИКТАНТІВ

ISBN 978-617-09-1026-4

9 786170 910264

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА

УСІ КНИГИ ТУТ!

🛒 ranok.com.ua

📧 e-ranok.com.ua

✉ pochta@ranok.com.ua

☎ (057) 727-70-90

